

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Luboš Braný

Přestavky u Čerčan během okupace 1939–1945

Přestavky u Čerčan during the occupation 1939–1945

Praha 2016

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. srpna 2016.

klíčová slova (česky): venkov, mikrohistorie, druhá světová válka, Protektorát Čechy a Morava, okupace

klíčová slova (anglicky): countryside, microhistory, World war II, Protectorate of Bohemia and Moravia, occupation

abstrakt (česky): Náplní této práce je mikrohistorická sonda do dějin české vesnice v období okupace. Autor nejprve nastiňuje ve stručnosti vývoj v období První republiky a následně se pokouší zachytit nejvýraznější změny, které do každodennosti obyvatel přinesla válečná léta a okupační režim. Jedná se především o oblast politiky, živobytí, veřejné činnosti a konfrontace s policií a armádou. Nadto se snaží zasadit získané poznatky do širšího historického a územního kontextu. Využity jsou hlavně archivní materiály, literatura regionálního charakteru a soukromé zdroje.

abstract (in English): The aim of this thesis is a micro–historical view into the history of the Czech village during the occupation. At first, author shortly describes developement in the First Czechoslovak Republic and then tries to cover the greatest changes, that occupation and years of war have brought into the everydayness of inhabitants. It deals with the spheres of politics, livelihood, public area and confrontation with police and army. Above that he tries to fit in the gained knowledge to the broad historical and territorial context. Archival materials, regional literature and private sources are utilized.

OBSAH

1. Úvod
2. První a druhá republika
3. Protektorát Čechy a Morava
 3. 1. Politika, správa
 3. 2. Hospodářská a sociální sféra
 3. 3. Kultura a školství
 3. 4. Konfrontace s policií a armádou
4. Závěr

1. ÚVOD

Téma své bakalářské práce sem nevybral náhodně. Volbu ovlivnily mé stěžejní badatelské zájmy a to konkrétně druhá světová válka a regionální dějiny. V Přestavlkách u Čerčan jsem toho času obyvatelem a navazuji tak na tradici svého praděda, který zde od roku 1939 a dlouhá léta po válce vykonával pozici řídicího učitele. Věnoval se s veškerým zaujetím obecnímu životu a v neposlední řadě právě místní historii. Naskytla se mi tudíž zajímavá pramenná základna z jeho pozůstalosti zahrnující široké spektrum materiálů (kroniky, protokoly, korespondence, sborníky, odborné články) a to nejen ze samotných Přestavlk, ale i z regionu obecně.

Myslím, že práce bakalářského rozsahu je pro komplexní popis protektorátních let málo. Tento útvar totiž přesahem patří jak do období předchozího, tak následujícího. Dnes si zřejmě dostatečně neuvědomujeme vnitřní sílu našich předků, kteří jsou ještě dnes mezi námi, vzhledem ke zkouškám, jimž je podrobil běh dějin. Jako válku jsem si od mládí představoval projíždějící tanky, kvílící letadla a bitvy. Pro obyčejného člověka žijícího na vsi ale znamená spíše strach, hlad nebo nejistotu. Zajímalo mě, co takoví lidé prožívají, změny jejich chování a způsob vypořádání se s realitou, která je čekala a museli kvůli ní změnit svůj život. Je jasné, že takové téma je metodologicky otevřené neustále dokořán různým přístupům, ale mě šlo o co nejširší záběr na celou obec a její zasazení do kontextu tří rovin: regionální, celostátní a poměry vesnice samotné. Otázky se jen hromadily. Promítly se do každodennosti obyvatel změny nastalé ve všech oblastech lidského konání? A je možné, že vazba měla vliv i opačným směrem, tedy nahoru? Pozoruji rovněž případnou podobu změn vzájemných vztahů a společné jednání v souvislosti s okupační mocí. Mělo politické složení obce vliv i přes omezování a perzekuci na vlastní chod komunity? Klíčovou otázkou je, zda ze své podstaty zemědělská obec přispěla k výživě národa nebo se starala sama o sebe. Veřejný život oživovaly dobrovolné spolky, které po roce 1918 nastartovaly další etapu rozvoje, takže hledám, jestli vzkvétaly nadále či na ně byl vyvíjen nátlak ke spolupráci a jak moc ovlivňovaly ducha vesnice. Přestože od této doby uplynulo již mnoho desetiletí, tak neustále vzbuzuje široký zájem veřejnosti a mým přáním je pokusit se vytvořit pro Přestavlký důstojný příspěvek třeba k 75. výročí od ukončení druhé světové války.

Protektorát je významnou dějinnou etapu pro náš národ a jeho následky si v sobě neseme určitě dodnes. Ale sám navazoval přes Druhou republiku na další období, možná ještě důležitější pro český stát. Proto se snažím hlavně porovnat rozdíly s První republikou, kterou z pozice Přestavlk vykresluji nejdříve. Na rozdíl od Protektorátu, kdy se věnuji širšímu záběru

a podle toho vycházím z mnohem více zdrojů, ji popisují hlavně z pohledu místní vesnice. Sféry, do nichž jsem poznatky koncentroval jsou 1) politika a správa, 2) hospodářská a sociální problematika a 3) kultura a škola. V samotném okupačním období přidávám ještě zajímavou oblast policie a armády jako výrazu nadvlády cizího státu nad bezmocnými Čechy.

Podářilo se mi nashromáždit celkem velké množství zdrojů a pramenů, přesto mě mrzí, že jsem jich mnoho opomněl. Tady mám na mysli především dobová periodika. Obecnou literaturu o dějinách protektorátu jsem vybral pro interpretaci vývoje celonárodního, ačkoliv nemálo pasáží se promítalo až na úroveň obce. Zde bych vyzdvihl práce Detlefa Brandese (*Češi pod německým protektorátem*) a Jana Gebharta s Janem Kuklíkem (*Velké dějiny země Koruny české*), což jsou opravdu veledíla. Pak jsem si vybíral literaturu na doplnění k jednotlivým tématům. Pro kulturu a školství publikaci Jiřího Doležala (*Česká kultura za protektorátu*), pro politiku od Tomáše Pasáka (*Pod ochranou říše*). V oblasti každodennosti mi byl nápomocný autor z Benešovska Josef Petráň (*Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*) nebo Marie Michlová (*Protentokrát*).

Regionální literatura zatím asi nepřekonala kolektivní dílo *Podblanicko proti okupantům* z roku 1966, což je škoda vzhledem k nucenému politickému zabarvení výkladu. Nicméně sdělovací hodnota je i tak skvělá. Potom přispěly menší studie povětšinou ze *Sborníků vlastivědných prací z Podblanicka*. Příspěvky lokálních autorů přinesly do mé koncepce neocenitelné podněty a občas měly na příslušné pasáže velký vliv.

Prameny vztahující se k Přestavlkům přirozeně vzešly drtivou většinou ze Státního okresního archivu v Benešově, kde jsem se setkal vždy s velmi vlídnými a ochotnými radami k mým badatelským přáním, za což patří tamním pracovníkům velký dík. Konkrétně se jednalo o fondy týkající se dění v obci přímo (archiv obce a obecné školy, hasiči) nebo jiné, které se ale podstatně týkaly let 1939–1945. Zde děkuji velice za uvolnění materiálů četnické stanice ve Hvězdonicích. Dále jsem byl překvapen obsahem osobních sbírek pana Davida Znamenáčka z Přestavlk, který mi poskytl vzácné materiály o hasičském sboru, které bych jinak opomněl.

V problematice žijících pamětníků jsem byl schválně skeptičtější, neboť je osobně nepovažuji za absolutně spolehlivé, což se mi občas potvrdilo. Využil sem je jen částečně pro období květnových dní roku 1945, kdy vzhledem k všeobecnému chaosu a přerušení agendy není mnoho pramenů. Přiznávám, že i u osoby kronikáře existuje riziko, že při zpětném zapisování údajů z poválečných let paměti současníků užíval a data mohou zavádět. Dělané za okupace by ovšem jeho zápisy pravdivé nebyly vůbec. Také se do jeho práce, i přestože měl

mít co největší volnost, mohly promítnout politické zájmy obce. Byl totiž pod dohledem letopisecké komise, kterou tvořil starosta a dva občané volení zastupitelstvem.¹

Obec Přestavlky u Čerčan se nachází v malebné krajině Posázavské v okrese Benešov ve Středočeském kraji. Od Benešova leží přibližně 10 km severním směrem a od hlavního města Prahy 35 km jihovýchodně. Dnes jí protíná silnice č. 109 a dálnice D1 je vzdálena pár minut cesty. K roku 2015 zde žilo cca 280 obyvatel (v celé osadě 341) ve 148 domech a do působnosti patřilo i 215 chat z okolí. Ze služeb je k dispozici mateřská školka s dětským hřištěm, pošta, obchod se smíšeným zbožím nebo hostinec.²

Ze stručné charakteristiky současné obce přejdu ke geografickému popisu prvorepublikovému skrze zápis kronikáře z roku 1923: „*Obec Přestavlky rozkládá se v podélném údolí, které na jihu uzavírá homolovitý kopec „Častovka“ zvaný vysoký 425 m nad hladinou mořskou. Od severních větrů chrání obec rovněž homolovitý kopec „Vepří“ zvaný vysoký 480 m. Těsně okolo vsi na straně jižní probíhá silnice oddělující směrem k západu několik stavení od ostatní vsi. Silnice tato, vedoucí od Čerčan ležících 3 km západně od Přestavlk (od nádraží 4 km) stavěna byla v r. 1885 do Přestavlk a 1887 do Vranova a postupuje dále k sousední vsi Vranovu 3 km východně vzdálené, kdež se dělí ku Komornímu Hrádku a Choceradům pak ke Lhotě Vranovské k Soběhradům a Benešovu. Před Vranovem u tak zvaného křížku přetíná zmíněnou silnici spojovací silnička od Bezděkova ku Lhotě Vranovské a tak netřeba zajižděti až do Vranova chce-li někdo od Přestavlk do okresního města Benešova jeti. S lehčím povozem možno si též cestu k Benešovu zkrátiti vozovou cestou k Čistcům a ke dvoru Zahořany, za kterýmžto dvorem přijede se na zmíněnou silnici od Lhoty Vranovské k Soběhradům. Délka silnice z Přestavlk do Benešova obnáší as 10 km. Do okresního města Benešova možno však také jeti dráhou ze stanice Čerčan, kterážto jízda trvá as 15 min. Během jízdy vyskytuje se toliko zastávka Mrač zvaná, kdež však všechny vlaky nestaví. Jízdné z Čerčan do Benešova činí ve III. tř. 1 K 80 h. Čerčany mají pro obec zdejší velkou důležitost železniční a obchodní. Z Čerčan možno jeti k Benešovu a ku Praze, pak místními drahami ke Kolínu a Jílovému. Do Prahy obnáší jízdné ve III. tř. 8 Kč 20 h.*“³

¹ PUBAL, Václav, *Kroniky a kronikáři*, Praha 1976, s. 22.

² <http://www.prestavlkycercan.cz/informace-o-obci/soucasnost/> [online], shlednuto 4. května 2015

³ SOKA Benešov, fond 141, *Archiv obce Přestavlky u Čerčan 1855–1945 (1957), Kronika obce*, s. 11–12.

2. PRVNÍ A DRUHÁ REPUBLIKA

Do období po první světové válce a současně do nově vzniklé republiky vkročily Přestavlký jako převážně zemědělská obec s převahou katolického vyznání. V roce 1921 zde bylo evidováno 236 obyvatel v 51 číslech popisných (v celém katastru, který zahrnoval navíc osady Doubravice, Čistec a Zahořany, žilo celkem 410 lidí v 74 domech).⁴ Rolníky doplňovalo řemeslo kovářské, kolářské, truhlářské, obuvnické a krejčovské, dále fungoval obchod se smíšeným zbožím, dva hostince a tabáční trafika.⁵ Ústředními postavami vesnického života byli tradičně na venkově po dlouhou dobu farář a řídící učitel. V Přestavlkách prvně jmenovaný nepůsobil, neboť bychom zde farnost či kostel hledali marně. Jedinou církevní budovou byla kaplička postavená roku 1899. Věřící tedy museli dojíždět buďto do Vranova (katolíci), Čerčan (československá církev), Soběhrd (československá evangelická). Žid se sem přistěhoval jediný v roce 1927, jinak zde nebyl žádný.⁶ Vyplývá z toho tedy, že církve neměly na smýšlení a nálady obyvatel takový vliv jako jinde, avšak přeci jen mohly působit v rámci školní výuky, kdy jejich zástupci do místní obecní školy dojížděli na hodiny náboženství. Přestože ves ležela od všech tří konfesních sídel do pěti kilometrů vzdálenosti, není zmínka o nějakých soubojích či příich mezi sebou navzájem.

Politický vývoj v Přestavlkách se nějak radikálně nelišil od zbytku regionu, dříve málo průmyslového. Politikou se člověk mohl identifikovat a upevnit své národní vědomí. První vzniklé politické těleso v obci byla organizace agrární strany, do roku 1914 fungující spolkovou činností (například 1912 založena knihovna), kterou přerušila válka. Roku 1918 došlo k její obnově s novými členy. V únoru 1920 se konala valná hromada *Republikánské strany československého venkova*, kde ze záznamů víme o instrukcích jak čelit bolševismu, kvůli čemuž ustanovila ve vsi i bezpečnostní sbor. V dalších letech se zabývala hlavně činností hospodářskou, kdy pro své členy objednávala uhlí, hnojiva, vápno a osivo. Strana odebírala deník „Venkov“, který byl volně k nahlédnutí v hostinci. Dále v obci registrujeme

⁴ CHYTIL, Alois, *Chytilův místopis ČSR*, III. vydání, Praha 1930: 409 Čechů, římskokatolická fara Vranov, zdravotní obvod Poříčí, četnická stanice Hvězdonice, poštovní úřad a telegraf 3. 13, stanice 3. 5 Čerčany, soudní okres Benešov.

⁵ *Kronika obce*, s. 12–14.

⁶ Tamtéž. Poslední se odstěhoval 1919, až v roce 1927 koupil Ferdinand Roubíček čp. 36 (*Kronika obce*, s. 33.) V celé osadě 1921 (410 obyvatel): 369 katolíci, 35 československých, 4 československých, 2 ateisté, což podle statistik z roku 1930 (*Podblanicko*, Benešov 1940, s. 134.) v poměrném zastoupení vybočuje především ve vyšším podílu československého vyznání (osada kolem 8,5 %, Benešovsko 1,3%) a naopak nižším výskytu českomoravského (osada 1 %, region 7,84%).

15 odběratelů „*Lidového deníku*“. Až do roku 1935 tedy působila aktivně v obci jediná politická organizace Republikánská s přidruženou Domovinou, ale roku 1938 již evidujeme čtyři: republikánskou, národně socialistickou, sociálně demokratickou a lidovou. Z hlediska jejich vlivu nutno poznamenat, že do obecních voleb, konajících se tradičně v hostinci u *Lapků*, chodily vždy různě sdružené, tudíž jejich jednotlivou sílu na obecní poměry nebylo možno rozeznat, ale více napověděly volby do poslanecké sněmovny. Tak roku 1925 obdrželo hlasy devět stran (republikáni 115, sociální demokraté 27, národní socialisté 33, lidovci 29 a poprvé i komunisté, ačkoliv zde neměli organizaci a to 15, zbývající čtyři strany dostaly nepatrně).⁷ Pokračujme volbami z roku 1935 do poslanecké sněmovny a senátu, kdy z 16 kandidátek uveďme jen čtyři nejsilnější strany (agrárníci 147 PS+129 S, národní socialisté 37+32, sociální demokraté 29+21, lidovci 20+20). Poslední předválečné volby se konaly do okresních a obecních zastupitelstev v červnu 1938 a dopadly následovně: pro okresní zastupitelstvo republikáni 95, národní socialisté 45, sociální demokraté 43 a lidovci 34. Na úrovni obecní a osadní došlo tentokrát k dohodě zastupitelů a vytvoření jednotné kandidátky, takže odpadly. Starostování se ujali Antonín Procházka, respektive Josef Tomášek.⁸ Výsledky všech těchto voleb přibližně odpovídaly celostátním číslům,⁹ ačkoliv třeba komunisté v Přestavlkách nebyli organizováni vůbec. Opakovaná vítězství agrárníků dosvědčují jejich rozhodující vliv na okrese a politickou sílu, neboť většina obyvatel Benešovska se živila v zemědělství. I procentuální vyjádření (na okrese kolem 36% v roce 1935) odpovídá při volbách od obecních poměrů směrem výše téměř identicky zdejšími názory. Samozřejmě politické smýšlení se začíná projevovat a lze ze statistik něco vyčíst právě až ve „vyšší politice“, neboť v obecním měřítku rozhodují spíše místní poměry. U zbylých velkých stran čísla již tolik neodpovídají širším ukazatelům.

A jací voliči ze sociálního tedy konkrétně odevzdávali své hlasy? Kromě jasné základny agrární strany (četli „*Náš kraj*“ vycházející v Táboře) usilovali o hlasy lidovci (skoro 90% okresu katolického vyznání, hlavně střední a drobní rolníci, malí živnostníci, obchodníci, zemědělstí dělníci, Benešovsko 13%), národní socialisté (střední a drobná buržoazie, úřednictvo, část inteligence, i kvalifikovaní dělníci, odebírali týdeník „*Blaník*“, Benešovsko 12%). Tyto tři strany překonávaly v regionu celostátní průměr. A čtvrtá

⁷ BRANÝ, Václav, *Politický vývoj v Přestavlkách u Čerčan*, in: Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství, ročník VIII. (1976), č. 1 – 2, s. 5 – 9.

⁸ Tamtéž, s. 89.

⁹ VANĚČEK, Eduard, *Kronika. Výsledky parlamentních voleb z 19. května 1935*, in: Pod Blaníkem, roč. XV. (1935–1936), s. 32.

nejsilnější sociální demokracie (kvalifikovaní odboroví dělníci, část státních zaměstnanců a inteligence, Benešovsko 12%).¹⁰

Správa fungovala v jisté dvojkolejně podobě. Politická obec měla zřízený svůj výbor pro osady, přičemž do popředí se přirozeně dostávaly místní zájmy a mnohdy docházelo k soupeření jednotlivců.¹¹ Obec pracovala po celé prvorepublikové období s finančním schodkem,¹² kvůli čemuž byl i odvolán roku 1923 starosta Smolák, kterého nahradil Pazdera a po jeho smrti na dlouhá léta zaujal nejvyšší místo v samosprávě domkář Antonín Procházka. Z kronikářových zápisů vyvozují, že Smolák se s odvoláním nechtěl smířit a i z tohoto důvodu docházelo k poznamenání vztahů lidí v obci vinou osobních zálib v rámci volebního boje.¹³ Do každodenního života obyvatel se politika dostávala nezřídka skrze různé oslavy a slavnosti (viz dále), kdy rovněž obecní činitelé zastávali roli honorace.

Po odtržení pohraničí Mnichovskou dohodou a vzniku tzv. Druhé republiky se již politické spektrum ve státě s autoritativními prvky ztenčilo na dvě majoritní strany: „*Národní stranu práce*“ a „*Stranu národní jednoty*“. Do prvně jmenované se transformovali bývalí agrárníci a vedl ji v Přestavlkách starosta Procházka a do druhé ty ostatní pod vedením Františka Šilínka.

Na poli hospodářském a sociálním se v každodennosti obyvatel nabízí především otázky jako obživa, rodina, úroda, úmrtnost nebo nemoci.¹⁴ Ne nadarmo kronikáři svědomitě uvádějí v zápisech bohatost sklizně, vlivy počasí, stavy zvířete, neboť zemědělství bylo alfou omegou venkovského života. Obyvatelé se vesměs těšili dobrému zdraví, jen na děti občas zaútočila každoroční chřipka, zřídka se vyskytla spála, spalničky, příušnice, černý kašel a bohužel roku 1938 zemřela dvě dítky v Čistci na záškrť. Celkově lze vyvodit zlepšující se zdravotní stav a nižší dětskou úmrtnost častější hygienou, kterou umožnila zvýšená spotřeba vody v rodinách vzhledem k všeobecnému budování roubených studní u domů, kvalitnější zdravotní péčí a vlastně úrovni života vůbec.¹⁵ Hlavní příjem obyvatel spočíval v polním hospodářství, zaměstnání na dráze (čímž získávaly sousední Čerčany jako železniční křižovatka na významu pro místní), zednictví nebo dělnické profesi. Menší hospodáři pak v zimě pracovali v lese, sice za malý plat, ale odnesli domů sebou nějaké to dříví. Dělníci

¹⁰ KOLEKTIV AUTORŮ, *Podblanicko proti okupantům*, Benešov 1966, s. 15–19.

¹¹ PETRÁŇ, Josef, *Příběh Ouběnic. Mikrohistorie české vesnice*, Praha 2001, s. 177.

¹² Ten se řešil přírůzky k dani činžovní 50%, později 120% a k ostatním 200%. Dále se vybíralo především za hospodářské krize 8 až 10 Kč z 1 hl piva od hostinských, z čehož se financovaly opravy cest.

¹³ SOkA Benešov, *Kronika obce*, s. 18, 22, 35.

¹⁴ PETRÁŇ, Josef, c. d., s. 198.

¹⁵ Tamtéž, s. 106.

zpravidla museli mimo obec, neboť v ní pro ně nebylo zastoupení.¹⁶ Výraznější pohroma pro místní obživu za První republiky nenastala. Zmíním se ale o roku 1929, kdy se dovídáme o třesnutých mrazech, což dodnes potvrzuje nejnižší naměřená teplota v historii na našem území -42°C. V Přestavlkách byla teplota dlouhodobě o polovinu nižší, ale i to znamenalo zkolabování dopravy, hromadné pytláčení, zastavení škol, odevzdávání paliv do nemocnic a ústavů a zničení stromků.¹⁷ Sklizeň a úrody určitých plodin se střídaly ve slabších a silnějších rocích, několikrát se vyskytly nakažlivé choroby u zvířat. Stavby se pohybovaly počátkem 30. let takto: 36 koní, 201 krav, 149 ostatního hovězího, 33 koz, 21 prasnic, ostatní vepřový brav 137, včelstva 22.¹⁸ Hned pak v roce 1934 to bylo podle zápisů 188 ks vepřů, 1050 slepic, 43 kohoutů, 900 kuřat, 456 hus, 46 kachen, 82 krůt, 11 perliček.¹⁹ Podle údajů z roku 1930 bylo 60% hospodářství velikosti 2 až 5 ha. 51% populace okresu pracovalo v zemědělství, v průmyslu a živnostech jen 23% (celostátně 39,6% a 33,8%), avšak dělnictvo z těchto odvětví představovalo 20%!²⁰

Velkým zásahem do života obyvatel se jako všude stala bída související s celosvětovou hospodářskou krizí. Dramaticky klesaly ceny obilí až do roku 1938, ačkoliv úroda byla dobrá.²¹ U masa se jednalo o pokles cca o třetinu, ale u průmyslového zboží ke změnám cen nedošlo. Přebytky se mnohdy zkrmovaly prasatům, po kterých byla poptávka a třeba obliba pražské šunky v obci je toho důkazem. Situaci pomohl vyřešit stát vytvořením obilní společnosti (monopolu).²² Změny cen v kombinaci s nástupem motorizace místo koní snížily určitě osevní plochy žita a ovsa ve prospěch pšenice. Na základě zákona také vznikla povinnost obci starat se o chovné býky vybrané okresní komisí. Nedostatek práce zde začal naplno v roce 1931, obcí procházeli žebráci, kteří ale byli mladí a statní. Nezaměstnanost se řešila nouzovými pracemi jako opravy cest, na což se třeba vybíralo od hostinských z hektolitrů piva 8 až 10 Kč a stát také přispíval. Avšak jednalo se pouze o sezónní přivýdělký a úplně končily vyčerpáním příspěvků. Denní mzda se pohybovala od 8 do 12 Kč. Na opravách se museli před krizí třeba podílet určitým dílem i ostatní obyvatelé, a to podle velikosti výměry pozemku, jindy zase podle dobrovolnosti.²³ Tak se docílilo silničního spojení s Doubravicí nebo Čistcem. V otázce chudiny a migrující čeledi nastal problém

¹⁶ Kronika SDH Přestavlký u Čerčan, s. 55.

¹⁷ Kronika obce, s. 47–49.

¹⁸ Kronika SDH Přestavlký u Čerčan, s. 55.

¹⁹ Kronika obce, s. 74.

²⁰ *Podblanicko proti okupantům*, s. 10, 14.

²¹ Tamtéž, s. 20–21. Pokles od 1928 do 1930: pšenice z 210 na 120 Kč/q, žito ze 180 na 70 Kč/q, oves ze 160 na 75 Kč/q a ječmen ze 190 na 110 Kč/q.

²² *Kronika obce*, s. 69–75.

²³ Tamtéž, s. 40, 60, 68.

v ubytovacích kapacitách, protože obec neměla svůj chudobinec. Koupila proto dům čp. 20 od Antonína Císaře za 20.000 Kč a pronajímala ho Antonínu Rybkovi za 600 Kč/rok.²⁴ Navíc měla povinnost starat se o zestárlé, neschopné a zajistit podpory a výlohy zdejších lidí i mimo ní (neměli jinde domovské právo). Zavedly se pro tento účel matriky, anebo obec pomáhala dotyčnému získat právo jinde.²⁵ Zvláštní pozornost se věnovala přespolním dětem docházejícím do školy. Místní jim vařili denně polévky a dávali chléb ve snaze pomoci. Tyto akce pořádala třeba ozdravovna na Hořalce.²⁶ Koncem 30. let lidé přešli z obavy ze znehodnocení peněz válkou, kterou všichni očekávali, ke stavitelství, čímž pomalu mizela dřevěná stavení. Navzdory hospodářské krizi ale probíhala za První republiky pořád plošná modernizace. Zejména provádění elektrifikace²⁷ přineslo skvělé možnosti, ale především usnadnění práce v hospodářství. Ať už se jednalo o pouliční i domácí osvětlení nebo hnací sílu pro motory, přípojky si zavedla naprostá většina domů. Jednání započala na zasedání osadního zastupitelstva v březnu 1929 a poprvé se začalo svítit 17. února 1931.²⁸ V obchodech poté dramaticky klesl prodej petroleje a občas byla znatelná neochota sedláků důvěřovat moderním změnám venkova. Městské vzory se stávaly přitažlivými. Přicházely tovární výrobky, především průmyslově vyráběné oděvy, mohutně pronikalo kolo, rádio, ve velkém se četly noviny a na spotřebitele působila i reklama. Zefektivnění úrody znamenala ledková hnojiva či postřiky proti hmyzu. Dále se pro potřeby v oblasti zemědělství zřídila roku 1926 mostní váha, kterou obsluhoval nejbližší bydlící B. Jíša (odměňován 20% z vážného obnosu). Pro přespolní zájemce byly ceny méně výhodné než pro zdejší. František Pazdera také otevřel v čp. 1 slévárnu mosazi a bronzu.²⁹

Život na venkově také začal lákat pražské rekreanty, kteří skoupili pozemky rolníka Josefa Jiroty a vznikla tak chatařská osada Borka v těsném sousedství Přestavlky a mluvilo se o „Pražácích na léto“.³⁰ Od velkostatku Komorní Hrádek koupila Dělnická akademie 54 ha lesa v blízkosti zříceniny Stará Dubá, kde založila letní táborovou školu „*Hořalka*“, k jejímuž otevření došlo 16. srpna 1936. Komplex se skládal ze čtyř dřevěných obytných budov po dvaceti osobách. V každé z nich byla společenská místnost s knihovničkou, malou přednáškovou místností, umývárnu, záchody a elektrickým osvětlením. V hlavní budově se

²⁴ Tamtéž, s. 87.

²⁵ Tamtéž, s. 80.

²⁶ Podblanicko proti okupantům, s. 142.

²⁷ Seminář *Technické projevy každodennosti* Prof. PhDr. Marcely Efmertové, Csc. na FF UK ze dne 26. 2. 2013. Na základě zákona č. 438/1919 o státní podpoře při zahájení soustavné elektrizace. Pro zajímavost v roce 1938 bylo elektrifikováno 60% ČSR.

²⁸ SOkA Benešov, fond 141, *Archív obce Přestavlky u Čerčan 1855–1945 (1957)*. Elektrizace obce.

²⁹ Tamtéž, *Kronika obce*, s. 31, 55.

³⁰ Více: SOkA, Benešov, *OŠ (do 1940)*, s. 162.

vyskytovala navíc jídelna pro hosty, stála tu tři hřiště, areál měl vlastní vodárnu, nádrž, kanalizaci. Pro myslivce a lesníky bylo důležité, že tuto honitební enklávu přidělil Okresní úřad Benešov Přestavlkům na úkor sousedního Dubska (pod Konopištěm) vzhledem k delší společné hranici.³¹

Jedním z podstatných činitelů ve vsi byla bezesporu místní škola. Z širší osady se volila jednou za čtyři roky pětičlenná školní rada.³² Z pravidla do ní patřil starosta, zástupci přidružených osad a řídící učitel. Ten byl vždy ústřední duší obecního života. Za První republiky tuto funkci vykonávali Josef Šolk a po jeho přesídlení od roku 1928 Adolf Kalina. Zároveň zastával i pozici kronikáře a knihovníka. Měli k tomu předpoklady vzhledem ke studiím v intelektuálním prostředí a svým osvícensko-buditelským duchem, který u nich vzbuzoval trvalý osvětový zájem. Nežrídka se stávali členy místních spolků a vůbec všeho co souviselo s veřejným životem. Svou usilovnou prací se stali vychovateli generací v obci, za což požívali mezi obyvateli nesmírné vážnosti, ačkoliv původem nebyli zdejší.³³

V místní škole se až do roku 1926/27 vyučovalo ve třech třídách, poté jen ve dvou, i kvůli „odškolení“ osady Mezihoří, což muselo znamenat pro vyučující ztížení jejich práce, ačkoliv počet docházejících dětí, který soustavně klesal až do roku 1931/32, kdy jich bylo 40, částečně tuto tezi zmírňuje. Po odeznění hospodářské krize se počet žáků v celé škole ustálil lehce nad 60. Tato čísla mohou být ovlivněna jednak narušením populačního vývoje první světovou válkou a také změnou náhledu tehdejší generace na počet dětí (řekněme dvě až tři), což byl markantní rozdíl oproti jejich rodičům. Každá ze tříd měla svého třídního učitele, za éry První republiky měly jasnou převahu v této funkci ženy (tedy jen v jedné třídě, druhou měl vždy na starosti sám řídící). Výuka probíhala od 9 do 13 hodin. S docházením na vyučování větší problémy nebyly, ačkoliv vinou sezónních prací v zemědělství, občasnými nemocemi či tuhou zimou (špatný oděv) se čas od času nedostavilo více dětí najednou.³⁴ Inovace ve vzdělávání ve třicátých letech přinesly zjednodušení latinky, čtení globálnějšího charakteru, pokrok v psaní od břídicových tabulek k sešitům a peru, pečlivější kreslení nebo brannou výchovu a s tím i související požadavky na vyšší vzdělání učitelů.³⁵ Škola se kromě tradičních mikulášských a vánočních besídek účastnila i pro národní povědomí důležitých

³¹ Kronika obce, s. 82–83. Pod Blaníkem, XVI. 1936–1937, s. 30.

³² Poslední ve svobodném státě zvolená 17. 11. 1937 ve složení A. Kalina, řídící učitel, V. Brožová, učitelka, F. Kučera, č. 10, A. Procházka, starosta, J. Znamenáček, rolník, F. Strachota (osada Čistec). Viz: SOkA, Benešov, *Obecná škola-základní devítiletá škola Přestavky u Čerčan 1940–1973*, s. 12.

³³ PETRÁŇ, Josef, *Příběh Ouběnic*, Praha 2001, s. 180–181.

³⁴ SOkA Benešov, *Obecná škola Přestavky u Čerčan (do 1940)*, s. 11–12. Zejména během hospodářské krize se do školy v největších mrazech nechodilo vůbec kvůli drahému vytápění.

³⁵ Tamtéž, s. 145.

oslav jako 28. 10. nebo narozeniny prezidentů Masaryka a Beneše, na kterých zaznívaly proslovy, oslavné básně a písně. Dále se v zápisech zdůrazňuje vštěpování myšlenek politicky hájících Československo v kontextu světových událostí. V této rovině plnil neocenitelnou roli například školou odebíraný dětský časopis *Ohničky mládí*, který posiloval „lásku k domovině, společenský cit a vůli k dobru“. Jednalo se o všestranně zaměřené periodikum, v němž se objevovali významné osobnosti, rady do každodenního života, básně, zprávy z okolí, perličky a hlavně byl dáván prostor i vlastní tvorbě žáků.

Někteří z Přestavlky poté docházeli za vědomostmi do měšťanek v Benešově či Sázavě. Postupující úroveň edukačního procesu a odeznění nejtěžších let hospodářské krize logicky vedly k nárůstu počtu žáků na středních školách, pokud nenastoupili ihned po ukončení obecné školy do zaměstnání. Se vzrůstajícím vzděláním jde ruku v ruce vyšší sociální mobilita a je rovněž jednou z podmínek technicky vyspělé civilizace. Začátek školního roku 1938/39, jenž se stal posledním ve svobodném Československu, učitelsky zajišťovaly Adolf Kalina (I. třída, řídící učitel), Vlasta Běhouňková (Brožová, II. třída), Růžena Farková (ženské práce).³⁶ Pro zajímavost v roce 1935–36 bylo na okrese Benešov 68 obecných škol, které navštěvovalo 7520 dětí (48% chlapci, 82,5% katolíci, 1,9% českobratřští, 13,2% českoslovenští),³⁷ což řadilo přestavlkou školu v průměru spíše mezi ty menší.

Kulturní a osvětové ovzduší v obci zajišťovaly kromě školy především spolky.³⁸ Ať už to byl Sbor dobrovolných hasičů (založen 1893)³⁹ se vzdělávacím kroužkem nebo dobročinní Baráčníci.⁴⁰ Obě organizace mají v Přestavlkách obrovskou tradici dodnes, zejména hasiči při absenci tělovýchovných organizací jako Sokol ve funkci prvku obohacujícího život v obci působili jako důležitý společenský činitel a to na základě své kulturní, výchovné a vzdělávací činnosti. Aktivity se kromě hašení požárů⁴¹ nesly v duchu tanečních zábav (hodně s Baráčníky), dále účasti na oslavách, pohřbech, svatbách, cvičeních a to i u okolních

³⁶ SOkA Benešov, *Kronika obce*, s. 163, 168.

³⁷ VANĚČEK, Eduard, *Kronika. Příklady do početnice*, in: Pod Blaníkem, roč. XV. (1935–1936), s. 80.

³⁸ Přestavky patřili do III. osvětového obvodu a pod kulturní středisko Čerčany, kde se vyskytovalo více kulturních zařízení (obecná škola, sokolovna, Sokol, Orel, Okrašlovací spolek, Sukovo kvarteto, Zpěvácký spolek, kino). Hasičský sbor nebyl v širokém regionu žádná rarita, dokonce jejich počet převyšoval počet politických obcí. Viz: *Podblanicko. Nástin přírodního rázu a kulturního života vltavsko-posázavského kraje*, Benešov 1940, s. 137, 166.

³⁹ Mezi nejvýznamnější hasiče meziválečného období patřili Karel Zika, Bohumil a Stanislav Lapkovi, František Vávra čp. 4 a rovněž František Vávra čp. 19, Antonín Mládek nebo Josef Kohák.

⁴⁰ Tzv. „*Obec baráčníků*“, založená roku 1925. V čele stál jako rychtář (1925–1939 a 1945–1951) Karel Sahula (1873–1951), domkář z Čistce, velký vlastenec. Za první světové války odsouzen k smrti, ale amnestován. Pro svou prospěšnou činnost ve spolku známý a oblíbený v širokém okolí.

⁴¹ Z větších zaznamenaných: 1924 žhář zapálil Jirotův statek a stodolu, 1926 statek v Zahofanech, 1929 čp. 47 (Svoboda), 1937 na Čistci čp. 10 (Cicvárek), viz: *Kronika obce*, s. 20, 27, 52 a 85.

spřátelených sborů nebo na okrskových a župních sjezdech. Velkou poctou se stalo pořádání právě župního sjezdu 8. června 1930 za účasti 31 sborů a 320 členů celkem.⁴² Tato událost musela na místní chlapce silně zapůsobit, neboť jak jinak si vysvětlit ohromný nárůst počtu nových členů hned následujícího roku 1931, kdy se sbor rozšířil o dvanáct nových lidí a dále během první poloviny 30. let. Jinak bylo pravidlem, že roční přírůstek činil maximálně tři nové tváře, většinou však přibýlo po jedné osobě a vstoupit se neštítily čas od času ani zástupkyně ženského pohlaví.⁴³ Přestavličtí hasiči se poctivě scházeli na každoročních valných hromadách a mnohokrát i na členských schůzích. Odebírán a hromadně čten byl časopis „*Hasičské rozhledy*“ a „*Věstník okresní hasičské jednoty*“. Avšak účast na cvičeních nebyla vždy ideální, což vyvolávalo občasné rozepře mezi členy, většinou z osobních důvodů a výjimečně došlo i k vyloučení. Naopak u žactva lze činnost vyhodnotit jako uspokojivou. Sbor čítal kolísavě během 30. let přes třicet členů, kteří se rozlišovali na činné, přispívající a zakládající.

Nyní se podívejme podrobněji na jednotlivé oslavy, svátky a různé jiné osvětové podniky. Jak už bylo řečeno výše, jejich organizování je spojeno s místními spolky. Na každoroční svátek mistra Jana Husa vyšel průvod s lampiony na blízký vrch Vepří, kde byla za zvuků hudby a zpěvu hymnů zapálena hranice. Zde totiž stál pomník k uctění památky padlých v předchozí válce, zbudovaný roku 1920, který se stal s nadsázkou řečeno místním poutním místem. U něj vždy zazněl proslov, četly se básně a vysazovaly se stromky.⁴⁴ Tradiční pouť a posvícení se konaly první neděli v červenci, respektive druhou neděli v říjnu. V silné režii Baráčníků (oděných do tradičních krojů) probíhaly májové oslavy, nebo dožínky,⁴⁵ které vyvrcholily pokaždé taneční zábavou v místním hostinci u Lapků. To platilo i pro svátek 28. října. Dále v obci přibyl celkem nový věneček o koledě nebo silvestrovskou tancovačku. Stalo se pravidlem, že hudbu zajišťoval muzikant Pohůnek.⁴⁶ Roku 1934 přibyl do obecního života ještě třetí účastník a to Sportovní klub, který svou aktivitu věnoval hraní kopané, ale samozřejmě se podílel i na akcích zbylých dvou spolků. Pro provozování sportu si pronajal pole pana Zavadila u silnice směrem na Čerčany, které si pro tuto hru upravil.⁴⁷

Hasiči měli ve správě i obecní, „*Masarykovu*“ knihovnu. Tento vynikající prvek pro poučování a vzdělávání obyvatel se objevil v obci roku 1912. Funkci knihovníka vykonávala

⁴² Tamtéž, s. 55.

⁴³ Viz: SOKA Benešov, fond 1342, *Sbor dobrovolných hasičů Přestavlký u Čerčan 1893–1953 (1970)*. Matrika členů.

⁴⁴ *Kronika obce*, s. 10.

⁴⁵ Celá obec se scházela, aby oslavila společně úspěšnou sklizeň.

⁴⁶ SOKA Benešov, fond 1342, *SDH Přestavlký u Čerčan*, inv. č. 3, kn. č. 3.

⁴⁷ *Kronika obce*, s. 72.

intelektuálně nadaná osoba, nejlépe řídicí učitel. Na její chod přispívali jak hasiči, tak politická obec. Několikrát došlo k jejímu rozšiřování a tak musela být přemístěna z chodby hostince do prázdné místnosti ve škole. Měla samozřejmě svou volenou radu pro organizační záležitosti. Čtenářská základna z počátku rostla pomalu, ale koncem 30. letech již můžeme pozorovat dvojnásobné „čtení“ a svou nepopíratelnou roli sehraje knihovna během následujících válečných let.⁴⁸ A jaké se v Přestavlkách těsně před Druhou světovou válkou odebírala periodika? Tisk chodil samozřejmě poštou a to konkrétně deníky: *A-Zet*, *České slovo*, *Politika*, *Lidový deník*, *Cep*, *Naše noviny*, *Pražské besedy*. Dále zmiňme týdeníky *Ahoj*, *Hvězda*, *Zpravodaj* a nakonec přirozeně nejpočetnější skupinu zájmových či odborných titulů: *Baráčník*, *Vpřed*, *Železniční listy*, *Hlas lidových železničářů*, *Náš Kraj*, *Hasičské rozhledy*, *Hasičský věstník*, *Rozvoj*, *Český včelař*, *Pravdou k životu*, *Svépomoc*, *Nový život*, *Poštovní zájmy*, *Kostnické Jiskry*, *Komár*, *Hostimil*, *Obchodnické zájmy*, *Žeh*, *Rekord fotbalistů*, *Lidový hospodář*, *Kolářské listy*, *Český učitel*, *Pod Blaníkem*, *Naše republika*.⁴⁹ I tento výčet pomáhá dokreslit představu o charakteru a zájmech místních obyvatel.⁵⁰

Také na poli divadelním figurovali hasiči v popředí. Jelikož ve zdejších kraji stálá divadla nebyla, nepřekvapuje, že statisticky každý čtvrtý hasičský sbor měl i dramatický odbor a vedl ochotnictví nebo ve vsi vznikl přímo divadelní spolek (ten měla každá šestá obec).⁵¹ Roku 1925 místní SDH zakoupil jeviště,⁵² nicméně z počátku byla návštěvnost velkým zklamáním. Až v následujících letech diváci kouzlo a význam divadla objevili a hlavně koncem třicátých let. V době ohrožení státu byl přínos her s výchovnou tendencí k nezaplacení. Ochotnictví sledovalo nejnovější trendy a v repertoáru se vždy objevovalo to, co publikum „chtělo slyšet“. Samozřejmě nejvhodnější příležitost k sehrání představení šla ruku v ruce s nějakým svátkem. Lze poukázat i na rivalitu mezi jednotlivými zájmovými organizacemi v obci, která se třeba právě jeviště dotýkala. Fotbalisté museli o jeho využívání složitě žádat, hradili za něj poplatek ve výši 10 Kč a nezdá se, že se objevily z řad hasičů i protesty proti půjčování sportovcům. Stejně tak se postupovalo i proti Baráčníkům, kdy dokonce sám jednatel (a zapisovatel) SDH Mládek přiznává v oficiálních záznamech, že je

⁴⁸ V roce 1939 činil fond 435 svazků a průměrně se půjčovalo přes 100 knih ročně, což znamenalo na okresní poměry nadprůměr (16000 svazků na 55 knihoven). Převážnou většinu tvořila zábavná literatura. Více: *Kronika obce a SDH Přestavlk u Čerčan*, inv. č. 3. kn. č. 3.

⁴⁹ *Kronika obce*, s. 79.

⁵⁰ Zarážející je absence agrárního *Venkova*, kterou si vysvětlují buďto jeho náhradou regionálním agrárním periodikem *Náš kraj* nebo ho kronikář vynechal záměrně kvůli své jiné politické orientaci.

⁵¹ *Podblanicko*, s. 136–137.

⁵² Citace z fondu *SDH Přestavlk*, inv. č. 3, kn. č. 3: „17. 5. 1925 sehrána s úspěchem *Jiráskova „Vojnarka“*, čistý výnos 319,10 Kč (půjčení kostýmů, paruk, světlo, sál, drobnosti), další hra 21. 6., 20. 12“.

nemá rád a nepřeje si uvolnit jim dětské kroje na slavnost.⁵³ Negativní emoce prožívali hasiči koncem třicátých let, kdy jim obec opakovaně odmítala přispět na motorovou stříkačku nebo když posílali protest do věstníku a *Hasičských rozhledů* proti urážení hasičstva od senátora Krejčího v poslanecké sněmovně.⁵⁴

Ohledně ostatních kulturních, osvětových i zákonem nařízených podniků zmiňme různé vzdělávací přednášky v obci zahrnující širokou škálu témat hospodářských (nemoci, ovocné stromy) a se silící hrozbou nacistického Německa stále více branně zaměřené okruhy jako bojové plyny, ochrana před nálety, konkrétně v podobě CPO (civilní protiletectvé ochrany).⁵⁵ Promítaly se filmy o armádě a vlivem těchto snímků vznikly sbírky na letectví (na vrchu Vepří dokonce fungovala škola plachtění⁵⁶), obranu státu a podobné národní odhodlání povzbuzující akce probíhající pod vědomím zbrojícího nepřátelského souseda.⁵⁷

Koncem třicátých let se totiž blížily události znamenající konec jedné etapy našeho národa a naopak přinesly stín diktatury a doby nesvobody, která je hlavní náplní této práce. Kronikář si všiml jakési předzvěsti smutného roku 1938 v podobě polární záře, která se objevila na severozápadním nebi 25. ledna po 8 hodině večerní.⁵⁸ Okolnosti kolem mobilizace a Mnichovské dohody obyvatelé prožívali. Uvedu jen, že ohrožení Československa a povolání branců znamenalo i pro obec jisté obtíže. Muži totiž odešli s koňmi a vozy a když se do toho přidalo i deštivé počasí nevhodné pro žně, tak postihla úrodu hniloba. Do toho ještě zaútočila slintavka a kulhavka, jimž padlo za oběť 8 krav, 8 telat, 9 prasat. Až pozdní podzim po návratu vojáků umožnil zasít. Nicméně odhodlání bránit se bylo všudypřítomné a to nejen na Benešovsku jak je známo.⁵⁹ Nově vzniklá „*Druhá republika*“ se stala krátkodobým územním útvarem. Jednalo se o pět měsíců ztělesňujících krizi a zklamání obyvatel. Došlo k národní katastrofě, kdy se objevovaly myšlenky, že vznik státu byl omyl, za Rakousko-Uherska jsme měli bezpečí, chráněnou národní identitu. Negovaly se tradice legionářů, Masarykova státu, morální hodnoty.⁶⁰ Hospodářské, dopravní a jiné obtíže ještě ztěžovaly separatistické

⁵³ *SDH Přestavky u Čerčan*, inv. č. 3, kn. č. 3. Nutno poukázat na tradiční hašteřivost těchto spolků přetrvávající v různé intenzitě dodnes.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ SOkA Benešov, *Kronika obce*, s. 81. Náčelníkem byl Jos. Kohák, čp. 14. Měla i své komise (požární, hlídková, asanační, samaritská) a povinnost cvičit, pečovat o materiál a stavět kryty, což v souhrně s činností SDH jistě přineslo využitelné zkušenosti během nadcházející války.

⁵⁶ Tzv. „*Masarykova letecká liga*“, ve výbavě 5 letadel, vycvičeno 45 pilotů, ale spory s rolníky kvůli zničené úrodě. Viz SOkA Benešov, fond 2057, *Četnická stanice Hvězdonice*. Památník.

⁵⁷ *Kronika obce*, s. 22, 65, 70, 87.

⁵⁸ Tamtéž, s. 88.

⁵⁹ Tamtéž, s. 92, *Podblanicko proti okupantům*, s. 34.

⁶⁰ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004, s. 5.

tendence Slováků, jichž Hitler využil jako prostředku ke zničení Československa. Z pohraničí přicházely zástupy uprchlíků, pro které se nedostávalo ubytovacích kapacit nebo práce a i ze Slovenska byli pod tlakem vyštvaní zejména státní zaměstnanci, učitelé, profesori apod. Mezi lidmi zavládla obrovská vlna solidarity, na níž apeloval i nový prezident Hácha skrze svatováclavskou tradici. Bohužel v závěru roku 1938 se do budoucnosti moc optimisticky nehledělo, jak to ventiloval například E. Bass v článku „*Hvězda betlémská*“ v *Lidových novinách*.⁶¹ Tyto události zavedly do zdejší osady klíčovou postavu života v Přestavlkách pro několik příštích desetiletí Václava Braného. Avšak současně se blížila nejstrašnější válka, jakou lidstvo dosud poznalo, a ta změnila obec v letech nejbližších.

⁶¹ KOURA, Petr, KOUROVÁ, Pavlína, *České Vánoce. Od vzniku republiky do sametové revoluce*, s. 48–51.

3. PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

3. 1. Politika, správa

O osudu zbytku Československa bylo rozhodnuto s předstihem. Hitler vytvořil v říjnu 1938 směrnice k jeho zničení.⁶² O politické svobodě ale nemůže být řeč již za Druhé republiky (zákaz stran a sloučení do dvou hlavních, okleštění moci parlamentu, zastavení KSČ). Demokracie, kterou vyloženě hájila jen NSP, se zhroutila. Všechny tyto události po Mnichovu předznamenaly pod vedením SNJ a její orientací na autoritativní režim, rostoucí politickou i morální krizi našeho národa a odklon od tradičních hodnot.⁶³

Vzniklý politický útvar, Protektorát Čechy a Morava byl vyhlášen 16. března 1939 na Pražském hradě, po schůzce nového prezidenta Háchy zvoleného 30. listopadu 1938 s Hitlerem v Berlíně, následované vstupem vojsk). Z počátku se rýsovala možnost svébytnosti a určité autonomie, zavedené s jasným cílem uklidnit zdejší situaci (dlouhodobé, utajované plány okupantů byly germanizace, odpolitizování a hospodářské vykořisťování). Celé území se stalo integrální součástí říše fungující pro její potřebu pod dohledem protektora a jemu podřízených instancí (tzv. Oberlandraty-kontrolní orgány autonomie). I na německé straně se vedly pře o podobu existence Protektorátu. Z Čechů se stali druhořadí občané s tzv. protektorátní příslušností (méně práv než Němci, ale více než cizinci).⁶⁴ Zdání autonomie vzalo za své příchodem Reinharda Heydricha a jeho reforem a definitivně pak jmenováním K. H. Franka státním ministrem pro Čechy a Moravu 20. srpna 1943.⁶⁵ Prohlášením Bienerta v květnu 1945 Protektorát zanikl.

Díky systému přidělových lístků se dochoval v kronice přesný záznam o počtu stálých obyvatel v Přestavlkách k 31. prosinci 1939. V celé politické obci jich žilo 445 (z toho 227 mužů), Přestavlký 291, Doubravice 35, Hořalka 8, Borka 4, Čistec 89, Zahořany 18. Navíc jako ilustrativní sonda do věkového složení poslouží vypracovaná tabulka skupin podle stáří, z níž třeba vyplývá, že třetina populace osady měla do 20 let, další třetina od 20 do 40 let, což ukazuje na venkově výrazněji mladší populaci než dnes.⁶⁶ Většina lidí cítila potřebu něco

⁶² PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998, s. 12, BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, s. 21, MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002, s. 13.

⁶³ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek XV.b, 1939–1945, Praha 2007, s. 251.

⁶⁴ MARŠÁLEK, Pavel, c. d., s. 156–157.

⁶⁵ Více MARŠÁLEK, BRANDES, PASÁK, c. d.

⁶⁶ *Kronika obce*, s. 108.

dělat, ale ne každý měl odvahu vystoupit. Všichni věřili v dočasnost tohoto útvaru a rychlou německou porážku.

Nové státoprávní poměry v obci demonstrovaly německo-české nápisy, portréty Háchy a Hitlera ve veřejných budovách a dodržování oslav při významných datech (nově např. vznik Protektorátu, narozeniny Hitlera, Háchy a jiných), doprovázené kontrolovaným vyvěšováním vlajek.⁶⁷ Poprvé v dějinách se na obecním úřadě objevila cedule *Gemeindamt Pschestawlk*. Jednu z možností jak pasivně bojovat s Němci vytvořila sama vláda. Hácha chtěl stabilizovat politické poměry, což vedlo ke vzniku *Národního souručenství* (NS). Vizí bylo vystupovat navenek autoritativně, ale uvnitř demokraticky a provozovat obranářskou činnost. Jeho členy se stali téměř všichni muži, jednalo se o jediné politické zřízení v Protektorátu, do kterého se přihlásilo skoro 100% lidí!⁶⁸ V této fázi ze z něj stala mohutná organizace, usilující pod hesly jako „*sjednoci národa*“ nebo „*co Čech, to člen NS*“⁶⁹ o semknutí proti okupaci a omezování extremistických uskupení (v Přestavlkách neexistujících). Postupně docházelo k omezování od úřadů, po velkých represích z podzimu 1939, kterým NS a obecně reprezentace nedokázala zabránit, začala upadat i jeho popularita u lidí. Když se pak začalo totalizovat, mít pronacistický ráz a samo sebe kompromitovat, lidé vystupovali a odvraceli se od něj.⁷⁰ Definitivně ztratilo význam počátkem roku 1943, kdy z něj okupanti udělali pouhou kulturní korporaci⁷¹ se snahami o převýchovu a potlačování státního a historického vědomí. Od té doby ho Češi vyloženě nenáviděli.⁷² V Přestavlkách nábor do místního NS (21. dubna 1939) po zrušených stranách dopadl následovně: vstoupilo 145 mužů (jen 2 ne, číslo uvádí nejspíše jen samotnou obec bez širší osady, jinak by průměr celé země silně neodpovídal, pozn. autora),⁷³ vedoucím se stal František Vávra, rolník, čp. 4. Poté se ještě v květnu zacílilo na mládež (37 mužů a žen, vedoucí Jar. Znamenáček, čp. 8). Činnost Národního souručenství nebyla významná, jen mladí ho využívali k pořádání tanečních zábav. Snad jedinou zajímavostí bylo uspořádání sbírky národní pomoci s výsledkem 406 kg obilí a 344 Kč, zaslaných na sekretariát do Benešova.⁷⁴

Dvojkolejnost správy v prvních letech (německá s protektorátní) dávala dojem státnosti, že tu funguje prostor i pro Čechy. Ale nebylo tomu tak. Představovala jen výhodu

⁶⁷ SOkA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 17, 26, 27, 36, 38, 55, 56, 59, 65, *Kronika obce*, s. 118–119.

⁶⁸ PASÁK, c. d., s. 58–62.

⁶⁹ KVAČEK, Robert, TOMÁŠEK, Dušan, *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud*, Praha 1996, s. 22–23.

⁷⁰ BRANDES, c. d., s. 140.

⁷¹ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 40.

⁷² MARŠÁLEK, c. d., s. 74, 130–131.

⁷³ Okresní vedení sídlilo v Benešově, v květnu 1939 mělo 13863 členů, ke kterým se v červnu přidalo 3335 mladých. Viz: *Podblanicko proti okupantům*, c. d., s. 58.

⁷⁴ *Kronika obce*, s. 102–103.

pro okupanty, kdy jim šetřila nezbytné síly. Českých úředníků bylo mnoho (400 tisíc proti 2 tisícům německých), nicméně obyvatelé provádějící pasivní rezistenci k nim tak trochu cítili odpor jako vykonavatelům okupační vůle. Řada z nich se však řídila oportunismem (místo nás by přišli horší, vyčkávání, retardace).⁷⁵ Pod ideologickým náporom se projevil časem i aktivismus spojený s kolaborací, reprezentovaný novou, Krejčího vládou od 19. ledna 1942, která se vtělila do role pouhého vykonavatele rozkazů a ztratila vliv na domácí obyvatelstvo.⁷⁶ Důležitým momentem se stala správní reforma z roku 1942 a s ní spojené plány na germanizaci českého prostoru.⁷⁷ Jednou z jejích metod se kromě upřednostňování německých škol, poněmčování správy a hospodářství stalo i vytváření vojenských cvičišť pro potřeby armády, to vše v rámci zásahů do životního prostoru českého národa, konkrétně vystěhování tisíců lidí. Taková oblast vznikla i mezi řekami Vltavou a Sázavou a z ní do zdejší obce přesídlili Marie Adamcová z Krňan (vdova po lesníkově se dvěma dětmi, čp. 24), na Borka přicházeli hojně lidé ze zabrané části Poříčí nad Sázavou, dále zemědělec Sova ze Sedlčan do čp. 35 místo vykázané Anny Procházkové (na Borka pro neplnění dodávek). Stěhování měli na starosti přesídlovací kanceláře, z nichž jedna byla i vedle v Čerčanech.⁷⁸ Válečný vývoj a potřeba hospodářského využití Protektorátu germanizaci zpomalily a oddálily. Samotná reforma ještě více přitvrdila na požadavcích ovládnutí němčiny ve styku s úřady a její znalost u veřejných zaměstnanců a funkcionářů.⁷⁹ Navíc měli povinnost (již mnohem dříve) skládat slib Vůdci a Velkoněmecké říši.⁸⁰ Dramaticky se také redukoval počet lidí ve správě působících několikerým snižováním důchodového věku.⁸¹ Ve výsledném efektu měla zajistit konečné odpolitizování českého živlu, zrušení dosavadní dvoukolejnosti, úplný rozpad domácí politiky a větší zásahy nacistů (např. více pravomocí na okresní úřady pod dohledem Oberlandratů či přímo v obci složení školské rady a zastupitelstva, kdy se snažili dosadit především dělnické profese a omezovat inteligenci).⁸² Děni na vsi se týkaly jistě i poměry okresní. Připomeňme jen, že do 15. srpna 1937 byl součástí okresu Benešov i vlašimský a nyní se opět spojily od 1. června 1942 (tedy datum zahájení platnosti reformy)⁸³ pod

⁷⁵ TEICHOVÁ, Alice, *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945*, Praha 1998.

⁷⁶ BRANDES, c. d., s. 344.

⁷⁷ PASÁK, c. d., s. 243.

⁷⁸ *Kronika obce*, s. 133. O vystěhování a cvičišti více např. KOS, Petr, *Cvičiště Benešov–vstup zakázán!*, Postupice 2011, KOKOŠKA, Stanislav, *Cvičiště zbraní SS-Böhmen 1942–1945*, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, č. 27 (1985), s. 271–298, ROBEK, Antonín, *Lidé bez domova*, Praha 1980.

⁷⁹ KVAČEK, Robert, TOMÁŠEK, Dušan, c. d., s. 60, BRANDES, c. d., s. 195. Složení zkoušky požadováno do 31. března 1942.

⁸⁰ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické...*, s. 124, SOkA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 16.

⁸¹ PASÁK, c. d., s. 269, BRANDES, c. d., s. 165.

⁸² GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 65, *Dramatické...*, s. 208, DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996, s. 73, SOkA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 16.

⁸³ GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 175.

nadřazeným Oberlandratem Tábor. Současně bylo rozpuštěno okresní zastupitelstvo a finanční komise, správy se ujal hejtman JUDr. Henl, čímž se docílilo německy vedeného úřadu s říšským Němcem v čele.⁸⁴ V Přestavlkách byl výnosem (viz příloha č. 1a) starostování zbaven Jan Mrkos (náměstek zastupující nemocného Ant. Procházku), funkci pak předal Josefu Kohákovi čp. 14, aby se v červnu (stejně jako na okrese) zastupitelstvo rozpustilo a byla ustanovena správní komise pod Fr. Vávrou čp. 4 a jejím členům vydán dekret (viz příloha č. 1b). Tato komise pracovala a zůstala neměnná až do 5. května 1945. S nastalými změnami jí prudce přibýlo práce, soudě podle počtu čísel jednacích v zápisech za jednotlivá léta.

S přibližující se Rudou armádou vznikaly a vzápětí i vystupovaly národní výbory k převzetí politické a správní moci jako zastupitelské orgány. Tvořily je osoby různých původů, s rozličnou činností během války a někde samozřejmě i kariéristé. Vesměs se ale jednalo o lidi se vzděláním, rozhledem a na venkově především se zkušenostmi z veřejného života (učitelé, kněží, bývalí zastupitelé, atd.).⁸⁵ V Přestavlkách vytvořili první garnituru 6. května Jan Mrkos, V. Braný, Fr. Zíka, Fr. Franěk, Jos. Dlask, Vác. Kučera. V dalších týdnech a měsících byl občasně měněn a doplňován.⁸⁶ Převzetí moci proběhlo bez výraznější pozornosti německých míst, neboť nijak nepředstavoval hrozbu přesunům ustupujících vojsk a civilistům. Na rozdíl ale třeba od sousedních Čerčan, kde oddíl SS střežící trať na popud vystěhovalců ze Slezska zasáhl proti formování bojové skupiny i za pomoci posíl z Benešova (pancéřového vozu a děla) s bilancí několika zabitých a vzetím řady rukojmích.⁸⁷ Pokud se podíváme na strukturu výborů podle tabulek v *Podblanicko proti okupantům* (s. 239) zjistíme, že počet členů neodpovídá nijak úměrně velikosti sídla, jak to známe ze současných zastupitelstev. Z uvedených měl ten přestavlký nejmenší personální zastoupení (6), nejbližší v Čerčanech 9 a Mrač 14. Pro zajímavost v okresním městě se utvořil výbor o stejném počtu jako v Mrači. Z pohledu politicky-sociálního byli v Přestavlkách zastoupeni 2 komunisté (dělník a jiný), 2 sociální demokraté (dělník a inteligence), 1 lidovec (drobný/střední rolník) a 1 neutrální (drobný/střední rolník). Rozvrstvení jak politické, tak sociální můžeme označit za rovnoměrné. Nicméně je třeba si povšimnout výrazného pronikání komunistických představitelů do správy obce, což byl jev i v regionu typický (v národních výborech Benešovska zaujímal v květnu 1945 cca 20%) a předznamenával budoucí vývoj ve státu.

⁸⁴ PÁNEK, Jaroslav, VERSBACH, Zikmund, *K vývoji okresní správy v Benešově v letech 1939–1945*, in: SVPP, č. 16 (1975), s. 117, *Podblanicko proti okupantům*, c. d., s. 5–6.

⁸⁵ Tamtéž, s. 171–174, 236–239.

⁸⁶ *Kronika obce*, s. 153.

⁸⁷ *Podblanicko proti okupantům*, s. 210–211.

3. 2. Hospodářská a sociální sféra

Jedním z prioritních cílů okupantů se stalo hospodářské využití Protektorátu. Již Druhá republika přinesla prvky regulace, zásobovací potíže, zvýšenou orientaci na německý trh a společně s vývojem na Slovensku i sociální problémy (uprchlíci, hlavně státní zaměstnanci-přišel řídící učitel V. Braný, vysoká nezaměstnanost). Zákonitě se všechny změny, zákazy, nařízení atd. musely promítnout i do života v obci, neboť zdejší komunita byla ve své podstatě zemědělsky orientovaná. Po ztrátě pohraničí a množství uhelných dolů se projevil logicky zvýšené ceny paliv.⁸⁸ Zábor Československa znamenal postupný přechod na řízené hospodářství, urychlený ještě vypuknutím války, s jediným účelem: začlenění do německého válečného programu. Dosadili se vnucení správci, vznikaly povinné organizace a různé svazy k udržení pořádku a k lepší kontrole.⁸⁹ Na ceny a jejich pevnou hladinu dohlížel *Nejvyšší úřad cenový*. Kořistnický kurs marky a koruny 1:10 (reálný cca 1:7) přinesl českým lidem kromě útlaku podívanou v podobě zběsile nakupujících vojáků Wehrmachtu, kteří vyhledávali koloniální zboží, nejvíce šlehačku a dorty, tedy pochutiny, co doma neviděli několik let.⁹⁰ Roku 1940 bylo protektorátní území začleněno do celní unie s Říší. A především na podzim 1939 byl zaveden přidělový systém (doplněný od prosince lístky na obuv a ošacení), který vytvořil se všemi možnými omezeními fenomén známý většině z předchozí války a to černý trh. Lístky přidělovaly obecní úřady podle zařazení člověka do pracovní kategorie. Spotřební zboží pomalu, ale jistě opouštělo nákupní pulty. To, co zbylo se dalo sehnat za úřední ceny hůře a hůře, někdy dokonce vůbec, takže jediná možnost spočívala v koupi za přemrštěnou cenu pod rukou (viz příloha č. 2a) nebo zavádění všelijakých náhražek. K dostání nebyl ani tradiční kapr ke štědrovečerní tabuli. Pytlačení se tvrdě trestalo a přiděly na tuto rybu nebyly.⁹¹ Ačkoliv se průměrný plat (roku 1939 kolem 1000 K) zdvojnásobil do roku 1943, tak ceny zboží vzrostly neúměrně více.⁹² Nastalo chronické křečkování a mnohdy se snažili vlastníci komodit na úkor ostatních obohatit (černé vzpomínky na první světovou válku). Sociálně slabší jedinci si bohužel nákupy na černém trhu dovolit nemohli. Také v porovnání s Němci byli Češi v přidělových lístcích diskriminováni.⁹³ Od let 1940/41, kdy se zásobování

⁸⁸ Tamtéž, s. 42.

⁸⁹ více GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 41–42.

⁹⁰ Tamtéž, s. 44, *Pamětní kniha SDH Přestavky*, BRANDES, c. d., s. 146, 179, 183, MARŠÁLEK, c. d., s. 23.

⁹¹ KOURA, c. d., s. 60.

⁹² MICHLOVÁ, Marie, *Protentokrát, aneb, Česká každodennost 1939–1945*, s. 65–66.

⁹³ Zdroje se víceméně moc neshodují v oblasti cenových hladin, ale pro orientaci uvedu některé z nich: PODRÁBSKÝ, Václav, RICHTER, Oldřich, *Přestavky v minulosti a nyní 1227–1977*, Přestavky 1977, s. 49–50. (Jedná se o Přestavky v okrese Litoměřice, pozn. autora).

1939-přiděly na osobu a den: mléko 0,25l, chléb 40g, tuky 35g, na týden 1 vejce, maso 200g

začalo kriticky zhoršovat, se také přitvrzovalo v policejních raziích (Heydrich pak rozjel tvrdý boj) a ještě horší situace nastala se zavedením totální války. Výrazná nespokojenost panovala i v zásobování uhlím a pohonnými hmotami. Je jasné, že nikdo nechtěl už v tak těžké době mrznout a vystavovat se riziku chorob. Třeba přestavlecká škola měla objednané topivo od června 1939 a naštěstí dorazilo ještě než se vázalo od října na předpisy. Stejně se pak muselo omezit jeho používání podle úředních regulí.⁹⁴ Od konce roku 1944 už nesměly ani výjimky používat automobily kvůli nedostatku paliva, což vedlo k oblibě jízdních kol (cena měsíčního platu!). Vzájemná solidarita lidu byla teď potřeba více než kdy jindy.

Základní producenti potravin byli přirozeně zemědělci (vyměňovali za průmyslové zboží). Měli povinnost odevzdávat předepsané dávky (lze si ponechat jen povolené množství - kontrolováno, podle zpráv SD zatajováno 20-40%) a podléhali úředním soupisům půdy a inventáře (prováděly se i vojenské odvody koní, vozů, postrojů). Od léta 1939 nezadržitelně stoupala bída i drahota. Pro přehled a dozor nad obilím okupanti zapečetili mlátičky, později i odstředivky na mléko. Výnosy závisely také na počasí, kdy jediný opravdu úrodný rok byl 1942. Zahraničí a ilegalita s oblibou nabádaly k černému prodeji českým obyvatelům, což mu dodalo jakýsi nádech vlastenectví. Výjimkou nebyly černé porážky prasat konané i z důvodu obavy ze zabavení a z nich následně vyplývající potíže s dostatkem masa na trhu. Nově zavedený systém v červenci 1943 umožnil si částečně zvolit, co chtěli rolníci pěstovat za předpokladu dosažení určité výše tzv. „mléčných jednotek“. Nesplnění znamenalo však problém, kdy musel provinilý dopláct. Venkovské zemědělství se také stalo příležitostí pro lidi z města utéct a obstarat si potraviny. Zmiňme ještě propastný pokles v čepování piva kvůli lístkovému systému až o 40%. Někde se uzavřely hostince úplně, pokud však představoval důležitost pro obyvatele, tak fungoval nadále.⁹⁵

1941- na osobu na 4 týdny maso 800g, chléb 1200g, cukr 1200g, máslo 160g, tuky 395g+přídavky pro těžce pracující 240g, velmi těžce 1140g, děti 6 až 14 let 400g, máslo pro děti do 6 let 500g, do 14 let 400g, luštěniny, těstoviny atd. 300g, pšeničná mouka jemná 975g, pšeničná mouka hrubá 975g, ječná mouka 675g, marmeláda 700g, mýdlo 125g, prací prášky 250g, mastné výrobky 5g, kávovina 500g, čaj 10g, vejce dle období 6 až 8ks, umělý med do 6 let 125g, do 15 let 250g, bylo možno provádět záměny

Kronika obce, s. 103.

1939-1 dospělá osoba na týden 0,75 kg mouky, 1 kg chleba, 0,4 kg cukru, tuky-sádlo 70g, máslo 70g, umělé 70g (od 15. 12.-polovina), mléko 0,25 l/den, 1 vejce/týden, kroupy 15 dkg/týden, káva 20g/14 dní, čaj 5g/14 dní, mýdlo 0,125 kg/měsíc

GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...* s. 381.

1944- pro 1 osobu na 1 měsíc 9,7 kg moučných výrobků včetně chleba, 1 kg masa, 7 dkg másla, 16 dkg sádla, 48 dkg tuku, 1,2 kg cukru, 1,75l mléka, 4 vejce, pak bez sádla, přiděly na marmeládu, med

⁹⁴ SOKa Benešov, *OŠ (do 1940)*, s. 172–173.

⁹⁵ Více o přidělovém systému viz: GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 43, 84–89, 118, 239, *Velké dějiny...*, s. 60, 381–382, PASÁK, c. d., s. 295, PETRÁŇ, Josef, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011, s. 592–595, BRANDES, c. d., s. 96, 185–188, 242, 375, 378, MICHLOVÁ, c. d., s. 74–75, 78–88, MARŠÁLEK, s. 62, 79.

Nyní se blíže podívejme do situace v Přestavlkách. Alfou omegou pro zemědělce a jejich úrodu bylo jako vždy počasí. Také proto byl jeho stav pečlivě zaznamenáván. Ne vždy se rok vydařil podle představ, některé plodiny šly lépe, jiné zklamaly. Souhrnně se během války vůbec v obci nedařilo bramborám a ovocným stromům. Pokud to situace vyžadovala, tak dle potřeby chodily děti pomáhat na pole místo školy s posvěcením úřadů. Během žni vznikala vybraným jedincům povinnost strážní služby.⁹⁶ Na okrese trpěli lidé nejvíce nedostatkem tuků, mléka, cukru, vajec, masa (dobytek dovážen do Prahy), textilu a obuvi, takže situace nevybočující z širšího srovnání.⁹⁷ V Přestavlkách poukázky rozdělovala rodinám každé 4 týdny komise. Dostávala je podle značených změn ve stavu osob na kmenových lístcích.⁹⁸ Cenová hladina produktů, které si za ně mohli obstarat se v průběhu roku 1939 sice změnila, ale zase ne tak drasticky (viz příloha č. 2b). Nejdříve se zavedly v září lístky na potraviny a mýdlo, od 15. prosince na šaty, textilie, boty (starosta mohl vydat měsíčně poukazy na 20 párů, přednostně dělníkům).⁹⁹ Roku 1941 se již pohybovaly ceny úplně jinde, nedostávalo se mnohdy ani produktů na přidělovém hospodářství. Jak moc si toho mohl obyčejný člověk za takového stavu pořídit napoví tabulka s odměňováním práce (viz příloha č. 2c). Složení obyvatel podle povolání v roce 1939 vypadalo takto: 127 aktivních mužů (zemědělství 44, nádeníci 22, zedníci 13, železničáři 12, kvalifikovaní dělníci 8, úředníci 7, řemeslníci 7, živnostníci 5, cestáři 3, listonoš 1, studnáři 2).¹⁰⁰ Nakupovat se dalo v obchodě u Zíků, čp. 25, jenom ne poslední den v týdnu, protože jednou z novinek ve společnosti v tomto období bylo zavedení nedělního klidu.¹⁰¹ Zajímavé řešení materiálního nedostatku se dalo řešit i jakýmsi „výměnným obchodem“ třeba se známými z jiné části Protektorátu.¹⁰² Zemědělci měli určené dávky obilí k semletí pro vlastní potřebu (samozásobitelé mohli ve svém hospodářství od 15. listopadu 1939 semlít 21kg/osobu/4 týdny), což dávalo možnosti získat různě něco navíc. Z tohoto důvodu byl přísný zákaz navštěvovat po setmění mlýny. Lidé tam samozřejmě chodili měnit obilí za mouku atd. Nejznámějším dobrodincem se stal bezesporu mlynář Voj. Losenický z Mrače, který prodával mouku, chléb bez potravinových lístků a směňoval za nezvýšené ceny (a byl také zatčen). Z Přestavlk k němu každý den někdo chodil přes kopec Chlum (vzdušnou čarou cca 4km) a nevracel se s prázdnou. Podobně

⁹⁶ *Kronika obce*, s. 105–106, 116–117, 123, 126, SOkA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 21.

⁹⁷ *Podblanicko proti okupantům*, s. 59.

⁹⁸ *Kronika obce*, s. 103.

⁹⁹ *Tamtéž*, s. 116.

¹⁰⁰ *Kronika obce*, s. 108.

¹⁰¹ PETRÁŇ, Josef, *Dějiny...*, s. 590.

¹⁰² osobní korespondence V. Braného, dále pak jeho článek v *Učitelé v práci a odboji. Sborník vzpomínek a studií*, Praha 1968, s. 205–206. Dopisoval si a udržoval blízké kontakty s rodinou známého Petra Jilemnického, která bydlela ve východních Čechách. Diskuse v dopisech se točí vesměs kolem životní úrovně a vzájemné pomoci, kdy nejčastější zájem v Přestavlkách byl o nedostatkové látky a ovoce.

fungoval i mlýn Samopše pro Čerčany a Hvězdonice. Chvályhodný a národ scelující je fakt, že si nikdo v okolí nenárokoval za celou dobu okupace žádnou provizi jako za první světové války.¹⁰³ V červenci 1939 se prováděl soupis zvířat a v obci vlastnili chovatelé 32 koní a 6 hříbat, hovězího 359ks (telata do 1 roku 48, dojnice 84, dojnice do tahu 91, jalovičky a býčci 122, tažní volí 14), vepří 195 (selata 51, do 6 měsíců 98, 1 kanec, prasnice do 1 roku 6, starší prasnice 21, prasata přes 6 měsíců 18), 70 ks „dobytky chudých“, tj. 11 kozlíčků a 59 koz. Otázkou zůstává zdali byly přiznány všechny kusy, neboť při přepadové kontrole se občas našly třeba slepice schované v pytlich v lese a když se po pár měsících vyhlásilo nové, beztrestné sčítání, tak se po celé zemi najednou evidovalo o tisíce zvířat více.¹⁰⁴ S dobyt看em souvisel řízený prodej másla (od prosince 1939), kdy povinností bylo odevzdat z jedné dojnice týdně 55dkg, jinak nesměl vlastník nic prodat ani darovat. Sběrny vyplácely hospodářům 20 až 25 K/kg. Přídělovým systémem se pak do obce mělo vrátit podle lístků na tuky 7 dkg/osobu/měsíc, což se v praxi nikdy nenaplnilo, takže se dalo sehnat pod rukou za 30 až 40 K/kg. V únoru 1940 přibylo povinné odvádění vajec (60 ks/1 slepici/rok), které se proplácelo na váhu (1kg za 14,20K). U nesamozásobitelů bylo možné odečíst na osobu půl slepice, jinak platilo pro všechny kusy (nesmělo se nic darovat nebo prodávat přebytky). Četníci pokuty za nedodržování předpisů udělili i zdejším. Nejčastějším cílem úředních šťár (víceméně negativních) byly usedlosti rolníků Jaroslava Znamenáčka čp. 8 a Josefa Koháka čp. 14. Nejtvrďší tresty padly za černé mletí, kdy viníci zvolili raději platbu před vězením (viz příloha č. 3). Až na tyto tresty dopadla v obec nadmíru dobře. Nikdo nebyl za hospodářské delikty vězněn nebo poslán do koncentračního tábora.

Měly ztížené poměry podíl na zdraví obyvatel? V pramenech je pečlivě popisováno v průběhu roku u školních dětí, což je skupina se zřejmě nejvíce vypovídající hodnotou v populaci. Ze statistik porodnosti a úmrtnosti úplně vycházet nelze, neboť na jejich hodnotu působily i jiné vlivy (viz později). I když z přídělového hlediska měly menší děti nižší dávky, tak zdravotní stav po dobu války lze hodnotit jako dobrý. Závažnější choroby se vyskytovaly typicky periodicky od listopadu do února vzhledem k nedostatečnému ošacení, obuvi, hygieně a horšímu počasí (chřipky, zápal plic). Z ostatních byla diagnostikována jen vzácně spála (dezinfekce školy, kontumace osob), záškrt (2 úmrtí 1939), 1x zápal mozkových blan, žloutenka, černý kašel a spalničky. Jedna žačka trpěla dlouhodobě revmatismem a srdeční vadou. K celkovému zdraví zásadně přispívaly pravidelné prohlídky (řízené Okresní péčí o mládež) v Čerčanech každoročně v květnu a říjnu, později úředně zavedené lékařské šetření a

¹⁰³ SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdonice, Památník Čerčany, Kronika obce*, s. 131.

¹⁰⁴ BRANDES, c. d., s. 269.

zavedení tabulí s fotografiemi. Obvodní lékař MUDr. Bezděk nařídil dvakrát plošnější opatření a to v listopadu 1943, kdy poslal 7 dětí do nemocnice k odstranění mandlí vzhledem k jejich nadměrným onemocněním a poté v dubnu 1944 nechal dva týdny 8 dětí doma se svrabem.¹⁰⁵ Šeptanda zapříčinila leckdy obavy a skepticismus rodičů co se týče doktorů kvůli fámám o cíleném nakažení infekcemi či sterilizací.¹⁰⁶ V těžké době pomáhala místním dětem sociální péče a s ní související rodičovské sdružení (zřízeno listopad 1939, předseda Fr. Zíka, jednatel Ant. Barták, pokladník Jos. Sřelka). Pořádalo mnohá divadelní představení, ale hlavně organizovalo polévkové akce, kdy v hostinci nepravidelně od 4 prosince 1939 a od 14. února do 14. června 1940 nepřetržitě parta dobrovolných kuchařek vařila denně někdy až 70 porcí pro školní mládež. Na akci přispěla Okresní péče v Benešově a připutovaly i nějaké dary. V dalších letech Němci sociální péči nedovolili.¹⁰⁷

Okupanti pro své potřeby organizovali pracovní síly. Ať už se jednalo o všeobecnou povinnost, plánovité řízení pohybu (hlavně mezi zemědělstvím a ostatními obory), stal se úřad práce nenáviděnou a právem obávanou institucí.¹⁰⁸ Lidé byli povolávání k němu a před náborové komise. Dohlíželo se na termíny a místa nástupu. Zkrátka bez tohoto úřadu nebylo možné navázat ani přerušit pracovní poměr, dokonce zaniklo pobírání dávek v nezaměstnanosti. Z valné většiny se síly koncentrovaly postupem času do zbrojní výroby a od června 1941 se pro lepší evidenci zavedly pracovní knížky (informace o vzdělání a praxi). Od března 1942 vznikaly kárné tábory pro lidi porušující pracovní povinnost. Cílenou snahou pro dlouhodobé plány bylo na sociálním poli zvýhodňovat dělníky (potřeba pro výrobu) na úkor inteligence.¹⁰⁹ Ze zápisů četníků ve Hvězdonicích také vyplývá neustále se přitvrzující kurs v potírání zanedbávání těchto povinností, zejména s narůstající krizí válečného snažení pro Hitlera.¹¹⁰

Nezaměstnanost v okleštěné republice se zpočátku řešila i dobrovolnou prací v Německu, po 15. březnu 1939 se nábor rozjel naplno. Příslib vysokých mezd negovaly výraznější životní náklady. V létě zájem zřetelně ochladl.¹¹¹ Běh válečných událostí poměry změnil. Nucené nasazení pro Říši se stalo obávaným zásahem do trhu práce. Zintenzivnění

¹⁰⁵ SOKA Benešov, *OŠ (do 1940)*, s. 169, 174, *OŠ-ZDŠ*, s. 17, 22, 39, 42–43, 77, *Kronika obce*, s. 93.

¹⁰⁶ MICHLOVÁ, c. d., s. 92–93, BRANDES, s. 234.

¹⁰⁷ SOKA Benešov, *OŠ (do 1940)*, s. 173–174, *Kronika obce*, s. 114–115.

¹⁰⁸ Postrachem byl vedoucí benešovského úřadu práce Krempel. Od července 1939 prováděl prohlídky, po kterých následovala buď cesta do Německa nebo nějakého důležitého podniku v Čechách. Viz: PETRÁŇ, Josef, *Dějiny...*, s. 606.

¹⁰⁹ GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 43, 50–52, PASÁK, c. d., s. 94, MARŠÁLEK, c. d., s. 63, MICHLOVÁ, c. d., s. 64, GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 59.

¹¹⁰ SOKA, Benešov, *Četnická stanice Hvězdovice*, Staniční služební kniha 8. 11. 1942–21. 12. 1944. Od konce roku 1943 se de facto staly kontroly pracovních povinností denním chlebem.

¹¹¹ GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 49, 50.

proběhlo v letech 1941/42,¹¹² ale s vyhlášením totální války (počátek 1943) se rozjelo ještě více. Nutné potřeby armády a absence německých zdrojů odčerpávaly stále více mužů do bojů, takže byla potřeba zacelovat nedostatek lidí hlavně ve zbrojním průmyslu. Povolávány byly celé ročníky i školní mládež. Jistým způsobem to zapadalo i do plánů germanizace, neboť v cizím prostředí docházelo k požadovanému odpolitizování. Na protektorátním území měl tuto sféru na starosti zmocněnec Sauckel, seznamy vytvářely české úřady. Pracovníci směřovaly například k *Todtově organizaci*, *Technische Nothilfe* nebo *Luftschutz*. Znamenalo to odchod sil ze zemědělství v Protektorátu a vidinu fyzicky náročné dřiny v dřevěných lágrových barácích s nebezpečím náletů. Nepřekvapí proto časté pokusy o útoky (na venkov) skrývání se či simulace (sebepoškozování i falešné zprávy lékařů), samozřejmě pod hrozbou trestu. Proto se od roku 1943 mnohem více soustředili četníci na dopadení těchto osob.¹¹³ Jedním ze způsobů jak se nasazení vyhnout se stalo uzavření sňatku a zplodění dětí. Na našem území tedy za války stoupala porodnost!¹¹⁴ Vliv měl rozhodně přicházející reprodukční věk ročníku po první světové válce, instinkt o „obrodu národa“ a v zimě i vzhledem k zatemnění časnější ulehání na lože spojené s větší sexuální aktivitou.¹¹⁵

V Přestavlkách transport do Německa potkal 14 osob. O podobě žití se naštěstí dochovaly poválečné zápisy v kronice (viz příloha č. 4). Jmenovitě se týkalo obyvatel: Josef Hanzl, zedník č. 7, Jaroslav Hořejší, Jan Hůla, Čistec č. 10, Jarmila Mládková, J. Matoušek, Antonín Novák č. 31, Josef Novák, Pitrof, Anna Plačková (Marková) č. 11, Karel Slavík č. 52, Ladislav Slavík, č. 46, František Vávra, cestář č. 19, Josef Voňavka č. 50, Pavel Zavadil. Dále můžeme zmínit ještě Jana Chválu a Františka Plačka, kteří museli stavět silnice na území cvičiště SS na Benešovsku. Bohužel Antonín Novák (*1913) a Josef Voňavka zaplatili za nelidské zacházení cenu nejvyšší. Prvně jmenovaný byl po povolání 28. srpna 1943 chycen při pokusu o útěk a umístěn do koncentračního tábora Gross-Rosen, kde zemřel 5. dubna 1944. Druhý se sice dočkal návratu domů, ale přivezl si sebou smrtelnou chorobu, které

¹¹² RŮŽIČKA, Josef, *Politické události v Benešově v letech 1938-1945*, 1. část: 1938-1942, in: Benešovský kalendář, č. 5/1993. Rok 1942 na Benešovsku začal zvýšenou činností tzv. *Arbeitsamtu*, který posílal na práci do Říše.

¹¹³ SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdonice*, Památník. Zostřené směrnice z roku 1943 na dodávání osob porušujících pracovní kázeň do táborů. I přes pořádané honičky pobývalo v obvodu stanice Hvězdonice několik těchto jedinců s vědomím četníků, ale vystrašení obyvatelé je občas nahlašovali.

¹¹⁴ GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 53, KOURA, c. d., s. 121–122, GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 199, 201–203, BRANDES, s. 184, 283, 366–369, MICHLOVÁ, c. d., s. 62, 64.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 94.

podlehl.¹¹⁶ Při nahlašování poválečných škod se téměř všichni zúčastnění přihlásily o náhrady nejen ušlé mzdy, ale i o kompenzaci za úmrtí členů rodin.¹¹⁷

Po celou dobu okupace zde byly navíc snahy o konání sbírek, sběrů (některé povinně), vybírání příspěvků (Červený kříž) k podpoře chodu válečné mašinerie. Historicky i kulturně nejoblavější se stalo v souvislosti s rekvírováním ušlechtilých kovů snímání a odvážení zvonů do sběren. Z katolického kostela ve Vranově tak nenávratně zmizely cenné kusy staré i několik staletí.¹¹⁸ Využívaly se ale všemožné suroviny, takže zejména děti ve škole činně přispívaly „společné věci“. Ve výčtu pořádaných sběrů nalezneme různé odpadky (železo, guma, textil, papír, kosti), ale místní škola excelovala ve sběru bylin. Ať už pouze pro sběrnou, pro školy v Benešově nebo lesní závody, pokaždé se podařilo nashromáždit desítky kilogramů materiálu. Z utržených odměn si pak kupovaly rády mýdlo. Na jednoho žáka připadlo během jediné akce třeba 3kg sušených bylin!¹¹⁹ Prezident Hácha vyhlásil na zimu 1941 pomoc německým vojákům „*Winterhilfe*“, kdy se žádalo oblečení a lyže pro vojenské účely, což se de facto proměnilo v jejich konfiskaci a lidé je raději doma spálili.¹²⁰

3. 3. Kultura a školství

Kulturní a společenské klima se stalo oblastí velice zasaženou již Druhou republikou. Germanizační tendence všech oblastí života přiměly řadu lidí obracet své názory a odklánět se od demokracie. Prvorepublikové myšlenky vzaly za své, hledaly se nové ideje jako třeba svatováclavská tradice (sounáležitost se Svatou říší římskou). Totalizace kultury pod vedením strany SNJ usilovala o celkovou změnu klimatu a rozvrat morálních hodnot.¹²¹ V podobném, ale mnohem tvrdším duchu pokračovali nacisté při okupaci. V podstatě snaha spočívala ovlivňovat kulturu v souladu s politickými cíly Říše (zbavování národního vědomí, odpolitizování, postupná germanizace, přemístění nebo likvidace) a zvrátit její smysl proti národním zájmům.¹²² Potlačovány byly nejvíce instituce nesoucí národní sebeuvědomění (důkladné sledování) a inteligence, kterou považovali za původce odboje v Protektorátu a nejméně důvěryhodnou skupinu k odpolitizování a germanizaci (proto preferování dělníků).

¹¹⁶ *Kronika obce*, s. 130–131, 149.

¹¹⁷ SOKA Benešov, *ONV Benešov, V/11g 2. Výkaz přihlášených válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry (§4, odst. 1 dekretu presidenta republiky z 31. 8. 1945, č. 54 Sb.)*.

¹¹⁸ GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 132, 144, RŮŽIČKA, Josef, c. d., PETRÁŇ, *Dějiny...*, s. 596, *Kronika obce*, s. 267, MICHLOVÁ, c. d., s. 68.

¹¹⁹ SOKA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 22, 34, 37–38, 42, 61–63.

¹²⁰ KOURA, c. d., s. 62.

¹²¹ GEBHART-KUKLÍK, *Druhá republika...*, s. 33, 114, 183, 188, 208.

¹²² DOLEŽAL, c. d., s. 11.

Vlastně se jí týkaly všechny perzekuční akce se záměrem označení za původce nepokojů a odvrácení od národa.¹²³ Výchozí tezí se stala historická i mocenská příslušnost k Říši. S tím souvisela likvidace státní idey, odklon od demokracie, ztráta právních jistot a politická asimilace následovaná tou národností. Česká kultura se měla plně podřídit německé, avšak zajímavé je, že měla oficiálně být pod patronací české vlády, což vyvracely zásahy protektora (specializovaná oddělení). Její úroveň našťestí zabránila bezohlednému poněmčení.¹²⁴

Germanizace rafinovaně usilovala o tzv. „očistu“, jejíž základní fáze proběhla do roku 1942. Umožnila jí vidina nepřemožitelnosti z vítězných válečných tažení a zejména porážka Francie, kdy využili nacisté všeobecné mravní krize. Zakázaly se zmínky o českých dějinách, demokracii, Spojencích a na druhé straně špinění historie spojené s cenzurou. Němčina mohutně pronikala i do každodenního života, správy, hospodářství či školství.¹²⁵ Od roku 1942 nastalo ofenzivní prosazování říšské myšlenky. Krejčího vláda pozbyla funkce jako orgán k záchraně kultury, navíc se vznikem *Ministerstva lidové osvěty* tu vznikl nástroj ke germanizaci pomocí českých kolaborantů. Osvěta (školy, knihovny, spolky, divadla, spolky, hasiči) a veřejná sféra se podřídily ministru Emanuelu Moravcovi s nevelkým vlivem na domácí obyvatelstvo i přes maximální snahu.¹²⁶ V otázce poněmčování se soustředilo především na děti. Největším pokusem o převýchovu k nacionálně-socialistické budoucnosti byla aktivita *Kuratoria pro výchovu mládeže* (působilo až od 13. března 1943), organizace vycházející z *Hitlerjugend*, s povinným členstvím a ovládající veškeré aktivity (kromě rodiny a školy) populace od 10 do 18 let. Jiné instituce musely v otázce mládeže žádat o povolení od Kuratoria. Už jako Heydrich se snažilo získat je skrze tělovýchovu.¹²⁷ Za triumf okupantů lze označit stav, kdy u nás existovaly legální kulturní podniky, které nemusely do ilegality a přesto byly ovlivňovány. Na rozdíl třeba od států na východě zde fungovalo zdání národního života. Rezistence kultury se podařilo sice oslabit, nicméně pro říšské účely získána nebyla. Přesto ztráty zaznamenala personální, zmizela veřejná diskuse, vysoké školství, vykradeny zůstaly knihovny a archivy.¹²⁸

Přístup české společnosti tkvěl ve vyčkávání, záchraně svébytnosti. Okupace vedla k integraci národa a vyhocení staletých vztahů s Němci (zesměšňování, bojkot, jinotaje, rušení

¹²³ BRANDES, c. d., s. 196, DOLEŽAL, c. d., s. 13–14, GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 73, PASÁK, c. d., s. 99, 244.

¹²⁴ DOLEŽAL, c. d., s. 12–15, 22.

¹²⁵ Tamtéž, s. 15, 20, 23, PASÁK, c. d., s. 244.

¹²⁶ DOLEŽAL, c. d., s. 23, MARŠÁLEK, c. d., s. 67–68, 131, PASÁK, c. d., s. 345.

¹²⁷ DOLEŽAL, c. d., s. 13, 23, BRANDES, c. d., s. 261, 287, 355, PASÁK, c. d., s. 345, GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 62, 70–72, 363, 369, MARŠÁLEK, c. d., s. 69, MICHLOVÁ, c. d., s. 52, GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 227.

¹²⁸ DOLEŽAL, c. d., s. 27, BRANDES, c. d., s. 330.

v kině, anekdoty, aplaudování českému atd.). Šeptanda společně s poslechem zahraničního rozhlasu se staly významným udržovatelem sebevědomí a proto se dostaly pod typické ataky oficiálních míst. Správný člověk ignoroval všechno německé, ale také představoval mlčící šedivou masu. Bohužel své místo našla i pro nás typická závist a udavačství.¹²⁹

Totalita znamenala také vzestup katolické církve, neboť v ní lidé hledali útěchu. V kostele mohl člověk slyšet hymnu či svatováclavský chorál, nemluvě o pořádání řady manifestačních poutí. Duchovní kultura mohla přinášet i oporu jako ideál demokracie. Nacisté ji však využili jako zdroj matričních údajů. Její hodnostáři vydávali potvrzení o árijském původu, což byl předpoklad pro obdržení vnitrozemského pasu, tzv. „*Kennkarte*“ (od dubna 1942).¹³⁰

V Přestavlkách a okolí nebylo výjimkou z pravidla, že gestapo kontrolovalo veřejný život. Proto se možná stáhl spíše do soukromí, o protektorátní tisk a rozhlas nebyl zájem na rozdíl od zahraničí, oblíbené šeptandy a ilegálního tisku (na Benešovsko dovážen třeba řidiči Jihočeské autobusové dopravy).¹³¹ Dění v obci, jak píše kronikář, je odrazem života ve státě. Tím se stal po penzionování Adolfa Kaliny Václav Braný s platností od 1. července 1939. Osvětové podniky vykazovaly úpadek, nekonala se žádná vzdělávací přednáška. V říjnu však došlo k obnově komise osvětové (od 1. ledna 1940 předsedou řídící učitel V. Braný, č. 48, pokladníkem rolník Jos. Kohák, č. 14, jednatelem úředník Jos. Zahradníček, Čistec a členy rolník Ant. Procházka, č. 34, učitelka Mar. Ohlídková, č. 17) a letopisecké (V. Braný, kronikář, členové Kar. Zíka, obchodník č. 25 a Jos. Lengr, pensionovaný železničář č. 55). Ačkoliv měly obce výzvou pokračovat v psaní kronik, k 15. listopadu 1940 se odevzdávaly na obecní úřad a následně do archivu. Beztak během oné doby dělal zapisovatel stručné poznámky a musel by lhát.¹³²

Kulturní vyžití obstarávaly, pokud to bylo možné, plesy, taneční zábavy a ochotnické divadlo. Dokud byly povoleny, tak se využívalo každé příležitosti k jejich konání. Po dobu okupace ale pravidelně docházelo k omezování a zákazům. Například v červnu 1939 přišel kvůli svárům zákaz zpěvu národních písní v restauracích a veřejných místnostech.¹³³ V obci se naštěstí nestala žádná srážka jako ve Václavicích a Domašíně, kdy při podobném incidentu

¹²⁹ PASÁK, c. d., s. 72, 155, 347, BRANDES, c. d., s. 95, 235–236, GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 14, 114, GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 26, MICHLOVÁ, c. d., s. 26, MARŠÁLEK, c. d., s. 151, DOLEŽAL, c. d., s. 186.

¹³⁰ BRANDES, c. d., s. 99, 236., MICHLOVÁ, c. d., s. 85, 87.

¹³¹ *Podblanicko proti okupantům*, s. 50, 58.

¹³² *Kronika obce*, s. 94–95, 110–113, 146.

¹³³ GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 13.

se zlými následky zasahovalo vojsko. V Přestavkách taneční zábavy a plesy pořádali jako součást zisku financí pro svůj provoz spolkové organizace, tj. sportovci, baráčníci, hasiči. Časově situované byly z pravidla do ledna a února, nejvíce se jich konalo počátkem roku 1941 po zrušení předchozího zákazu, který byl opětovně obnoven v dubnu při tažení Němců na Balkán. Nebyly tolerovány výstřední tance, do kroku párům zněla hlavně hudba klasická a lidová. Na bezproblémový průběh pokaždé dohlíželi povolání četníci z Hvězdonic, kteří nemuseli ani jednou řešit sebemenší přestupek nebo třeba nenahlášenou ilegální zábavu. Taneční kurs zde neprobíhal žádný, jen v polovině roku 1940 vznikl pokus o založení zpěváckého kroužku, jenž se rozešel právě na výzvu četnické stanice. Sokol v obci organizaci nevedl, tudíž zásah na jeho struktury v roce 1941 neměl vliv na spolkovou činnost.¹³⁴

Každodenní život přinášel řadu starostí a nejistotu, ale v divadle našli obyvatelé prostředek k vytváření pocitu sounáležitosti a k národní manifestaci. Ochotnictví vedli z drtivé většiny hasiči a z hlediska náplně nebyl ani tak důležitý umělecký přínos, ale spíše možnost skrze hry podporovat lásku k vlasti. Klíčovou roli sehrál výběr prezentovaných kusů, kdy bylo potřeba najít, co u publika zabere, co „chce slyšet“. Překážkou byla cenzura od protektorátních úřadů. Povolování her příslušelo ministerstvu vnitra, jemuž rozkazoval ÚŘP. V repertoáru se nesměli vyskytovat autoři pocházející ze zemí, s nimiž vedli nacisté válku a z textu byla vymýcena slova jako právo, demokracie, republika. Po atentátu na Heydricha však musely všechny kulturní a sportovní podniky ustát v činnosti (německé nikoliv) a ačkoliv divadlo později mohlo opětovně fungovat, tak konec tohoto fenoménu přišel v souvislosti s totální válkou v září 1944. Zákaz velmi popudil veřejnost, která již tak měla dost omezenou svobodu.¹³⁵

V Přestavkách vznikl divadelní odbor ochotníků ze všech spolkových subjektů (součástí bylo i NS). Zisky se dělily na čtyři části, avšak hasičský sbor jako majitel jeviště si nárokoval mírně navrch. Tento systém platil jen do konce roku 1940, kdy odbor odhlasoval nechat čistý zisk hasičům. Ostatní museli jako dříve při pořádání divadla žádat o půjčení jeviště a také ho pomáhat udržovat. Občas se scéna doplnila kulisami ze sousedních Čerčan, ale také odsouhlasilo nepůjčovat ze svého nic okolním obcím. Ze zápisů vyčteme, že během války se konalo ve vsi kolem 15 představení a nejvíce (7) roku 1940. Pokud měla hra požadovaný úspěch, tak se zpravidla do dvou týdnů opakovala. Režie se ujímala manželka řídícího učitele Mar. Braná nebo Fr. Zíka. Jednou také hostovali ochotníci ze Šestajovic, od

¹³⁴ *Kronika obce*, s. 114–115, BRANDES, c. d., s. 240, MICHLOVÁ, c. d., s. 43.

¹³⁵ *Podblanicko proti okupantům*, s. 125, 142, DOLEŽAL, c. d., s. 17–18, 214, MICHLOVÁ, c. d., s. 36, 40, 42, BRANDES, c. d., s. 371, GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 184, GEBHART-KUKLÍK, *Velké dějiny...*, s. 48, *Kronika obce*, s. 127.

kterých pak místní převzali hru „*Sluneční paseka*“. Ostatní díla (*Na statku a v chaloupce, Domov, Pražský flamendr, Poslední muž, Česká chaloupka, Hluchý klas*) patřila do repertoáru typického pro české venkovské divadlo. Zarážející je určitě posledně uvedený kus. Nikoliv pro uměleckou stránku, ale proto, že se v obci ztvárnil 24. prosince 1944 ve spojení s navazující taneční zábavou, což tedy nemělo být povolené a je možné, že to četníci vědomě přehlíželi. Stejně s podivem se také konala 21. května 1944 akademie na Den matek u Lapků v hostinci. Zpívaly se národní písně, hrály housle, recitovalo se. Program sestavil za účasti místních školních dětí učitel Wanke a akci navštívilo 210 osob z okolí. Pro úspěch byl zopakován 11. června v Čerčanech u Škvorů. Účast na představeních byla hojná a to nejen zde. Vzájemně se scházeli lidé ze širšího okolí, zdejší obyvatelé rádi navštěvovali i Čerčany nebo Poříčí nad Sázavou. Česká hra je zkrátka táhla a ačkoliv některé z nich pro okupační cenzuru neměly představovat riziko, tak sebemenší náznak vlastenectví, odvahy, svobody doháněl diváky někdy až k pláči.¹³⁶

Nové poměry změnilý název na „Sbor hasičů“, bez slova dobrovolný. Požárníkům Benešovska bylo nadřazené ředitelství v Táboře vedené německým příslušníkem, což byl jev známý z celého veřejného sektoru. Schůze se pak směly konat jen se svolením okresního úřadu, povinně se nahlašoval program a zúčastněné osoby. To umožňovalo okupantům postupné maření činnosti sboru, až ustala úplně. Nejprve bylo nutno oželet tradiční oslavy z předchozích let jako zapalování ohňů při oslavách TGM, dětské dny a omezil se i počet plesů. Od roku 1940 přibýlo, jako ostatním spolkům, sbírání odpadků, i když dnes bychom spíše užili označení druhotné suroviny. V neposlední řadě museli jako ostatní občané držet v noci požární hlídky, což vzešlo z podnětu okresního úřadu dopisem starostovi a veliteli sboru (mimořádná porada 23. srpna 1940), kteří měli tyto hlídky sepsat. Víme třeba, že roku 1942 se jich uskutečnilo 62. Nejvíce utlumilo konání valných hromad a ostatních schůzí. Členové se svolávali velmi nepravidelně, z počátku tak jednou za čtvrtrok, později půlrok až se nakonec valné hromady zrušily úplně a noví činovníci se nesměli volit, mohli leda zaujmout místo po některém ze zemřelých nebo vystoupivších bratrů. Od roku 1942 již se pod německým tlakem konaly jen nezbytně nutné schůze, po Heydrichovi se opatření dále vyostřila. Následující roky již aktivita uvízla na mrtvém bodě, lidé se báli podnikat cokoli podezřelého pro úřady. Potvrzují to i neexistující zápisy od září 1943.

¹³⁶ Tamtéž, s. 46, 114–119, 123–124, SOkA, Benešov, fond 1372, *Spolek dobrovolných hasičů Přestavky u Čerčan 1893–1953 (1970)*, Pamětní kniha SDH, Inv.3,kn.3.

SDH Přestavlký měl na počátku Protektorátu 74 členů (16 činných, 2 zakládající, 37 přispívajících, 29 žactva). Delegátem OHJ byl Ant. Barták, starostou Kar. Zíka, velitelem Bohumil Lapka, zástupcem Josef Hanzl, jednatelem Antonín Mládek, pokladníkem Fr. Vávra č. 19, režisérem a vzdělavatelem Fr. Zíka, cvičitelem Jos. Tomášek (nový člen), dozorčím náčíní Jos. Voňavka, členy výboru Klauz, Jirota, Znamenáček, Ant. Pitrof, náhradníky-Jan Barták, Jos. Matoušek. Na vlastní náklady odebírali 2 „*Hasičské rozhledy*“ a sbor hradil několik věstníků. Jako za První republiky se jednalo o klíčového hráče na poli obecního života. Divadlo jsme zmínili v předchozím odstavci. Aktivní členství a zejména funkce mimo mužstvo patřily osobám obecně ve vsi respektovaným a provozujícím něco prospěšné všem (hostinec, obchody, předseda NS). Tito muži měli možnost svou angažovaností přivést do sboru více lidí, o což se pravidelně ve výzvách snažili a stejně tak apelovali na divadelní život. Přestože se někteří členové odstěhovali nebo vystoupili z osobních důvodů, tak se počet hasičů udržoval relativně stálý, dokonce i ženy se nebály přidat. Roku 1942 bylo evidováno 19 činných, 2 zakládající, 38 přispívajících členů a kolem 30 žactva. Vstup dětí omezovala jen skutečnost být školou povinné a učit se zpěvu s muzikantem Pohunkem. Z počátku moc činnosti nevyvíjeli, ale postupně se na cvičení dostavily i k sousedním sborům. U dospělých to v tomto směru bylo nahoru dolu. Nejednou si podvelitel na schůzi stěžoval na mizernou docházku a jindy zase chválil i ústy jiných obcí. Vzájemné hašteření se nevyhnulo ani členům navzájem. Zajímavé je, že si opakovaně někteří vytýkali „chování“ při plesích, což bude nejspíše slušné vyjádření přemíry alkoholového hodování. Nejrušnější debata se odehrála kvůli prokázaným chybám v účetní knize, kterou vedl Fr. Vávra. Po výzvě k vyrovnání vzniklého schodku (který uhradil) se funkce vzdal a předal ji M. Vávrovi. Plamenně se opět vyjadřoval jako v předchozích případech Jos. Tomášek. Ve vztahu k ostatním obecním spolkům se řešilo vždy ono divadelní jeviště. Je dosti možné, že při půjčování dělali drahoty i naschvál, neboť jim neustále vadila neochota obecních i osadních výborů přispět nebo se jen zaručit při koupi nutného vybavení. V těžké době bylo ale potřeba osobní ješitnost potlačit, což u hasičů platilo velmi ve spolupráci s rodičovským sdružením (finanční pomoc při sociálních akcích). Největší a nevratnou ranou je vždy úmrtí člověka. Tato ztráta potkala za války i zdejší sbor. Nejdříve v říjnu 1939 zemřel Jos. Musil, č. 32, aby ho následoval v červnu následujícího roku snad nejvýznamnější z přestavlkého hasičstva této doby a zároveň hostinský, Bohumil Lapka. Jeho pohřbu, na kterým si jeho bratři dali velmi záležet, se zúčastnilo široké okolí a sousední sbory. Jeho nástupcem se na další valné hromadě stal

Stanislav Lapka většinou hlasů (10 z 15), ale od té doby se na jeho počest před každou schůzí povstalo.¹³⁷

Kromě divadla přispívalo k utužení národního vědomí i písemnictví. Legální tisk byl samozřejmě nástrojem okupantů k začlenění naší země do Říše. Pokud něco nebylo vyloženě zakázáno, tak přinejmenším podléhalo důkladné cenzuře. Na rozdíl od První republiky, kdy místa v textu vyhodnocena jako nevhodná ke zveřejnění nahradilo bílé místo, tak i v tomto směru přišla snaha o zakrývání skutečnosti doplněním nového textu, který pak vypadal celistvě. Cílem bylo vymýtit odevšad dvojsmysly, zmínky o stavu nezaměstnanosti, spotřebě, cenách nebo porovnávání se situací v Německu bychom hledali marně. Žurnalistika prožila za války vyloženě úpadek. Vlastně předobraz tohoto očištného jednání vytvořila už Druhá republika. Tisk pracoval pro stranu SNJ, cenzura vypadala podobně, povolili se nacistické tiskoviny, na rozdíl od zákazu těch komunistických a později i demokratických (cca 1900 periodik), včetně mnoha organizací. Logicky následovala ztráta zájmu obyvatel, někdy přecházející až k bojkotu.¹³⁸ Lid se upínal k historii, písemnictví a především básníci se stali páteří kultury, když zklamala politika s armádou. Braková tvorba čekala vzestup.¹³⁹ Redukce tisku odstartovala hned po 15. březnu a to hlavně toho zahraničního. O dění ve světě informovaly domácí *Lidové noviny* (dříve sympatizant „Hradu“), dále se například četlo *České slovo*, *Národní práce* (dělníci) nebo *Lidové listy*, *Venkov* (zemědělci). Noviny ztratily svou funkci politické podpory a u všech se v hlavičce uvádělo, že jsou „listem Národního souručenství“. V jejich čele se objevili aktivističtí kolaboranti, což jim ale umožnilo vycházet po celou dobu války.¹⁴⁰ Na podzim 1940 vznikl rozsáhlý seznam nežádoucí literatury v Protektorátu, který se průběžně rozšiřoval podle toho, s jakými zeměmi se Německo ocitlo ve válečném stavu. Bezpodmínečně se tituly na seznamech musely stáhnout ze všech možných oblastí, institucí atd. Čísla se vyšplhala časem do desetitisíců a nežádoucí kusy se odevzdávaly z části na policejní ředitelství v Praze a zbytek na obecní úřady (což mohl i s pomocí četníků k záchraně mnoha kusů před zničením). Po Heydrichovi se omezování dotklo nejvíce zájmových a odborných časopisů. To vše pod dozorem Moravcova ÚLO.¹⁴¹ Knižní trh se zaměřil na vlastenecky orientovaná díla, přišel návrat k dějinným kořenům a minulosti

¹³⁷ SOKA Benešov, *SDH Přestavky u Čerčan*, Pamětní kniha SDH, inv3, kn3.

¹³⁸ PASÁK, c. d., 72, 78, 180, PASÁK, Tomáš, *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*, Praha 1980, s. 57, 62, 68, 264, GEBHART-KUKLÍK, *Druhá republika...*, s. 196, 213.

¹³⁹ DOLEŽAL, c. d., s. 99, 102, 125, 132.

¹⁴⁰ MICHLOVÁ, c. d., s. 48, <http://www.fronta.cz/dotaz/cesky-tisk-v-protektoratu> [online], shlédnuto 21. 7.

2016

¹⁴¹ DOLEŽAL, c. d., s. 16, 113–118, PASÁK, *Soupis...*, s. 63.

(odklon od politických poměrů). Nakladatelství měla snahu šířit zájem o české velikány. To platilo už po Mnichovu a ze začátku Protektorátu. Každý chtěl (nebo měl) mít doma Palackého, Jirásku, Světlou či Němcovou. Nacisté však dobře znali význam dějinného pojetí a proto je pak také zakazovali. Za okupace nakladatelstvím znatelně stoupaly zisky vzhledem k stoupajícím nákladům při současném poklesu vydaných titulů. V návaznosti na období nejistoty a zklamání z Druhé republiky teď ještě více pro únik z reality vítězila ona braková literatura. Lidé potřebovali vítězné dobro, negaci vývoje, jiný svět. Na venkově bylo trendem období 19. století, město preferovalo moderní díla a překlady. Knihy šly neustále na odbyt jako reakce na omezování ostatních potřeb, cestování, sportu, kultury.¹⁴²

Na Benešovsku či Podblanicku vycházely tyto tiskoviny: *Podblanický kraj*, *Hlasy od Blanika*, *Náš kraj*, *časopis OHJ (věstník)*, *Ohničky mládí*, *Pod Blaníkem*. Poslední dva jmenované cílily na dětskou čtenářskou základu a zejména vlastivědný časopis *Pod Blaníkem* byl opravdu hodnotný z pohledu národního uvědomění. Obsahoval jak beletrii, tak poučné články, vedl k minulosti i přítomnosti rodného kraje, upozorňoval na krásy a pamětihodnosti slovem i obrazem. Distribuce se ujaly okresní školy a snažily se nabízet ho všem dětem Podblanicka, i těm nejchudším. Vycházel do roku 1942, následně byl 1943 vyřazen z knihoven.¹⁴³ Ze známých knih vydaných za Protektorátu se v kraji těšily oblibě *Rytíři a lapkové*, *Broučci*, *Cirkus Humberto* nebo *Zločin na Zlenicích hradě l. p. 1318*.

Přestavky mohly v písemnictví těžit z přítomnosti lidové knihovny. Na počátku roku 1939 obsahovala 4345 svazků a od jejího vzniku se průměrně půjčovalo 117 knih ročně. Kromě poplatků na chod přispívaly politická i místní obec a hasiči. Knihovní radu tvořili Ant. Procházka, rolník č. 34 (předseda), V. Braný, řídící učitel č. 48 (knihovník, jednatel), Jos. Kohák, rolník č. 14 (pokladník), Fr. Škvor, rolník č. 38 a Fr. Vávra, cestář, č. 19 (členové). Jen v roce 1939 počet vypůjčených kusů činil 463, tedy více jak čtyřnásobně, což jen potvrzuje celonárodní vzestup (viz příloha č. 5). Ale kniha se stala i nejoblíbenějším vánočním dárkem nebo odměnou za vysvědčení. V dobách, kdy v chladných večerech mnohdy nebylo teplo, tak zahřála alespoň četba. Hrozba revizí a ztráty titulů knihovny ve vsi vedla k ukrývání titulů po rodinách. To se týkalo nejprve legionářských a protiněmeckých knih, poté třeba anglických a francouzských. Z konkrétních jmen zmiňme Raise, Baara, Medka, Koptu, Beneše a jiné.¹⁴⁴

¹⁴² DOLEŽAL, c. d., s. 106, 128–129, 136, 140, 153, GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 15, KVAČEK-TOMÁŠEK, c. d., s. 59, BRANDES, c. d., s. 94, 261.

¹⁴³ *Podblanicko proti okupantům*, s. 125, 130.

¹⁴⁴ *Kronika obce*, s. 109–110, 114, 117, 119.

Odběratele tiskovin známe dokonce početně. V prosinci 1939 do obce docházely deníky: *Lidový deník* (19), *Národní politika* (2), *Lidové noviny* (1), *České slovo* (1), *Naše zprávy* (dvakrát týdně-2), týdeníky: *Podblanický kraj* (6), *Hvězda* (19), *Zpravodaj* (10), *Družstevní noviny* (9), *Hostinské listy* (4), *Náš kraj* (5), *V boj* (1), *Pestrý týden* (1), *Ozvěny*, *Lidové listy-nedělní* (2), *Mladý svět* (10), *Hlasatel* (1), *Srdíčko* (1). O deníku *Venkov* opět není žádná zmínka, ale nepochybně i on musel do zdejší zemědělské komunity nacházet cestu a mít poptávku.¹⁴⁵ Děti, kterých v roce 1940 žilo v Přestavlkách 68, ve 14 případech odebíraly časopis *Pod Blaníkem*, což z procentuálního „pokrytí“ (20,59%) zaujímalo na okrese 55. místo ze 73 evidovaných sídel.¹⁴⁶

Na závěr uvedme jako další z kategorie medií poslech rádia. V Protektorátu vysílaly 4 legální rozhlasové stanice a z toho 3 německy.¹⁴⁷ Místní obyvatelé vlastnili 23 radiopřijímačů (soudní okres 2760 a třeba nedaleké Čerčany 311), které pomáhaly k získávání neoficiálních informací ze světa. Nebylo překvapením když se v jedné místnosti scházelo mnoho sousedů ke společnému poslechu, který znamenal vážný ilegální hřích. Tuto oblast okupanti i prostřednictvím četníků kontrolovali pravidelně a důkladně ji potírali.¹⁴⁸

Pensionování starších učitelů se dotklo i přestavlkého Adolfa Kaliny. Působil ve vsi přes 20 let a jako řídící od roku 1928. Jeho místo zaujal právě Václav Braný, který byl doslova vyštván situací na Slovensku. Novou funkci začal vykonávat od 1. července 1939.¹⁴⁹

Jak vypadal učitelský sbor a jeho vývoj? Následující seznam působících učitelů nám mnoho napoví:¹⁵⁰

- 1. 9. 1934-1. 3. 1940 Vlasta Běhouňková-Brožová
- 1. 9. 1934-30. 6. 1939 Růžena Farková (industriální učitelka)
- 1. 12. 1939-30. 6. 1940 Marie Ohlídková (industriální učitelka)
- 1. 4. 1940-30. 6. 1940 Jiří Beneš
- 23. 3. 1941-30. 6. 1941 Václav Kvasnička
- 23. 9. 1941-30. 6. 1942 Miroslav Klenovec (výpomocný učitel)
- 18. 5. 1942-30. 6. 1942 Věra Čulíková (učitelka němčiny)
- 9. 5. 1942-30. 6. 1942 Jarmila Vendrová (industriální učitelka)
- 1. 9. 1942-22. 11. 1944 Lubomír Wanke (učitel literatury)
- 1. 9. 1942-30. 6. 1943 Libuše Bohuslávková (učitelka němčiny)
- 1. 9. 1942-30. 6. 1943 Božena Sahulová (industriální učitelka)
- 1. 9. 1943-1. 11. 1946 Marie Hnátková (industriální učitelka)

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 112.

¹⁴⁶ VANĚČEK, Eduard, *Kronika*, in: Pod Blaníkem, roč. XIX (1939/40). Přesná citace chybí.

¹⁴⁷ MICHLOVÁ, c. d., s. 49.

¹⁴⁸ VANĚČEK, Eduard, *Kronika*, in: Pod Blaníkem, roč. XIX (1939–1940), s. 112, *Kronika obce*, s. 112.

¹⁴⁹ SOKA, Benešov, *OŠ (do 1940)*, s. 169.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 9.

Jednu třídu vedl nadále pan řídící, avšak po odchodu Vlasty Brožové na mateřskou dovolenou v březnu 1940 padla (jen po dobu okupace) dosavadní nepsaná tradice, kdy druhou třídu vedly ženy. Na krátko ji vystřídal jako výpomoc praktikant Jiří Beneš z Příbrami, ale školní rok 1940–41 začal již bez přidělení výpomocné síly, takže musel řídící učitel zvládnout obě třídy najednou. Učil každou střídavě po půldnech celé září, než bylo nařízeno je spojit do jedné s 67 žáky. V březnu 1941 nastoupil Václav Kvasnička (narozen 1910 v Chrboníně u Tábora, v červenci přeložen do Všestar u Mnichovic) jako druhá síla, takže se opět rozdělily. Další rok začal opět Václav Braný sám, než sem byl přidělen na výpomoc Miroslav Klenovec (*27. července 1917 v Poříčí, studoval na učitelském ústavu v Praze 2, zkoušku učitelské způsobilosti složil v Praze 29. dubna 1939 a působil na obecné škole v Poříčí, Litoměřicích, Popovicích, Bystřici). Toho v září 1942 nahradil Lubomír Wanke (*4. září 1918 v Praze, studia na učitelském ústavu Praha 2, zkouška dospělosti 1937, způsobilosti 1940, učil v Peruci, Benešově, Nahorubech, Teplýšovicích, Čerčanech), který vedl druhou třídu do listopadu 1944, než byl totálně nasazen na stavbu lesní dráhy do Křemže u Českých Budějovic. Poté přišly dlouhé prázdniny pro nedostatek uhlí. V polovině února 1945 začal učit Jaroslav Svoboda (*16. září 1915, koedukační ústav v Kladně, maturita 1937, působil na státních školách v Sudetengau, pak Sedlčansko a Benešovsko). Po jeho měsíční anabázi vedla až do osvobození druhou třídu Anežka Kahounová (*12. listopadu 1917 Bystřice, reálné gymnázium v Benešově, učitelský ústav v Čáslavi, maturita 1937, zkouška způsobilosti v Praze 30. dubna 1944, praktikantka v Bystřici do 1940, pak čekatelka a výpomocná učitelka na obecné škole dívčí v Benešově, definitivní učitelka od 1. prosince 1944 na chlapecké obecné škole v Benešově a Přestavlkách). Ženy výhradně zastávaly funkce učitelek ručních prací (těm se neučilo od počátku školního roku 1940/41 do konce roku 1941/42) a pak po zavedení povinné němčiny i jazykových lektorek. Nepracovaly jen v Přestavlkách, ale docházely i do okolních vsí, hlavně do Vranova a Soběhrd.¹⁵¹ Stejně široké pole působnosti měli učitelé náboženství, kteří tradičně byli z Vranova (katolické), Soběhrd (československé evangelické) a Čerčan (československé husitské). Zajímavostí je, že po návratu z nasazení se stal Lubomír Wanke s vikářem československé církve, Antonínem Hradcem členem Národního výboru Čerčany, který byl většinově komunistický.¹⁵² Pedagogickou činností ve škole práce však nekončila. O prázdninách museli učitelé vypomáhat buď na úřadech nebo v zemědělství a do toho se ještě připravovat na zkoušky z němčiny. Tak třeba v létě 1943 řídící Braný prováděl podle potřeby u jednotlivých rolníků zemědělské práce. Jedenkrát byl vyslán

¹⁵¹ SOkA Benešov, *OŠ (do 1940)*, s. 171, 173, *OŠ-ZDŠ*, s. 15–16, 21, 24, 30, 32, 62.

¹⁵² Tamtéž, s. 15.

jeho kontrolu úředník OÚ Benešov když prováděl u Lštění prohlídky polí kvůli mandelince a jiným škůdcům. Stejně prázdniny vedl Wanke v Praze na Štvanici prázdninovou kolonii a Sahulová jela pomáhat rodině do Košic u Kutné Hory do zemědělství. Zkoušky z němčiny úspěšně absolvovali Braný, Wanke, Bohuslávková.¹⁵³

Podívejme se nyní na výuku samotnou. Za války kolísal počet dětí mezi 60 až 67 (ze Zlenic a Mezihoří začali navštěvovat jiné školy), z toho kolem poloviny pocházelo přímo z Přestavlk. Poměr chlapců a dívek byl vyrovnaný, stejně jako rozdělení žáků do tříd. Docházku lze popsat jako velmi dobrou, až excelentní, snad jen kromě konce roku 1943 (zmíněné doporučení odstranění mandlí mnoha dětí obvodním lékařem), kdy poklesla na cca 80%, což byl zde jev opravdu nebývalý. Ke katolickému vyznání se hlásilo kolem 75% dětí, k českobratrskému evangelickému 15% a zbylých přibližně 10% uvádělo československou církev husitskou.¹⁵⁴ Každoročně přešlo několik žáků i na hlavní školy. Nejčastěji to byla měšťanka v Benešově a výjimečně Pyšely. V jednom případě dojížděl žák na reálné gymnázium do Sázavy.¹⁵⁵ První zásadní změnou ve výuce bylo zrušení branné výchovy po rozpuštění československé armády. Na budově školy i uvnitř se objevily německo–české nápisy.¹⁵⁶ Na druhou stranu interiér obohatilo i nových 48 přírodovědných obrazů Prof. Dr. Daňka. Novinkou byl šestistupňový klasifikační systém od února 1944. Nejhorší (tedy 6) stupeň obdrželi 2 žáci z němčiny a 1 z češtiny.¹⁵⁷ Německý jazyk mohutně pronikal do učebních osnov. Povinně se vyučovala od 3. třídy od 20. prosince 1940. Všichni do jednoho byli úplnými začátečníky a muselo se pro větší efektivitu rozdělit děti do tří skupin. Každý den začínal němčinou první hodinu. Až od dubna 1945 při přípravách na osvobození se z rozvrhu vytratila.¹⁵⁸ Jednou až dvakrát ročně prováděl okresní školní inspektor v Přestavlkách kontrolu. Nepříjemným zásahem (tedy pro učitele) bylo omezování vyučování nedostatkem paliv a přísným předpisům jak s nimi zacházet a kdy topit. Kvůli tomu se někdy Vánoční prázdniny protáhly i o týdny. Během této doby dostávali žáci domácí úkoly, které odevzdávali třikrát týdně v nevytopené místnosti, kde jim musel učitel zadat novou látku a ještě vysvětlovat stávající. Strávil takto někdy i hodiny při teplotách klesajících k minus 10 stupňům Celsia. Později se přemístil do soukromých bytů, což se osvědčilo hlavně z hlediska lepšího chování u dětí s vědomím, že jsou na návštěvě u cizích lidí.¹⁵⁹

¹⁵³ SOKA, Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 32–33, 39–40.

¹⁵⁴ *OŠ (do 1940)*, s. 20, 28–30, 39, 59, 80.

¹⁵⁵ *OŠ-ZDŠ*, s. 20, 28, 30, 42, 60.

¹⁵⁶ *OŠ (do 1940)*, s. 170, *OŠ-ZDŠ*, s. 16–17.

¹⁵⁷ *OŠ-ZDŠ*, s. 55.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 18, 23–24, 30, 69.

¹⁵⁹ *OŠ (do 1940)*, s. 115.

Řídící učitel se ujímal hlavní role při průběhu pro okupanty významných dnů. Tyto „oslav“ probíhaly většinou identicky nástupem shromážděného žactva první nebo poslední vyučovací hodinu a přečtením důležitých informací doprovázeném vyvěšením vlajek. Takto se dělo při výročích vzniku Protektorátu, narozeninách Adolfa Hitlera (20. dubna), Emila Háchy (12. července), Wilhelma Fricka (12. března) a také při úmrtí Reinharda Heydricha. Dětem se vysvětloval význam Říše pro naše hospodářství, umožnění klidně pracovat, nutnost spolupráce s Němci, nebo se vyzdvihovaly zásluhy Hitlera a Háchy o životní blaho a o ušetření Čechů válečných hrůz.¹⁶⁰ Někdy i museli učitelé a zástupci obce povinně na veřejnou oslavu do Čerčan. Často se také konala rozhlasová relace, kterou školou žactvo vyslechlo v hostinci nebo u řezníka Benáka (škola zařízení neměla).¹⁶¹ Například při oslavě Vůdcových narozenin roku 1944. V 10 hodin začal slavnostní pořad s tímto programem: 1) Richard Wagner: předehra k opeře *Tannhäuser*, 2) proslov generálního referenta *Kuratoria* dr. F. Teunera a 3) Richard Wagner: předehra k opeře *Mistři pěvci norimberští*.¹⁶²

Na chod školy a dodržování nařízení dohlížela nadále školní rada. Od roku 1937 působila ve složení: Adolf Kalina (řídící učitel), Vlasta Brožová (učitelka), František Kučera, Antonín Procházka, Jaroslav Znamenáček, František Strachota. K první změně došlo s nástupem Václava Braného 1. července 1939 na místo Adolfa Kaliny a jedinou ženu v radě vystřídal Josef Střelka. Personálně se jednalo o osoby rozvrstvené rovnoměrně v osadě jak územně, tak povoláním.¹⁶³ Nové poměry vyžadovaly větší podíl dělníků a rolníků na chodu společnosti na úkor inteligence. Tak byli všichni dosavadní členové zbaveni členství a ke 30. červenci 1941 jmenoval předseda OÚ Benešov předsedou MŠkR Antonína Bartáka (rolníka č. 2), místopředsedou Františka Zíku (obchodníka č. 25) a členem zůstal Václav Braný. Rada ale nevykazovala zvlášť zajímavou činnost, nebo spíše řečeno, neudálo se v její práci nic převratného. Většinou se jednalo o inventury pomůcek, obstarávání nových a vyřazování nepotřebných.¹⁶⁴ Na základě výnos MŠANO z 1. května 1942, č. 25.182/42, zaslala škola OÚ Benešov materiály neodpovídající novým státním poměrům. Ve výsledku šlo o 63kg knih a 41kg map a obrazů.¹⁶⁵ Po stránce morální plnilo vzorně úkoly rodičovské sdružení, zřízené 5. listopadu 1939 (předseda Fr. Zíka). Jeho členové působili na školní docházku a starali se o

¹⁶⁰ SOKA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 18, 25, 27, 38, 55, 59. Jelikož se narozeniny protektorátního prezidenta slavily v červenci, tak to znamená, že děti chodily do školy i na začátku prázdnin. Nejspíše se tak doháněly resty ve výuce ze zimních měsíců.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 36–37, 56, 65.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ *OŠ (do 1940)*, s. 12.

¹⁶⁴ *OŠ-ZDS*, s. 12, 16.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 28. Nacisté s oblibou přepočítávali kulturní hodnotu na kilogramy.

dobrý poměr rodin ke škole. Uspořádalo několik besídek a divadlo při úspěšné polévkové akci.¹⁶⁶

Na přelomu dubna a května 1945 se již netrpělivě čekalo toužebné osvobození a podle toho vypadala docházka i kvalita výkladu. První spis jednací z porevolučního období je až z 17. května: hlášení OŠÚ o zahájení pravidelného vyučování.¹⁶⁷ Pro učitele to musely být neskutečné pocity zase pracovat od srdce a bez lži. Na programu nyní byly hovory o Benešovi, Spojencích, svobodě.

3. 4. Konfrontace s policií a armádou

Obec venkovského charakteru jako Přestavlky byla v principu ušetřena skutečností, pod kterými si většina z nás vybaví slovo válka. Bitva ani jiný střet armád se zde neodehrály, nicméně i tak měli zdejší obyvatelé během let 1939–1945 několikrát možnost zahlédnout na území obce muže v cizích uniformách, konkrétně samozřejmě německých a v posledních dnech světového konfliktu v květnu roku 1945 dokonce kolony vítězné Rudé armády. Popis těchto událostí nechávám až na konec této kapitoly, v němž současně vykreslím i ony dramatické dny osvobození, neboť z větší části spolu souvisí a prolínají se. Nejdříve se podíváme na podobu koexistence občanů s policií a to jak německou, tak s protektorátním četnictvem během oněch šesti let.

Již před válkou prováděli svou pochůzkovou činnost v okolí obce četníci z nedalekých Hvězdonic, kam spádovostí Přestavlky patřily a v těsném sousedství pracovala i stanice Čerčany. Jejich charakteristickým znakem byly šedé přilby (od roku 1928) a pušky Mauser vz. 1933 (od 1935). Podle staničních záznamů vzbudila četnickou pozornost výrazněji jen elektrizace obce a činnost Masarykovy letecké ligy na kopci Vepří (1932).¹⁶⁸ S německou okupací se přirozeně mnoho změnilo. Četníci se dostali pod dozor nacistického aparátu, byli povinni shromažďovat informace, zejména pro pobočku gestapa v Benešově, prováděli bezpečnostní opatření z nařízení úřadů a stali se rovněž pomocným represivním nástrojem jako

¹⁶⁶ OŠ (do 1940), s. 173.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 75.

¹⁶⁸ SOKA Benešov, fond 2057, Četnická stanice Hvězdonic 1885 – 1930 (1945), Památník četnické stanice. Sídlo stanice bylo v domě čp. 11 (později 56), telefonní spojení na ústřednu v Choceradech zajištěno z domu čp. 6. Od roku 1935 po reorganizaci Hvězdonic podřízeny okresní stanici v Benešově. Mužstvo tvořili dva muži, od 1/12 1938 počet zvýšen na tři. Velitelem byl 1929 – 24/3 1939 štábní strážmistr Josef Švec z Českého Brodu. Členové mužstva od 30/9 1936 strážmistr Josef Lupač z pohotovostního oddílu Cheb, od 1/12 1938 přibyl strážmistr Oldřich Runštuk ze stanice Chodov, okres Lohotky. Lupač během mobilizace krátce službu opustil pro plnění vlasteneckých povinností. Poté od prosince 1942 drželi pohotovost i čekatelé Burian a Semerád. Roku 1943 se v mužstvu prostřídali štábní strážmistři Šťovíček, Kloubský, Šanda, Vondruška, Hájek. Pak v roce 1944 štábní strážmistr Zeman, strážmistři Loukota a Kopecký.

součást pořádkové policie. V prvních týdnech museli krotit lidové vášně projevující se strháváním vyhlášek, slovními výstupy a projevy, hlavně během tanečních zábav. Nepochybně i pro ně nastala těžká doba. K jejich cti připomeňme, že naprostá většina jich za okupace nekolaborovala, což v Přestavlkách platilo stejnou měrou i o obyvatelích, nevyvíjeli velké úsilí a někteří vstoupili dokonce do odboje. Snažili se ve službě zachránit pro Čechy nejvíce co mohli, zasílali varování, radili jak si počínat nebo vypovídat a mnohdy ničili anonymní udání.¹⁶⁹ Přesto jistou činnost vykazovat museli a uveďme zde strukturu nejčastějších nebo zajímavých deliktů během okupace ať už trestaných i přehlížených.

Rozhodl jsem se postupovat chronologicky, neboť různé období války přineslo okupantům různé starosti a podle toho pracovali i četníci. Vývoj a formu jejich podřízenosti okupačnímu aparátu nepopisuji. Vždy nejprve uvádím obecné údaje a na konci jednotlivých roků přidávám do poznámek seznam trestů a přestupků lidí z obce. Ihned po 15. březnu 1939 započalo pátrání po Židech, emigrantech, komunistech v rámci tzv. akce „Gitter“,¹⁷⁰ související s opatřeními armádní správy (působila do převzetí výkonné moci protektorem a úřady).¹⁷¹ Důležitým momentem se stalo uvedení nového velitele stanice v Hvězdonicích vrchního strážmistra Gustava Wollemanna 20. dubna. Mnoho záznamů o této jistě zajímavé osobě není. Ani si nejsem jistý zda šlo podle jména o etnického Němce, ale pravdou je, že se nejednalo o žádného fanatika, naopak v poslední fázi války přinejmenším přehlížel projevy odbojových aktivit, párkrát pomáhal ukrývat zběhy nebo zajatce (od března do listopadu 1944 jistý Otto Půda, nakonec mu doporučil změnit vizáž)¹⁷² a při povstání evidentně působil protiněmecky. Jeho muži konali obchůzky v celkem širokém rádiu (Soběhrdy-Komorní Hrádek-Zahořany-Poddubí) i tak se v Přestavlkách objevili alespoň jednou za dva dny. Sám velitel je jezdil kontrolovat namátkově autem, které bylo využíváno i při zásahu u naléhavých případů. V zimě se přepravovali na lyžích a od března 1939 sloužili jen s pistolí, neboť nuceně odevzdávali služební pušky, municie a helmy. Zpočátku se soustředili zejména na přestupky v silničním řádu, neboť v této oblasti došlo k mnoha změnám (např. jízda vpravo). Postupně narůstal širší záběr a je jasné, že nejvíc po vypuknutí světového konfliktu, kdy jim začala přísná pohotovost. Podle zápisů valnou většinu tvořily hospodářské kontroly jako dohled nad prodejem a zásobováním (i razií), lov zvěře (všechny zbraně kromě loveckých se

¹⁶⁹ SOKA Benešov, *Četnická stanice, Památník Hvězdovice a Čerčany*. Zejména anonymních udání docházelo na služebnu benešovského gestapa nečekaně mnoho, což prohlásil i Harald Wiesmann, pozdější účastník vyhlazení Lidic (*Podblanicko proti okupantům*, s. 49). Bohužel výpovědi četnických stanic nemůžeme vždy považovat za spolehlivé (PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, s. 208).

¹⁷⁰ O ní na okrese více *Podblanicko proti okupantům*, c. d., s. 45, TYWONIAK, Jiří, *Léta okupace na Benešovsku*, 1. díl (1939–1942), Benešov 1987, s. 5.

¹⁷¹ Podrobněji například MARŠÁLEK, c. d., s. 46–48.

¹⁷² SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdovice. Památník*.

povinně odevzdávaly), pak kontrola spolkového života (zábavy-asistence, revize knihoven), protipožární opatření, evidence osob a prohlídky chat (součást pátrání), dodržování vyhlášek a značení, či plýtvání s topivem. Asi nejčastěji pokutovaným prohřeškem bylo porušování depresivního zatemnění (protiletadlová ochrana), nekompromisně požadované od 1. září 1939.¹⁷³ Jak víme, Češi si obecně válku přáli, věřili v rychlou porážku Hitlera a jako forma odporu a přípravy na povstání probíhaly letákové akce.¹⁷⁴ Jinak v obecné souvislosti policie řešila v Přestavlkách jen záležitost z 28. prosince v souvislosti se zadržením šesti židovských uprchlíků z pohraničí a tří německých antifašistů u Okresního soudu v Benešově, protože se jich pět zdržovalo v zotavovně „*Hořálka*“.¹⁷⁵ Důsledky nebyly pro nikoho z obce vyvozeny.

1940. V tomto roce se válka pro Německo vyvíjela příznivě, četníci se ve své práci soustředili na mírně odlišné věci než loni. Namnožily se razie a kontroly na cizince, v okolí se rozrůstaly krádeže (hlavně chaty) a častěji se dbalo na stav chovu a pěstování plodin (často u p. Znamenáčka). Navíc sedláci podstoupili soupis vozby a postrojů (17. až 19. června). Pro některé specifické pátrací úkony si půjčovali v Týnci nad Sázavou nebo Pyšelích služebního psa. Při výročí rizikových českých svátků (TGM, 28. říjen) dostávali starostové přísnější směrnice po známých zkušenostech z podzimu 1939. Dále se dohlíželo na hostince, zábavy, objevovali občasně opět letáky shazované z letadel. Tlumočen byl i zákaz poslechu zahraničního rozhlasu (21. února). Rozmohl se lesní a polní pynch. Víceméně se udělovaly při problémech menší pokuty za 10 K.¹⁷⁶

1941. Tohoto roku se ohromně rozmohl černý trh. Zostřil se zákaz navštěvování mlýnů po soumraku, evidence zvířat a na statku Zahořany byly zapečetěny první odstředivky a máselnice. Pro potírání podloutdného obchodu navštěvovali četníci kursy v Benešově a množily se přepadové kontroly orgánů. Se složitější zásobovací situací se uchylovalo i ke krádežím. Po přepadení SSSR 22. června 1941, což měl být pro nacisty vrchol jejich boje,

¹⁷³ SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdovice*, Památník, SSK (5. 7. 1939–5. 8. 1941). 27. května: Okresnímu soudu vydán administrátor farního úřadu Vranov Ludvík Krýcner pro prznění dětí, 6. srpna: Jar. Benák udán pro přestupek živnostenského řádu, 11. září: kontrola cikánské tlupy Jana Janešovského č. legitimace 1836, 19. října: potulní cikáni Růžičkovi pokuty za podomní prodej, 23. října: obecnímu úřadu oznámena Bož. Kadlečková z PRAHY pro přestupek stavebního řádu, 17. listopadu udán Jos. Dlask (správce Hořálky) pro přestupek železničního řádu, 24. prosince odcizeno Hynku Dvořákovi prádlo a cíchy v hodnotě 700 K.

¹⁷⁴ Více o nich na Benešovsku TYWONIAK, c. d., s. 8, 10, 14–15. Dokonce se do blízkého Posázaví dostaly v listopadu 1939 protihitlerovské letáky původem německé.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 5.

¹⁷⁶ SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdovice*, Památník Hvězdovice, SSK (5. 7. 1939–5. 8. 1941). 7. května udána Marie Nuřavá pro přestupek stavebního řádu, 18. května: Fr. Hanzl přestpek silničního řádu, 27. června: u Bučiny nalezena mrtvola M. Řezby (pád z kola), 2. července: starosta upozorněn odstranit české ukazatele nebo je nahradit německo-českými, 20. července: udán A. Barták a Mar. Pazderová pro přestupek o nakažlivých zvířecích nemocech, 8. srpna: odcizení prádla A. Bartákovi, 19. srpna: krádež tří hus Fr. Fraňkové (Bartákové), 30. října: závady při požárně-policejní prohlídce.

novodobá křížová výprava jak říkali, byla pod bedlivým dohledem propaganda (transparent přes silnici u Mrkosů: „*Němci vítězí na všech frontách pro Evropu*“, nařizeno malovat symbol „V“ - dosud naopak potíráno), monitorovaly se nálady (i během bohoslužeb ve Vranově), zakázaly se taneční zábavy. U Čechů však přišly nové naděje, někdy neopatrně projevované. Co ale narostlo asi nejvíce byla pátrání po různých zběžích a zajatcích, kdy přicházely na služebnu telefonáty od léta téměř denně (pokaždé cesta i do Přestavlky). S tím pokračovaly razie do chat a srubů (osada Borka), prohledávání lesů a zejména povinné policejní hlášení osob ve všech obcích bez výjimky. Obchůzky přes ves ale vykonávány nepravidelně. Někdy ob den, někdy třeba po pěti dnech. Četníci však paradoxně zapisovali méně jednacích čísel, nebyli tak pedantští jako dříve, na druhou stranu vybírali zvýšené obnosy (20 K) za porušování silničního dopravního řádu.¹⁷⁷

1942. V tomto roce došlo k reformě policie. Více se soustředilo na hospodářské delikty (samozásobitelé, šrotovací mlýny, máselnice), plus přirozeně krádeže. Výjimečný stav a krutosti po atentátu na Heydricha, který byl podle zdejších četníků obyvateli schvalován, vyvolal velký strach a nejistotu. V Přestavlkách a okolí pak rejdlilo gestapo¹⁷⁸ a později občasně telefonicky přikazovalo do Hvězdonic někoho zatknout či prověřit. Než byli v Praze pachatelé dopadeni, musela atmosféra po lidických událostech nahánět hrůzu. V globálu, ale nejvíce právě po atentátu, tvořila drtivou část činnosti pátrání (po letcích, ale i třeba po uprchlém francouzském gen. Giraudovi) a stále více vyžadované přezkušování policejních přihlášek u úřadů (29. května v Přestavlkách deset osob v pořádku). Do zdejší vsi vedly pochůzky méně a to i v budoucnu, jistě z důvodu každodenní návštěvy dětského domova pro německé děti ve Zlenicích.¹⁷⁹

1943. V říší se najelo na program totální války. Muži ze stanice ve Hvězdonicích zpřísnil svůj přístup, rostla jim agenda, důkladněji zapisovali. V celém obvodu se povinně

¹⁷⁷ BRANDES, c. d., s. 268, SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdonic*, Památník Hvězdonic, SSK (5. 7. 1939–5. 8. 1941), SSK (6. 8. 1941–7. 11. 1942), *Kronika obce*, s. 126, 131.

Na Bezděkově obviněn ze série krádeží jakýsi Král, 21. června: jako spolupachatel vloupání v Zálíbech vyšetřován Jar. Tlamicha, 9. září: okresnímu soudu udán Fr. Bubeník z Čistce pro zpronevěru při sčítání nesklizené úrody, 9. října: Anežce Jišové odcizeno prádlo za 880 K (dvoje dámské šaty a župan), 23. listopadu: u brusiče Fr. Wintera provedena negativní kontrola kvůli ukradeným skvostům v Poříčí nad Sázavou.

¹⁷⁸ 30. května 1942 přijela skupina SS z Benešova, prohlédli několik domů a obrátili naruby školní byt řídícího učitele, o kterém museli četníci podávat pravidelná hlášení již déle. Současně jako kronikář nedělal rozsáhlejší záznamy, takže nikdo nebyl zatčen. (*Kronika obce*, s. 113, 129).

¹⁷⁹ SSK (6. 8. 1941–7. 11. 1942), SSK (8. 11. 1942–21. 12. 1944).

14. ledna udání Fr. Procházky, Anežky Kučerové čp. 10 a Anežky Procházkové čp. 34, kdy všem někdo odcizil po jedné huse, Anna ??terová udána OÚ Benešov pro přestupek proti bezpečnosti života, 17. května pohřešovaný Vác. Zavadil, 20. července negativní kontrola šrotovacích mlýnů a máselnic u A. Bartáka čp. 2 a F. Kučery čp. 10, 27. července přestupek Štěpána Vršeckého ze Zahořan proti politické správě, 14. září: negativní kontrola šrotovacích mlýnů na Doubravici u Jos. Fialy čp. 4 a Fr. Kuška čp. 3, 6. října: při vloupání odcizeno Aloisii Chválové 3900 K.

odstranily krátkovlnné přijímače, hodně pokut se rozdalo za dopravní přestupky a zostřily se směrnice proti osobám porušující pracovní poměr (takových lidí bylo v okolí s vědomím četníků dost, ale nikdo neudán). Úřady tvrdě vyžadovaly přihlašování (trvalý i přechodný pobyt), registraci na úřad práce (obrovský problém mít v domě nepřihlášenou osobu nebo při namátkové kontrole nepředložit doklady). Nadále se vyskytly hospodářské přepady, kontroly sklizně, dosti i zásahy na neoprávněné rybaření, ale nejvíce postihovaným deliktem byla porušování zatemnění a protiletadlové ochrany.¹⁸⁰

1944. Předposlední válečný rok se nejvíce aktivita týkala pátrání, kontrolovali se osoby (tuláci, zavazadla), zatemnění a silniční přestupky. Stále více se také zajímali o porušování pracovních povinností a jak vypovídají záznamy, každý pohyb neznámé osoby po okolí se až hystericky okamžitě oznamoval četníkům. Jako předchozí období je často mohlo být možné zastihnout ve Zlenicích a Javorníku při hlídání německých dětských táborů a letních škol.¹⁸¹

1945. S hroučící se vojenskou situací okupantů se stále více objevovaly spojenecké letáky, zajatci na útěku. Naprostou většinu pochůzek zaujímaly kontroly všeobecných ochranných opatření a hledání osob (plošné procházení chat). Především od konce dubna se museli četníci starat o ubytování německých uprchlíků a přípravy vstupu vojenských kolon (přesunovali se na kolech). V revolučních dnech písemné záznamy mizí, objevují se až 21. května a 1. června byli vykonavatelé pořádku převedeni do SNB.¹⁸²

¹⁸⁰ MARŠÁLEK, c. d., s. 83, 158, SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdonice*, SSK (8. 11. 1942–21. 12. 1944), Památník Hvězdonice.

21. ledna zadržen v Praze z neznámé příčiny železniční zaměstnanec Jan Pěkný čp. 45, zemřel 26. února v Osvětimi-manželka zpravena 15. března, 16. března: pokuty kvůli nedodržení zatemnění v Čistci 2x 10 K, Přestavky 4x 20 K a 3x napomenutí, 21. března požár v lese u Hořálky od jiskry z lokomotivy, 30. června: na Borkách krádeže v chatách Rud. Provozníka a Fr. Zuvače z Prahy, 8. července: o půlnoci přezkoušení pohotovosti vzdušné obrany a cvičný poplach-2 osoby se neukázali-pokuta 50 K, 31. července: pokuta 50 K St. Lapkovi za porušení zavírací hodiny, 7. srpna odcizení dámských hodinek Ludmile Petráškové z Hořálky, 8. září: ohledání bydliště Rud. Pěnkavy z Doubravice čp. 11, který byl předchozího dne zadržen KRIPO v Praze, 7. října ukradla Fr. Svobodová hodinky Fr. Rodovi, 8. října: krádež 4 hus Žofii Musilové z čp. 33, 18. října: na Borkách z chaty odcizení 2 zavazadel Marii Hellebrandtové z Prahy, 20. října: vloupání do chat Jos. Kadlece a MAr. Hellebrandtové na Borkách.

¹⁸¹ SOKA Benešov, Památník Čerčany, *Četnická stanice Hvězdonice*, SSK (8. 11. 1942–21. 12. 1944).

16. března: vyšetřování u Fr. Šebka na Doubravici, v nějaké souvislosti z jeho zemřelou dcerou šlo přiděly léků a porušování pracovních smluv, řešilo se u okresního soudu a MŠANO, 2. května: hledání jehněte Fouska ze Zahořan (roztrháno psy), 5. července na rozkaz gestapa hledání doma nepřítomného Jos. Hanzla a 7. července pak kontrola osobních dat jeho a celé rodiny z podnětu gestapa, od 11. do 18. července pátrací akce „BETA“ na razie osob vedená kapitánem Tesařem z Benešova, pokračovalo poté i 26. až 28. července, 11. srpna v souvislosti s hledáním zloděje prádla z Vestce prohlídka u Jar. Tlamichy (známá persona), 17. srpna: odcizení 3000 K Alžbětě Dratvové z Hořálky, 12. října: víkendové vloupačky do domů pražských chatařů na Borkách (Rud. Provozník, Fr. Zuvač, Fr. Jirota).

¹⁸² SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdonice*, SSK (22. 12. 1944–9. 3. 1948).

28. ledna: kolem Zahořan se motal uprchlík z železničního transportu s vězni z koncentračních táborů, 21. února: Jar. Zahradníček, Jos. Švanda a St. Lapka pokutování každý 100 K za nedostavení se k výkonu předepsané služby, 14. března: pátrání k předvedení Jos. Šmída úřadu práce neúspěšné, 25. března až 8. dubna. potom 15. až

Nezbývá než podotknout, že až na občasné pokutování hospodářských prohřešků, nedodržování ochranných opatření či dopravní přestupky dopadli obyvatelé Přestavlk dobře. Z velkých represivních akcí neměla žádná v obci negativní dopad. Nikdo nebyl zatčen nebo vyšetřován pro politickou činnost. Samozřejmě pod drobnohledem policie uvízly osoby, které byly dříve veřejně činné či bývalí armádní záložníci, ale za celou dobu války nevyvstala přímá příčina pro jejich stíhání. Ze strachu o problémy se preventivně informovalo o pohybu neznámých osob a nikdo neudal nebo jinak nepříjemnil život svým sousedům z nějaké zášti nebo nesnášenlivosti na rozdíl od některých blízkých sídel, zejména Benešova.¹⁸³ Četníci si ve svém obvodu zachovali osobní důstojnost a v těžkých dobách naší země se snažili být pro obyvatele za každé situace oporou.

Zaměříme se nyní na činnost odboje. Přímo v obci bychom hledali členy organizací marně. Nicméně oblast kolem blízkých Čerčan jako železniční křižovatka a tratě z ní vedoucí měla pro resistenci svou důležitost. Prolínal se zde vliv odbojových důstojnických skupin (Volevecký, Strančicko, Říčansko). Spjovali se železničním telefonem, ale nebyli jednotní, kolem 5. a 6. května 1945 po okolí (s pomocí vrch. stržm. Wollemanna) rozšiřovali tzv. „*Přípravný rozkaz č. 1*“ a další pokyny během revoluce (viz později). Mimo tyto skupiny byl nejznámější Josef Peterka alias Bob Hurikán, tramp žijící na chatě „*Lesní samota*“ mezi Bezděkovem a Hvězdonicemi. Působil aktivně od roku 1939, spolupracoval s PVVZ a měl se snažit o vybudování organizace mezi svými druhy. Ačkoliv jeho význam gestapo přeceňovalo, proběhla u něho razie po atentátu na Heydricha a v létě 1944 se rozjela akce na odhalení jeho plánů s pomocí řady konfidentů, která vyvrcholila zatčením Peterky a další osoby na nádraží v Čerčanech 11. dubna 1945. Oba pak byli vyšetřováni v Benešově a od nejistého osudu je zachránil jen konec války. Zajímavé je, že v únoru 1944 zaslal pracovnímu úřadu v Benešově anonym udání na stržm. Lupače, že ho všemožně ochraňuje a navíc nabádá mladé lidi ukrývat se před prací v říši. Naštěstí tento list zadržel úředník Kudrna a zjistil se i jeho autor (Vratislav Tobrman, po válce souzen).¹⁸⁴

Německá mašinerie všeobecně vstoupila na území Československa 15. března 1939 jak známo. Chmurnou atmosféru tohoto dne, který poznamenal budoucí generace, dokreslovalo husté sněžení. Na obvodu Prahy se jednotky objevily cca kolem 9 hodiny ranní a po celé zemi obsazovaly úřední, komunikační a jiná významná centra. Obyvatelé byli všude

23. dubna policejní a zvláštní pátrání BETA, 30. dubna pátrání po uprchlém Scharführerovi a dvou mužích v SS uniformách.

¹⁸³ Ve městě vládl neustálý strach z udání. Viz také zmiňovaný výrok H. Wiesmanna.

¹⁸⁴ *Podblanicko proti okupantům*, 138, 141, 142, 180. TYWONIAK, c. d., s. 16., 17, SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdovice*. Památník.

rozhlasem informování o situaci a vyzývání ke klidu, vyčkávání, přičemž mezitím okupanti podnikali kroky k zavedení krátkodobé vojenské správy.¹⁸⁵ V místní vsi ovšem nebylo za války zaznamenáno cokoliv bližšího o vojenské přítomnosti, jen se vědělo, že Hitlerovi muži ve velkém skupují potraviny, které v Říši platily za nedostatkové.¹⁸⁶ Vojenské operace po celé Evropě pak bylo v tisku zakázáno zveřejňovat, ačkoliv na prvním místě byly vždy zprávy OKW, navíc od počátku cenzura umožňovala jen informace od agentury DNB, oficiální nacistická tisková agentura.¹⁸⁷ Nepřekvapí tak, že veškeré zkušenosti z kontaktu s vojáky zažili lidé v Přestavlkách s blížící se frontou v roce 1945 a zejména v květnu.

Ještě před tím ale způsobili pozdvižení uprchlíci ze Slezska, ustupující společně s vojsky, nazývaní pejorativně „*národní hosté*“. Přímo zde se jednalo o obyvatele Opolí (pol. Opole, něm. Oppeln), kteří, jak se v zápisech vzpomíná, neměli žádnou ochotu se bavit jinak než německy a k tomu vyžadovali určité požadavky na péči. Avšak hrozba bojkotu i z lidské stránky od místních je „donutila“ komunikovat alespoň v polštině a byli ubytováni na Hořálce s darovanými 13q koxu od obce zabavených v lednu.¹⁸⁸ Uprchlíci směřovali hlavně z Kutnohorska a z okolí Ledče nad Sázavou. Jejich cílem bylo dostat se do americké okupační zóny, neboť ze své domoviny prchali především kvůli strachu a panice z odplaty Sovětů.¹⁸⁹

První jednotky osvoboditelů bylo možné spatřit již od února a března 1945, nicméně je obyvatelé pozorovali zatím pouze na obloze. Jednalo se o bombardéry, což občas vzbudilo v obci poplach, ale na druhou stranu kdo by měl zájem ze vzduchu útočit na malou, vojensky bezvýznamnou lokalitu? Přesto současně s náletem na Prahu 15. února, kdy ohlušující rachot pociťovali i místní (cca 35 km daleko), upustil jeden z „*ocelových ptáků*“ svůj náklad nad blízkým kopcem Chlum. Ohromnou explozi doprovázel žlutohnědý sloup dýmu, na místě zkázy zůstal kráter téměř 5m hluboký o průměru skoro 10m a výbuch rozmetal kolem mnoho stromů. Druhý nálet (opět na Prahu) 25. března rovněž pozornosti kronikáře neunikl, rozvedl jen, že bylo slunečno a azuro.¹⁹⁰

Vojenská situace Třetí říše roku 1945 vypadala následovně: skupina armád „*Mitte*“ pod velením polního maršála Schörnera ustupovala pod tlakem do české kotliny. Počátkem

¹⁸⁵ GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 7.

¹⁸⁶ K tomu více GEBHART-KUKLÍK, *Dramatické...*, s. 84, MICHLOVÁ, c. d., s. 81. Bylo to dáno nejen nedostatkem, ale také výhodným kursem marky ke koruně. Konkrétně lze zmínit třeba šlehačku nebo uzeniny.

¹⁸⁷ Více: PASÁK, Tomáš, *Soupis...*, s. 54–55.

¹⁸⁸ SOKA Benešov, OŠ-ZDŠ, s. 69–70.

¹⁸⁹ TYWONIAK, Jiří, *Léta okupace na Benešovsku*, část 2. (1943–1945), s. 29. Do okresu Benešov bylo například jen během několika dubnových dní celkem odesláno kolem 12000 osob a 2000 koní.

¹⁹⁰ *Kronika obce*, s. 134, RŮŽIČKA, Josef, *Politické události v Benešově v letech 1938-1945*, 2.část: 1942-1945, in: Benešovský kalendář 6/1993.

května měla jasný úkol držet pozice, do čehož se 5. května vložilo povstání v Praze.¹⁹¹ K tomu ještě Rudá armáda rozjela svou „Pražskou operaci“ a tak se Němci museli za boje stahovat na západ. Největším nebezpečím pro povstalce bylo cvičiště zbraní SS u Benešova. Koncentrovala se tam nejmodernější technika, která ale vyžadovala pro svůj rychlý přesun k hlavnímu městu železnice.¹⁹² Takový fakt nabízel příležitost pro odbojové skupiny z okolí pomoci Praze zdržováním posil SS. Došlo k sabotážím na několika místech trati, takže pohyb těžkých zbraní se buď neuskutečnil, nebo proběhl po silnicích (tanky).¹⁹³ S povstáním přišlo i vystupování ilegálních národních výborů, vyvolané příkazem odstraňovat dvojjazyčné nápisy z veřejných míst. Mezitím jednaly protektorátní špičky o bezpečném odchodu německých vojsk. K posledním válečným dnům je bohužel k dispozici málo úředních pramenů. Správní agenda nezapisovala, policie byla roztržena.

Jak tedy vypadal konec okupace v Přestavlkách? Nejprve uveďme, že bojů bylo nejbližší okolí ušetřeno, ty postihly více jen východní a jihovýchodní část okresu. Na konci dubna musela obcí zřízená komise na úřední rozkaz připravovat vhodná místa pro krytý-neklamný důkaz přibližující se fronty, ale rozhodla se nevyjít, ani nesplnila úkol vybudovat zátaras mezi školou a Hanzlovými.¹⁹⁴ Všechny provozuschopné automobily se měly přivést do Benešova.¹⁹⁵ Po silnici vedoucí od Vranova do Čerčan projížděli v následujících dnech neustále transporty oběma směry. Na Svobodově louce tábořil pracovní oddíl. Přijel na ukradených kolech od českých občanů, popásal koně a odpoledne 4. května odtáhl k Vranovu. Mezi lidem byla znatelná nervozita a roztěkanost snad kromě dětí, které se nebály, rády hovořily se svými vrstevníky z německých řad a vyměňovaly s nimi za jídlo části výzbroje. Ve škole se normálně učilo. I přesto klid podrývaly nejrůznější zprávy o zvěrstvech konaných jednotkami SS (řada rodičů připravila své ratolesti i sebe k odchodu se zavazadly na Doubravici mimo hlavní cestu) a tak bylo prvořadé nevyvolat s ustupujícími jednotkami žádný incident, což se počalo měnit ještě navečer v pátek 4. května, kdy události začaly nabírat chaotický spád.¹⁹⁶

¹⁹¹ Proti německým 62 divizím a cca 1 milionu mužů stálo 180 divizí sovětských. Viz SSH 15/1980, s. 17–18, AMORT, Čestmír, *Cesta ke svobodě. Historická fakta z let 1939–1945*, Praha 1970, s. 86.

¹⁹² Viz: GÖRTLER, Miroslav, *Květen 1945 na středočeských železnicích*, in: Středočeský sborník historický, 15/1980, s. 17, 18, 37, dále TYWONIAK, Jiří, c. d., s. 29. V prostoru se zformovala bojová skupina „Wallenstein“, disponující pancéřovým vlakem, tanky a různými děly.

¹⁹³ GÖRTLER, c. d., s. 17–18, TYWONIAK, Jiří, c. d., s. 29–30. Třaskaviny k poškození trati byly nejspíše získávány z lomu v Mrači (pozn. autora).

¹⁹⁴ *Kronika obce*, s. 135–136.

¹⁹⁵ SOKA Benešov, Památník Čerčany, RŮŽIČKA, Josef, *Politické události v Benešově v letech 1938–1945*, 2. část: 1942–1945, in: Benešovský kalendář 6/1993. Toto probíhalo již v říjnu 1944.

¹⁹⁶ SOKA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 69, 70.

Z Čerčan totiž přijel na kole poštovní úředník František Procházka, že se mají hromadně odstraňovat německé nápisy. Impuls vzešel od železničáře Josefa Veselky na trati Praha-Tábor šířený telegrafem. Odkud jeho aktivita pramenila není podstatné, ale především zalarmovala benešovské gestapo a vojenské orgány, které tuto akci později zastavily. V obci zpráva odstartovala živelné strhávání cedulí, přetírání nápisů (na škole místo „*Volksschule*“ původní „*Bohu a Vlasti*“) a hromadný zpěv národních písní.¹⁹⁷ Jinak navzdory vypuknutí povstání v Praze se následující deštivý den, tedy sobota 5. května nesl spíše v duchu setrvání u rozhlasu a pocitu nejistoty. V neděli to již od Prahy hřmělo, velitel SS vydal zákaz vycházení po 22. hodině všem kromě hasičů¹⁹⁸ a přes četníky ve Hvězdonicích (fungovali za revoluce jako udržovatel klidu a zpravodajská složka) doručil správce *Hořálky* Dlask řídicímu učitelu Branému převratová opatření zdůrazňující naprostý pořádek a klid, tzv. „*Přípravný rozkaz č. 1*“ (viz příloha č. 6a). Jak vidíme dále, nejstarší příslušník branné moci měl zajistit s pomocí občanů ochranu majetku, vzít Němce do ochranné vazby, zajistit kolaboranty a povolati si mužstvo úměrné daných úkolům, tzv. „*strážní čet*“. Zatím se jen ustanovila a s ní i ilegální národní výbor, na své vystoupení na veřejnost musely ještě počkat.¹⁹⁹ Nikoho nepřekvapí, že mezi obyvateli poklesla morálka, omámil je běh událostí, nepracovalo se, děti nechodily do školy a málokdo si dopřál kvalitního spánku. Zpráva o trestné výpravě SS s těžkou technikou na potlačení vystoupení národního výboru v Čerčanech doprovázeného

¹⁹⁷ Více BRANDES, c. d., s. 437, SOkA, *Zpráva ppor. J. Drába o činnosti 1939–45*, TYWONIAK, *Léta...*, 2. díl, s. 30, SOkA Benešov, *OŠ-ZDŠ, 70-71, Podblanicko proti okupantům*, c. d., s. 197.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 211.

¹⁹⁹ *Kronika obce*, s. 141. Četa byla celkem početná. Měla 36 příslušníků rozdělených do 2 družstev, velitele a spojky. Výzbroj tvořily ukryté zbraně a zabavené lovecké pušky, označení trojbarevnými páskami a razítkem obce. V pohotovosti byla do 16. června 1945. Velel nadporučík v záloze Václav Braný.

I. družstvo	II. družstvo
velitel četař Fr. Pokorný	velitel četař Vác. Tranta
pozd. des. St. Lapka	pozd. četař Ant. Fousek
svob. Vác. Novák	des. Vác. Šilínek
svob. Fr. Šilínek	voj. Jos. Franěk
voj. Hynek Dvořák	Fr. Zavadil
Jos. Zavadil	Jos. Jirota
Jos. Hanzl	Jar. Škvor
Jos. Musil	Jos. Žížala
Jos. Pohůnek	Rud. Čech
Fr. Svoboda	Lad. Dlask
Fr. Šimek	čet. Kar. Klauz
Jos. Cicvárek	voj. Vác. Platil
Fr. Strachota	Fr. Bubeník
Ant. Matoušek	Kar. Vašák
Jos. Tlamicha	Ant. Šimek
svob. Jin. Suchý	Vác. Nádvorník
...spojka Lubor Braný	Kar. Svoboda
	...spojka Jos. Zavadil

vraždami vzbudila nebezpečnou paniku. Přesto 9. května v Přestavlkách začal výbor oficiálně pracovat, což se neobešlo bez vyvěšování praporů, zpěvů státní hymny, provolávání slávy Rudé armádě a vzpomínce na padlé. Po napínavém souboji Prahy s okupanty, který místní hluboce prožívali se v obci objevilo provolání ONV Benešov od odbojáře Voleveckého fonogram četnickým stanicím (viz příloha 6b). V noci z 8. na 9. května vydal dr. Schenk, vystupující jako nový okresní hejtman, fonogram četnickým stanicím, že Německo je poraženo a československá vláda se prostřednictvím národních výborů ujímá vedení republiky. Němečtí uprchlíci se ocitají pod ochranou Červeného kříže, ostatní Němce třeba zadržet v místě obce. Provinilé proti národu nebo Spojencům a podezřelé z napomáhání jim dopravit do věznic a jejich majetek propadá státu. A v neposlední řadě zajistit důležité objekty a zabránit drancování.²⁰⁰ V této souvislosti se vydal des. Lapka se dvěma muži na Dubsko zatknout lesního Hubáčka s jeho německou manželkou. Zabavili zde 10 zbrusu nových jízdních kol schovaných bratrem paní lesní (člen wehrmachtu) pro svůj prospěch, kdyby válka špatně dopadla. Po převezení do Přestavlk je později zabavili Rusové. Oba manžele čekal transport do Čerčan, kde byli sice později propuštěni, ale služebně se museli přemístit někam na Rakovnicko. Žena vystupovala jako typicky panovačná Němka, děti posílala do německé školy v Benešově a velmi se zajímala o dění v okolí.²⁰¹

Současně zahájila činnost i strážní četa. V prázdné třídě školy si zbudovala strážnici, kam shromažďovala primárně zbraně a munici od nyní již ustupujících Němců. A že to bylo nějakého materiálu. Ve snaze dostat se do amerického zajetí odhazovali uprchlíci co se dalo. Brzy se tak ve výzbroji čety objevily pistole, pušky i samopaly. Našly bychom i miny, pancéřové pěsti. Kolony směřovaly ponejvíc z prostoru od Kostelce nad Černými lesy do Posázaví. Uvědomme si, že dálnice mezi Prahou a Brnem neexistovala tak, jak ji známe dnes a pokud označíme silnici z Benešova na Prahu jako nejvytíženější dopravní tepnu v okolí v této době (což potvrzovaly ohromné kolony), tak se Přestavlk nacházely přímo na trase od města Sázava k této komunikaci. Navíc sem směřovaly i houfy od Benešova snažící se tuto hlavní cestu obejít jinudy, což potvrzují zdokumentované snahy zabránit jim v přesunu na Bedřč (směr od Benešova k Přestavlkům) pomocí zátarasů. Nejsilnější proudy skrze obec šly od 8. do 10. května, zejména poslední den byl nezajímavější. Ráno v 6,30 hodin zastavila hlídka osobní automobil s pěti důstojníky SS. Měli potvrzení od MNV Kostelec, že nemají žádné zbraně, někteří byli obvázaní. K nevoli především řidiče se rozhodlo udělat prohlídku. Ke zlosti přihlížejících se našel 1 automat, 1 puška, 4 pistole, 2 ruční granáty, 86 nábojů do

²⁰⁰ *Podblanicko proti okupantům*, s. 191-192.

²⁰¹ *Kronika obce*, s. 142.

pistolí, 6 lahví koňaku, cigaretový tabák v balíčkách atd. Za všechny roznicené muže promluvil nejvíce (a nejen on) u zdi hostince řezník Benák svými pěstmi co si o počínání Němců myslí. Zabavené věci se uskladnily ve škole, ale pro zadržování těchto určitě nebezpečných osob zde nebyly kapacity. Rozhodlo se tedy předat je v Čerčanech a k provedení transportu určení Fr. Zíka jako řidič, des. Lapka se samopalem a vojíni F. Šimek a J. Dlask jako doprovod. Došlo k podcenění záludnosti i zkušenosti protivníka, navíc seděli stráže na voze bez opory. V zatáčce před Borkami se auto zhoupnulo, esesmanům se podařilo vyhodit muže ven a zmocnit se samopalu. Ten naštěstí selhal, tak s ním praštili Zíku po hlavě, který zastavil a svalil se do příkopu. S ukořistěným vozem pokračovali slepou cestou na Borka a dále přes Vávrovo pole ke Lštění, nad kterým stroj zapálili a pokračovali pěšky. Lapka utíkal do Čerčan pro posily a Šimek za nimi. Společně jim nadbíhali k řece Sázavě, nakonec byli 2 chyceni, 1 zastřelen u Kačírkovy stodoly, 1 zastřelen ve vodě a 1 se přebrodivil a uprchl. Naštěstí se nikomu jinému nestalo nic vážnějšího. Po této příhodě už obcí chodily po silnici i do lesů a loukami jen dezorientované houfy zbavující se veškeré možné zátěže včetně absolutně skleslého pracovního oddílu, který tu pobýval už 4. května. Něco z nashromážděného materiálu odebralo okresní vojenské velitelství, část četníci a zbytek toužebně očekávaná Rudá armáda.²⁰² Jinak Čerčany a přilehlé oblasti byli pokusy o odzbrojování charakteristické, výjimku netvořily ani vlaky.²⁰³

Se zprávami o blížících se Rusech pomalu mizela z obyvatel nejistota a začali se shlukovat zejména před obchodem Fr. Zíky čp. 25. K 10. květnu dorazily odpoledne informace o jejich přítomnosti v Čerčanech a ještě toho dne je spatřili i místní.²⁰⁴ Přijeli mladí osmahlí rudoarmějci, které přivítal dav u Benákovy hospody. Ptali se po Němcích, představili se salvami z automatů, načež se seběhla celá vesnice, aby je pohostila pečivem, pitím a hlavně obdivem (viz příloha č. 7a). První vzájemné promíchání vojáků a obyvatel netrvalo dlouho, neboť se zanedlouho vraceli do Čerčan s tím ale, že jich ještě přijde „*mного*“. Bylo tomu skutečně tak.²⁰⁵ Od 11. května přes obec projížděla těžká nákladní auta (americké výroby),

²⁰² *Kronika obce*, s. 142, 146, Pamětní kniha SDH, také PÁNEK, Jaroslav, *Svědectví o likvidaci esesácké skupiny v dolním Posázaví 10. 5. 1945*, in: Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství, roč. VIII. (1976), č. 1–2, s. 16–18.

²⁰³ Více *Podblanicko proti okupantům*, s. 233–235.

²⁰⁴ SOKA Benešov, *Kronika obce*, s. 140–142, dále *OŠ–ZDŠ*, s. 71–73. Zde se bohužel fakta mírně komplikují tvrzením v Památníku četnické stanice Čerčany, kde se hovoří již 9. května o prvních motorizovaných jednotkách, které následovalo 2000 Malinovského mužů a taktéž různými paměťmi. Pokud by se jednalo o pravdu, musely by přijet směrem od Poříčí nad Sázavou (opačný směr od Čerčan), jinak mohly těžko nepozorovaně nějak projet skrze Přestavlky. Tudíž datum 10. května můžeme označit skoro za stoprocentní dobu příjezdu.

²⁰⁵ Podle paměti pana L. B. měl z pozorovacího stanoviště u školy okomentovat na adresu řídicího učitele starý Vávra burácející kolony a řev ve směru od Vranova slovy: „*Podívejte pane řidičí...hordy jdou...asijský hordy jdou*“.

příčemž řidiči byli poměrně lehce dezorientováni stejně jako Němci předtím. U Lapků v hostinci si zřídili sklad potravin, ve škole materiál na uniformy (současně se zde ubytovali obuvníci a krejčí, kdy řada místních litovala, že si přes ně nepořídila kvalitní vojenské boty), u stohu za školou stály barely benzínu (hlídané Rusem, Tatarem a Sibiřanem z Jakutska, kteří opakovaně během noci způsobovali pozdvižení střelbou do tmy). Ve škole se měl také usadit štáb tankové brigády, k čemuž vydal jakýsi podplukovník-ubytovatel rozkaz budovu důkladně vyčistit (v zápisech je uvedeno, jak během chvíle dobrovolně doslova naklusalo třicet žen s rejžáky, hadry a nádobami a měly za po hodinu po práci. Ironicky se dodává, jaký to byl strašný problém toto zorganizovat kdykoliv před válkou). Nakonec však rozkaz odvedl jednotku na poslední chvíli jinam, což na druhou stranu umožnilo obnovení vyučování. Nicméně osvoboditelů si lidé užili ještě dost, neboť vojáci nacházeli ubytování skoro v každém domě v obci. Šlo bezesporu i o dobrý poznávací zvyk způsobů, zvyklostí či řeči a samozřejmě největší radost z nich měli děti. Do konce června se takto u rodin vystřídal mnoho osob, podle toho jak se střídaly oddíly.²⁰⁶

Nesmíme si ovšem vojáka-osvoboditele idealizovat. Ti, co přijeli v první vlně, byli údajně drzí mladíci vyžadující pohoštění, kteří se nestyděli vletět k vám do kuchyně a posadit se s nohama na stůl nebo vás nutili pod pohružkou zastřelení pít s nimi tvrdý alkohol. Jejich horkokrevnost měli zkrotit až později dorazivší kolegové-postarší Ukrajinci. Bezprostředně v poválečné době docházelo obecně ke zvýšení krádeží a jiných trestných činů, nezřídká způsobených právě rudoarmějci i s argumenty typu: „*Němce si živil šest let a mě nedáš slepici?*“. Četníci v tomto chaotickém období měli nadmíru vlastních starostí, přesto občas donutili provinilce zaplatit, avšak úplný pořádek uhlídat nemohli. Musíme si představit, co znamená pro chování lidí v cizím prostředí válečná situace. Jeden pamětník vzpomínal, jak se za mlada účastnil vojenského cvičení simulujícího útok od Tábora na Šumavu a poté pohyblivou obranu zpátečním směrem. Ačkoliv se jednalo o čtyři týdny v mírovém období, tak vojáci přesto zvlčeli a kradli po vesnicích. Na druhou stranu o škodách způsobených Přestavlkám a okolí lze i polemizovat, protože někdo, jak to v podobných situacích bývá, nahlašoval asi také škody nezakládající se na pravdě.²⁰⁷ Seznam deliktů způsobených Rudou armádou se zakládal hlavně na krádežích zásob, poškozováním majetku, ale i horšími (viz

²⁰⁶ BRANÝ, Václav, *Vedle květy jabloně*, in: Roky a lidé. Dvacet svobodných let Podblanicka, s. 23, SOkA Benešov, *OŠ-ZDŠ*, s. 73–74, *Kronika obce*, s. 142–145. Běžným úkazem byli pobíhající nazi vojáci na dvorech, kde jim místní připravili kádě s vodou a jejich mytí navzájem. Také humorné vyprávění jedné z rodin pocházející od vojáka, který sebou neustále nosil kohouta, o kterém tvrdil, že je jeho druhem už od Stalingradu.

²⁰⁷ Narážím zde na podrážděnost a rozhořčení jednoho pána z jiné obce, kterému vadilo, že podobné informace vlastním a to z oficiální státní instituce. Navíc si na mě povolal nějakého svého kamaráda-„odborníka“.

příloha č. 7b).²⁰⁸ Paradoxně po jejím odchodu zůstalo v obci více koní než předtím, ovšem z pravidla byly ve velmi zbídačeném stavu.

Můžeme rozhodně konstatovat, že kraje se válka dotkla poměrně málo, bez velkých hrůz a pro představky se odehrála spíše v podobě stání na silnici a pozorování letadel. Jiné regiony a především Praha takové štěstí neměli a místní si toho byli dobře vědomi, když nadšeně přispívali při organizaci sbírky potravin, na vypálené Lidice (7760 Kčs) a Ležáky (2330 Kčs) nebo při finanční pomoci pozůstalým po padlých a umučených (5447 Kčs).²⁰⁹ Nadcházející měsíce, vlastně i léta bylo možno vidět podél cest dozvuky války. Ponechány osudu tu ležely vraky dopravních prostředků (v Soběhrdech i děla), ponechány postupnému rozkrádání na součástky, které nakonec postupně veřejná správa dala do šrotu. Nebezpečí hrozilo přirozeně z odhozených zbraní a munice, děti nacházely hojně granáty, miny, náboje. Na rozdíl od neopatrných nešťastníků z obcí v okolí nebyl nikdo zraněn, ačkoliv třeba v Čistci ležely na zahradách dlouho hromady min, časem zneškodněné v pískovně u Meduny vojenskými odborníky. V Přestavlkách zůstalo rizikové vybavení po okupantech u Nováků č. 3, u Dvořáků č. 13, u Králova lesíka, na Dubsku a jinde.²¹⁰

²⁰⁸ Paměti pana L. B., dále SOKA Benešov, *Četnická stanice Hvězdonice*, Staniční služební kniha 22/12 1944 – 9/3 1948.

²⁰⁹ *Kronika obce*, s. 142, 148. 10. května dopoledne odvezl Fr. Zíka a Jos. Dlask do nemocnice na Bulovce v Praze sbírku potravin s věnovací listinou za celou osadu, konkrétně: 769 ks vajec, 118 kg pšeničné mouky typu 1050, 7,5 kg krupice typ 550, 29 kg žitné mouky, 0,4 kg flíčků, 452 kg brambor, 6,22 kg sádla, 9,5 kg masa, 5 slepic, 7,8 kg hrachu, 2,65 kg masa, 0,9 kg slaniny, 115 ks cigaret, tabák, 3,65 kg umělého tuku, 4 bochníky chleba, 1 masová konzerva, 3 sklenice kompotu a zabavený koňak. Nejštědřejším dárce se stal statkář Fousek, který přispěl obnosem 1000 Kčs.

²¹⁰ *Kronika obce*, s. 135, 142, 147, *Podblanicko proti okupantům*, s. 235.

4. ZÁVĚR

Válka a okupace představovaly fyzickou i psychickou prověrku celého národa. 15. březen 1939 se nestal vyloženě přelomovým datem, kdy se najednou život českého lidu v okamžiku obrátil do nesvobody a útlu. Z poklidného každodenního rituálu vyvedla obyvatele již krize kolem Mnichova, kterou dobří vlastenci velmi prožívali. Ve zdejší obci poslušně mobilizovali všichni, jichž se to týkalo a zbytek se snažil podporovat stát alespoň finančně. Byla to první rána do krize identity, se kterou teprve v budoucnu zamávala druhá světová válka. Jisté tendence morálního úpadku vykazovala už Druhá republika. Po vstupu německých vojsk na naše území panovala nejistota z podoby nastávajícího režimu. Lidé cítili odpor, otevřeně ho ventilovali, ale z počátku okupace se kromě přibývání nařízení a zákazů příliš mnoho nedělo. Vše se změnilo s 1. zářím 1939 a útokem na Polsko a dále s postupujícími roky. Nacistická situace na světových válčističích se odrážela v přístupu k Protektorátu Čechy a Morava a jeho využívání. Zasaženy byly bez výjimky všechny oblasti lidské činnosti, některé méně, některé více. Rozpor se zvětšoval také mezi veřejnou a soukromou sférou.

Politika umožňovala udržovat z počátku zdání autonomního vývoje. Postupné zásahy a její přetváření na poslušný nástroj okupantům dospěly k všeobecnému odvracení se od ní. Zničení politického spektra do jediné strany a její následný vývoj tuto tezi potvrzují. Přestavky před válkou většími politickými spory netrpěly. Převaha agrárních voličů jako důkazu o zemědělském zaměření obce se válkou transformovala názorově značně směrem vlevo. Místní *Národní souručenství* se stalo jako všude nadějí na úspěšné vzdorování a čekání na konečnou porážku Německa. Pak se ale ze známých příčin proměnilo v opovrhanou organizaci a v obci pozbylo jakéhokoliv vlivu. Jen občasné se účastnilo s místními spolky pořádání divadel. Správa se dostala pod germanizační tlak a musela přijmout roli vykonavatele okupačních nařízení. Po Heydrichově reformě se nejdříve vyčistilo vedení obce od inteligence a následně doplnilo z řad dělníků a rolníků, aby zůstalo neměnné do konce války, což dokazuje na jednu stranu jeho strnulost a podřízenost, nejvíce *Okresnímu úřadu v Benešově*, kde stál v čele říšský občan. Jakým způsobem vykrytalizoval za revolučních dnů ilegální národní výbor je záhadou. Samozřejmě v něm byli zastoupeny osoby skoro předurčené, s mnoha zkušenostmi s veřejnou sférou, ale také jednotlivci, kteří doteď významnou roli nehráli a jejich jednání lze považovat za kariérismus. Kolaborant se v obci nevyskytl žádný.

Protektorát měl posloužit Němcům hlavně jako hospodářská základna. Kvůli nedostatku surovin a zboží se zavedl přidělový systém a povinné dodávky, což mnoho pamětníků znalo z první světové války. Zásobování ale nebylo tak špatné jako tenkrát. I přes veškerá omezení a odříkání lidé na venkově hlad neměli. Dokonce se po prvotní adaptaci zapojili do obchodování na černém trhu, kde se časem ceny některých komodit i vinou inflace koruny vyšplhaly do astronomických výšin. Strach z nedostatku vedl ke hromadění zásob, což potvrzují celkem objemné sbírky potravin v porevolučních dnech roku 1945. Pro představlké obyvatelstvo tvořené převážně zemědělci to určitě platilo. I když jim úroda a počasí ne vždy přály, tak okupaci přežilo bez vážnějšího postihu od úřadů, ačkoliv občasným pokutám za přestupky se nevyhnulo. Zemědělci byli tou skupinou, která musela pro semknutí národa ukázat největší míru solidarity. To platilo třeba ve vztahu k chatové osadě *Borka*, kam utíkali lidé z Prahy, neboť město přirozeně vlastních potravin nemělo. Naopak s krajní neochotou a z částečné obavy se účastnili veškerých sbírek ve prospěch Němců. Ti organizovali i pracovní nasazení Čechů. Nezaměstnanost potkala hlavně inteligenci. V porovnání s hospodářskou krizí První republiky byla mírnější, neboť potřeby válečného hospodářství vyžadovaly síly neustále. V obci potkalo také řadu osob, dvě zaplatily za těžkou dřinu životem. Přídělové hospodářství muselo pokračovat ještě do poválečné doby, kdy ale znatelně stoupla kriminalita, neboť opadl strach z odvetných opatření německých míst. Nejvíce postiženým subjektem byl statek Antonína Fouska v osadě Zahořany, který nacisté vysávali nadmíru. Následně nahlásil u ONV škodu kolem 0,5 milionu korun, což několikanásobně převýšilo vzniklé újmy všech obyvatel dohromady. Nutno obecně konstatovat, že venkovský člověk se za války držel dobře, nebyl tolik zasažen. K podpoře chudších rodin sloužily i pořádané vyvažovací akce pro jejich děti navštěvující školu.

Právě na škole také záviselo, jak se bude národ v nesnázích držet. Klíčový pro Přestavlký nejen nyní, ale i do budoucna byl příchod zkušeného učitele Václava Braného ze Slovenska, který za války šířil mezi dětmi a lidem lásku k vlasti a skrze podtexty se mu dařilo mnohdy přinést do výkladu pravdu a češství navzdory germanizaci, které ale místní žactvo odolalo bez úhony. Jelikož zvládl toto náročné období i přes sledování od úřadů a represivního aparátu, tak se z něj stala na mnoho příštích let ústřední osoba života v obci. Svou práci vykonával s nadšením a již při organizovaných sběrech plodin a surovin pro hospodářství dokázal motivovat děti k úžasným výkonům. Za několik let se jeho žáci stanou celostátně známými sběrateli bylin.

Při absenci politiky a jejích základních funkcí se staly pomyslným tmelitelem obyvatel místní spolky. Hasiči, baráčníci a fotbalisté společně pořádali divadelní kusy s vlasteneckou

tématikou a taneční zábavy. Dokud to úřady povolovaly, tak nevynechali jedinou příležitost k setkání vesnice pod jednou střechou. Současně museli svou činnost opatrně hlídat kvůli pozornosti úřadů. Bohužel v obci oslabil tradiční pouť a posvícení, rovněž baráčnícké dožínky trpěly. Jednotlivá vlastní činnost spolků ale velmi upadala. Významným faktorem zde byl strach. Právě divadlo se stalo vítanou příležitostí zapojit se do něčeho společně i přes občasnou rozmlíšku, které vydrželi v modifikovaných podobách dodnes. To platí i pro občasnou vzájemnou personální propojování. V těchto letech od hospodářské krize a přes válku zejména, můžeme pozorovat formování zdejších ústředních spolků do budoucna. Bez ohledu na nástup SOKOLA za několik let jim kontinuita vydržela. Obecní život vynesl na světlo i nové budoucí tahouny dění v Přestavlkách. Je možné, že těžká doba války k tomu zřetelně pomohla. Na druhou stranu pár oblíbených a důležitých činností zemřelo, ale naštěstí v klidu a pohodlí domova. Ihned v červenci 1945 uspořádaly všechny korporace Husovu slavnost, která se stala jednou z největších v dějinách obce. Všichni v krojích šli na vrch *Vepří*, kde následoval bohatý kulturní program a vzpomínka na padlé (Jan Pěkný, Antonín Novák, Josef Voňavka).

Vojenské oddíly viděli místní zřídka. Pokud nepřišly doprovodní jednotlivci třeba při hospodářských kontrolách, tak těsně před zhroucením Říše si tento pohled přestavleli „vynahradili“. Škodolibé pozorování zubožených jednotek, ale zároveň plné obav, napovídalo blížícímu se konci okupace. Až na jednu příhodu, která pro neopatrnost mohla skončit tragédií se s německými vojáky vycházelo po dobrém. Stejně to platí pro četníky z Hvězdonic. Dnes se ví, že částečně měli pletky s ilegálním hnutím, ale v této době je lidé viděli spíše jako vykonavatele cizí moci. Revoluční dny je navrátili plně zpět, ať už proto, že všemožně pomáhali šířit pořádek, nebo že někteří otevřeně vystoupili na obranu země. Divoké hony na německé příslušníky a pomahače neměly v okolí kde najít své oběti. Jediná osoba z Dubska byla řádně a civilizovaně předvedena úřadům. Ačkoliv odsuny v pohraničí se Přestavlk výrazně týkaly. Pět rodin se nastěhovalo do Sudet místo vyhnaných Němců a ještě někteří přesídlili do jiných míst v zemi, takže počet obyvatel klesl ihned po válce o téměř 50 osob.

Rok 1945 přinesl vysněné osvobození, ale na úkor zklamání mnoha obyvatel z Rudé armády. Její vojáci, ač společenší a komunikativní projevovali týdně v okolí divokou povahu a způsobili mnoho škod. O ty se také místní poctivě hlásili, ale je zajímavé, že mnoho z nich své požadavky bezdůvodně stáhlo. Šlo o respekt ze sovětských vojáků? Nebo problém souvisí se změnou politické situace kolem roku 1948, kdy řada uvedených škod ještě nebyla

vyřešena? To by mohla být motivace pro další bádání a chronologické pokračování v historii střeočeské vesnice Přestavlky u Čerčan.

Seznam zdrojů:

Archivní prameny:

SOkA Benešov, fond 141, *Archiv obce Přestavlky u Čerčan 1855–1945 (1957)*.

SOkA Benešov, fond 732, *Obecná škola Přestavlky u Čerčan (1791) 1868–1953 (1973)*.

SOkA Benešov, fond 1372, *Spolek dobrovolných hasičů Přestavlky u Čerčan 1893–1953 (1970)*.

SOkA Benešov, fond 2057, *Četnická stanice Hvězdovice*.

SOkA Benešov, *ONV Benešov, V/11g 2: Výkaz přihlášených válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry (§4, odst. 1 dekretu presidenta republiky z 31. 8. 1945, č. 54 Sb.)*.

SOkA Benešov, *ONV BN, sig. V/11, č. kart. 55: Škody způsobené sovětskou armádou*.

Literatura:

AMORT, Čestmír, *Cesta ke svobodě. Historická fakta z let 1938–1945*, Praha 1970.

BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999.

DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996.

GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996.

GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004.

GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XV.b, 1938–1945*, Praha 2007.

KOLEKTIV AUTORŮ, *Podblanicko proti okupantům*, Benešov 1966.

KOURA, Petr, KOUROVÁ, Pavlína, *České Vánoce. Od vzniku republiky do sametové revoluce*, Praha 2010.

KVAČEK, Robert, TOMÁŠEK, Dušan, *Generál Alois Eliáš. Jeden český osud*, Praha 1996.

MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002.

MICHLOVÁ, Marie, *Protentokrát, aneb, česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012.

PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998.

PASÁK, Tomáš, *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939–1945*, Praha 1979.

PETRÁŇ, Josef, *Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic*, Praha 2011.

PETRÁŇ, Josef, *Příběh Ouběnic*, Praha 2001.

Podblanicko. Nástin přírodního rázu a kulturního života vltavsko–posázavského kraje, Benešov 1940.

PODRÁBSKÝ, Václav, RICHTER, Oldřich, *Přestavky v minulosti a nyní 1277–1977*, Přestavky 1977.

PUBAL, Václav, *Kroniky a kronikáři*, Praha 1976.

TYWONIAK, Jiří, *Léta okupace na Benešovsku*, 1. díl (1939–1942), Benešov 1987.

TYWONIAK, Jiří, *Léta okupace na Benešovsku*, 2. díl (1943–1945), Benešov 1992.

TEICHOVÁ, Alice, *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945*, Praha 1998.

Sborníky a zpravodaje:

Benešovský kalendář.

Roky a lidé. Dvacet let svobodných let Podblanicka, Benešov 1965.

Sborník vlastivědných prací z Podblanicka.

Středočeský sborník historický.

Učitelé v práci a odboji. Sborník vzpomínek a studií, Praha 1968.

Zpravodaj středočeské vlastivědy a kronikářství.

Časopisy:

Benešovský kalendář.

Ohníčky mládeže.

Pod Bláníkem.

Soukromé materiály:

Osobní korespondence Václava Braného.

Pamětní kniha SDH Přestavky. Vlastník David Znamenáček.

Internetové zdroje:

<http://www.fronta.cz/dotaz/cesky-tisk-v-protektoratu>

www.prestavkyucercan.cz/informace-o-obci/soucasnost/

Ostatní zdroje:

CHYTIL, Alois, *Chytilův místopis ČSR*, III. vydání, Praha 1930.

Rozhovory s pamětníkem Luborem Braným.

Seminář *Technické projevy každodennosti* Prof. PhDr. Marcely Efmertové na FF UK 26. února 2013.

Přílohy:

Příloha č. 1a: *Obecní Kronika, s. 127.*

84902/1942

11.března 1942

Obecní radě Přestavlky

Mrkos Jan, Přestavlky, zproštění funkce starosty obce.

K žádosti fy. J. Vávra, mlýn Čerčany, zprošťuji s okamžitou platností funkce starostenské p. Jana Mrkose, dosavadního starostu obce Přestavlky z důvodů, že jako zaměstnanec podniku důležitého pro obranu státu nemůže současně obě funkce bez závad dále zastávat. Úřad starosty obce převezme a do dalšího opatření povede p. Josef Kohák, rolník z Přestavlky čp. 14, který byl v doplňovací volbě starostou obce zvolen a úřadem p. Oberlandrat v Táboře potvrzen. Předání a převzetí funkce budiž provedeno ihned a o tom, kdy se tak stalo, budiž sem podána zpráva.

Komisař

politické správy:

Dr. Jirásek

Příloha č. 1b: *Obecní kronika, s. 128.*

21.484/42

22. června 1942

Pan Jan Mrkos,

Mlynářský dělník, Přestavlky čp. 53

Věc: Obec Přestavlky-rozpuštění obecního zastupitelstva a jmenování obecní správní komise.

Zemský úřad v Praze výn. ze dne 31. V. 1942,

č. 4115/1??42 odd.

II.-3 rozpustit podle

ustanovení § 106 českého obecního zřízení obecní

zastupitelstvo v Přestavlkách a týmž výnosem jmenoval Vás členem správní komise v Přestavlkách.

Vyzýváme Vás, abyste se u předsedy správní komise pana Františka Vávry, rolníka v Přestavlkách č. 4 neprodleně přihlásil, složil předepsaný slib a svůj úřad řádně a pečlivě vykonával.

Komisař politické správy:

Dr. Jirásek v. r.

Příloha č. 2a: GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XV.b, 1939–1945*, Praha 2007, s. 616

Ceny vybraných druhů zboží na černém trhu v letech 1939–1945:

Druh zboží (1 kg)	Cena na černém trhu v korunách (k 1/5 1942)			Úřední cena v korunách
	1939	1943	1945	
Hrubá mouka	5-10	20-100	40-150	4,2
Vepřové maso	20-30	200-300	300-580	20
Vepřové sádlo	21	250-600	500-1800	19
Máslo	35-40	250-600	600-1500	33
Vejsce (1ks)	1-1,8	5-25	10-30	0,95
Cukr	8	130-245	230-450	8
Zrnková káva	200	1100-3000	7000-9400	
Cigarety (1ks)	0,5-1	4,5-9	10-34,5	0,5
Vlněná látka (1m)	120	400-1000	1000-5000	100
Pánská obuv (1 pár)	150	750-2500	2500-5000	

Příloha č. 2b: *Obecní kronika*, s. 104.

ceny v obci-počátek 1939 x konec 1939:

Mouka pšeničná	2,9 K	3,15
Cukr krystalový	5,9	6,2
Rýže	3	3,4
Káva (od prosince nic)	36	56
Petrolej	2	2,5
Mýdlo 65%	6	48% 8,8
Chléb ve stejné ceně	2	2
Máslo	15	24
Sádlo (vyškvařené)	14	17

ceny dobytka na živou váhu:

Vepři	6-8	9-11
Skot	3-6	6-8
Nejlepší koně	6700	12000-17000
Hříbata	2000-3000	6000-9000

Příloha č. 2c: Obecní kronika, s. 125.

ceny 1941:

	Pod rukou	Úřední	Bývalé 1939
Máslo	160	36	18
Vepřové maso	65	28	9-10
Hrubá mouka	22,5	4,1	2,7
Sádlo	100-120	22	18
Cukr	40-50	7,2	6
Umělý tuk	40-45	19	10-14
Špek	90-100	22	16
Káva	220	-	36-60
Mýdlo	70 (Helada)	12,6 (válečné)	6
Vejece	Přes 3 K	1,25	0,5
Boty pánské šněrovací	340	-	80-90
Poloviční dámské	260	-	40-50
Balonový plášť	1200		170
Jarní dámský plášť	2000 až 3000		200-300
Dámský plášť z buny	900		-
1m pánské látky z buny	900-1200		-
Koňak 1 l	353		70

ceny práce 1941:

Učeň zámečnický v prvním roce	18 K/týden
Pomocný dělník ve slévárně	4,5 K/hod
Železniční zřízenec	550 K/měs
Čeledín v zemědělství	200-220 K/měs
Hodinová práce v zemědělství	1,8-2,2 K
Začátečnický učitel	767 čistého/měs
Řídící učitel po 20 letech	2577 čistého/měs

Příloha č. 3: *Obecní kronika*, s. 131.

pokuty rolníkům za nedodržování předpisů:

Fr. Krupka	10000 K nebo 14 dní vězení za černé mletí
Rud. Znamenáček	5000 K/7 dní vězení za černé mletí
Fr. Vávra č. 4	Za porážku 8740 K
Jos. Kohák	Za porážku 2000 K, 150K za nedodaná vejce
Jos. Švanda	2000 K za mléko a zatajené slepice
Hyn. Dvořák	500 K za odepření pochůzky s kontrolou
Fr. Procházka	500 K za obilní knížku
Vác. Kučera	500 K za mléko
Jos. Novák	500 K za černé mletí
Fr. Svoboda	500 K za obilní knížku
Ant. Růžička	600 K za obilní knížku
Vác. Novák	100 K za obilní knížku

= celkem 31000 K

Příloha č. 4: *Obecní kronika*, s. 162–164.

výpovědi o totálním nasazení:

Kronika, s. 162-164.

Slavík Karel (*1914) zapsal: „Dne 26. 3. 1942 odeslalo pražské ředitelství protektorátních drah transportní vlak, ve kterém nás odjíždělo asi 1200 zaměstnanců (železničářů) na práci k německé dráze do Berlína. Nejprve jsem pracoval na trati Berlín-Hamburk. Ubytován jsem byl ještě se 40 kamarády v malém dřevěném lágru v západní části Berlína Spandau. Po 7 měsících nás přidělili k pracovnímu vlaku a přestěhovali jsme se do východní části Berlína Köpenicku. Tam nás bylo ubytováno ve velkém lágru pohromadě asi 1000 Čechů. Život v Německu nebyl nijak veselý. Jídla jsme dostávali málo, proto byl často hlad a když nepřišel z domova balík s jídlem bylo to krušné. Do práce jsme se snažili chodit málo. Stále jsme vyhledávali záminky různých nemocí, abychom nemuseli do práce. Takovým způsobem jsem se také dostal z Berlína domů. Bylo to 18. 11. 1943. Přijel jsem na dovolenou, ale vrátit jsem se již nemínil. Byl jsem uznán našimi lékaři nemocným a teprve v březnu 1944 jsem byl z Berlína propuštěný úřední cestou. Teprve potom jsem mohl znovu nastoupit u protektorátních drah.“

Vávra Fr. (*1905), č. 19: „Dne 23. 9. 1943 ve 12 hodin odjíždíme z Benešova do Německa. Večer jsme přijeli do Drážďan, kde jsme pobýli 3 dny a zažili 4 nálety. 26. 9. odjíždíme směrem na Sasou Kamenici. Všichni z benešovského okresu jsme jeli společně až do Aue a odtamtud autokarem do Bornsbachu. Tam byla továrna Schneider-Korke, kde pracovalo 10500 lidí. Dělalý se tam bomby a též „V-2“, jakož i jiné zbrojní věci. Za dobu 20-ti měsíců jsem byl 3x na dovolené. Bydleli jsme v dřevěných barácích-dosti dobré bydlení. Strava byla nemožná: brambor a kousek mer a byl jednou/týden, jinak to byla „zupa“, tj. zelí nebo mrkev vařené ve vodě. Tři Češi jsme se rozhodli k útěku domů. 5. 4. 1944 ráno ve 3 hodiny jsme vyšli jen v pracovním šatě, zanechavše prádlo a všechno ostatní na ubikaci. Pěšky jsme šli až do Karlových Varů 2 dny. Tam jsme nasedli na vlak a jeli směr Žlutice. Před Žluticemi nás napadli „kotláři“ (t. j. američtí letci), rozstříleli nám lokomotivu a 4 vozy před námi. Ve vlaku nastal zmatek a my jsme prchali dále pěšky. U nějaké Zahrádky přecházíme hranice „Sudet“ a jsme doma v Čechách. Domů do Čerčan jsem dojel 8. 4. ve 12 hodin a o jedné hodině již jsem byl u rodiny v Přestavlkách. Za dobu v Německu zažil jsem přes 300 náletů.“

Plačková Anna (*1924): „Od 24. 2. 1944 do 30. 9. téhož roku, tedy 7 měsíců, jsem strávila v Německu, v městečku Burgu asi 25 km od Berlína. Jel nás celý transport a všichni devatenáctiletí. Jeli jsme celou noc a celý den a do Burgu jsem se dostali až v noci za náletu. Také po cestě jsme museli několikrát opustit vlak a utíkat do lesa, že byl nálet. V Burgu nás ubytovali skoro za městem v dřevěných barácích. Všude byla zima a hodně špíny. Špatně jsme spali tu první noc v cizí a nepřátelské zemi. Ráno nás vedli do továrny-chlapce zvláště a děvčata také! V továrně se vyráběly součástky k letadlům. Pracovní doba byla od 6 do 5. Práce pro Němce nás netěšila a pracovaly jsme s nechutí. Vítaly jsme každý nálet, který nás od té práce odvedl. Všichni jsme se radovali z každé rozbourané továrny a ani jsme si neuvědomovali, jaké nebezpečí hrozí i nám. Někdy jsme měli strach, to když někde příliš blízko vybuchla puma. Do naší továrny se však nikdy netrefili. Za 7 měsíců nás z Německa propustili. Odjížděli jsme rádi, jen jsme litovali Španěly, Italy, Francouze, Holanďany, Řeky, Jugoslávce, Poláky a Ukrajince, že i oni nemohou jeti domů jako my. Snad i oni se dočkali a konec války jim příliš neublížil.“

Příloha č. 5: *Obecní kronika*, s. 258–259.

přehled o vývoji činnosti MLK od 1941:

Knižní fond					Finanční náklad			Činnost knihovny	
	Pro mládež	Naučných a politických	krásná	celkem	Příspěvek obce	Jiné příjmy	Celkem	Počet čtenářů	Výpůjčky
1941				425			401		
1942				434			387		538
1943				445	250	120	370	32	431
1944				457	200	108	308	38	
1945	11	35	403	449	300	1209	1509	40	275

Příloha č. 6a: *Obecní kronika, s. 137–138.*

Přípravný rozkaz č. 1-provede se na zvláštní rozkaz. Vojenským okrskům, četnickým stanicím a obcím okresu. Všeobecný úkol.

1. Za všech okolností udržeti naprostý pořádek, zabrániti ničení veřejného a soukromého majetku, vzetí německých příslušníků v ochranou vazbu a zajištění proti národu se provinilých Čechů. Podle pověření národního výboru provede tyto úkoly vojenská složka za účasti všech vrstev občanstva v naprosté spolupráci s četnictvem. Velení se ujímá nejstarší příslušník branné moci nebo četnictva, pokud není velitel již předem stanoven. K vojensko-bezpečnostní službě povoláte si, ale teprve na další výslovný rozkaz, všechny důstojníky a rotmistry, dále potřebný počet vycvičeného i nevycvičeného mužstva úměrný daným úkolům. Účast všech povolaných jest bezpodmínečně nutna.

2. Všichni vojáci i nevojáci použiti k výkonné službě musí býti okamžitě označeni odznaky jasně viditelnými t. j. páskami na ruku orazítkoványi, pokud není razítka národního výboru, razítkem obecního úřadu a podpisem některého z vojenských orgánů. Všichni povolaní budou zavedeni do evidenčních seznamů a upozorněni, že úkoly strážní služby jim svěřené musí vykonávati přesně podle předpisů československé branné moci.

3. Místní velitel okamžitě zařídí zajištění důležitých objektů: pošty, železnice, mlýnů, transformátorů, skladišť, továren, kostelů apod. jakožto i objektů německých, při čemž stráže ručí podle důležitosti objektu jak nařizuje strážní předpis československých vojenských předpisů.

4. Podle rozhodnutí národního výboru zajistí vojenská složka okamžitě německé státní příslušníky a české zrádce, k čemuž si vyžádá od národního výboru písemný příkaz. Zajištění provede případně za účasti četnictva, při čemž bude protokolárně sepsán a na obecním úřadě uložen cenný majetek a důležité písemnosti. Poté se objekt zapečetí a zůstane strážěn.

5. Případně převzetí zbraní místní německé posádky provedte v dohodě s jejím velitelem. Jinak si vyžádejte směrnice od okresního vojenského velitelství.

6. Situační hlášení předkládejte podle povahy a důležitosti přes okrsky okresních vojenských velitelství výjimečně přímo. Obvod okrsku bude sdělen.

7. Veškerá auta, motocykly, benzin, benzinové pumpy zajistiti pro potřebu vojenské činnosti, resp. nár. výboru.

8. Zjistěte a zajistěte též německý majetek v úschově nebo ve správě, t. j. uschovaný německý majetek |: auta v opravnách apod. :|. Aut našich příslušníků i aut nezjištěných smí býti používáno jen ve velmi naléhavých případech se souhlasem okrskového velitele, který jest také oprávněn uvolnit benzin. Auta, která nejsou v provozu uveďte v pohotovost. Počet a značku aut jízdy schopných hlase okamžitě okrsku a okrsek okresnímu velitelství.

9. Státní hovory národních výborů a vojenských složek musí býti bezpodmínečně hned spojovány, dále budou povoleny hovory v otázkách zdravotních a zásobovacích.

10. Hasičských sborů nepožívejte k zajišťovací službě, ale zařídte pohotovost požární. Za všech okolností zachovejte klid a vyčkávejte věci budoucích.

Příloha 6b: KOLEKTIV AUTORŮ, *Podblanicko proti okupantům*, s. 184.

provolání ONV Benešov:

Čeští spoluobčané! Vývoj vojenských a politických událostí v naší české vlasti došel ke splnění tužeb našeho národa. Odpovědní činitelé občanstva v našem okrese sledují bedlivě tento vývoj a podnikali a i nyní podnikají v zájmu vás všech veškeré kroky v tomto směru, aby přechod do našeho nového národního života se stal bez zbytečných ztrát na životech a majetku našeho lidu

Vedeni touto snahou, se zřetelem na zvláštní poměry v našem okrese a hlavně jsouce si vědomi síly zbraní SS v okrese, snažili jsme se a snažíme se i nadále jednáním s úředními německými činiteli a s činiteli vojenskými o zajištění žádoucího klidného ukončení tohoto vývoje.

Aby naše snaha nebyla zmařena k nedozírným škodám pro náš lid, ukládáme Vám s největší naléhavostí a důrazem, abyste zachovali i nadále úplný klid a pořádek a nedali se strhnouti nikým k nepředloženým a nerozvázným činům. Jedině tímto způsobem dojdeme také v našem okrese bez zbytečných obětí svých národních cílů. Uvědomte si: 1. Zachovejte dosavadní stav. 2. Další rozkazy přijdou. Okresní národní výbor v Benešově.

Příloha č. 7a: *Obecní kronika*, s. 162, 165.

vyjádření Anny Plačkové o sovětské armádě:

„Na sovětskou armádu jsem netrpělivě čekala. Mnoho jsem slyšela o jejich vítězném pochodu a strašně dlouhé byly ty dny, než se dostali Rusové až k nám. Užívala jsem tenkrát sluníčka a volné chvíle, když, nevím už kdo, přiběhl se zprávou, že od Benešova po silnici jedou Rusové. Jak mě t potěšilo! Běžela jsem tak, jak jsem byla, ještě s několika děvčaty přes pole k Vranovské Lhotě, kde jsme opravdu viděly jezdit auta. Jak jsme ale byly zklamané, když jsem zjistily, že jsou to němečtí vojáci! Obrátily jsme se tedy a běžely zase domů. Jen jsme doběhly, přijeli oni, tak toužebně na nákladních autech z druhé strany od Čerčan. Jak jsem je vítala! Jak jsem je milovala, ty opálené, zaprášené a usmívající se sovětské vojáky! Ta láska k nim a obdiv mě neopustily po celou tu dobu, co byli u nás a neopustí mě už nikdy. Byli prostí a skvělí všichni, od majora až po prostého vojáka. Poznala jsem jich hodně, protože tatínek (Fr. Plaček) jim dělal nové boty a u nás jich byla stále plná světnice. Těžce mi bylo a hodně jsem plakala, když odjížděli. I když odjeli, nepřestala jsem je mít ráda, mám je ráda stále i celý jejich Sovětský svaz.“

Příloha č. 7b: SOkA Benešov, *Škody způsobené sovětskou armádou.*

osoba	Datum způsobené škody	Nahlášeno četnické stanici	škoda
Marie Mandříková, domkařka, Vranov, čp. 33	20/5	21/5	znásilnění sovětským vojínem
František Pokorný, Borka	25/5	30/5	cca v 10h odcizeny sovětskými vojiny věci za 3500 K
Anežka Kučerová, Přestavlky	29/5		ve 23,15h přijelo 8 sovětských vojáků ve 4 autech žádajíc o nocleh, který jim byl poskytnut, následně okradena o 2000 K a věci příbuzné
Josef Fousek, Zahořany	1/6	2/6	bez příkazu mu zastřelili 320 kg jalovici, viníci odvezeni do Čerčan, kde mu bylo vyplaceno 3273 K, téhož dne jiná skupina vtrhla do dvora, zastřelila psa bernardýna a odtáhla
Josefa Znamenáčková (61), Čistec čp. 13	30/5		znásilněna sovětským vojínem
Josef Fousek, Zahořany	6/6		odcizení 2 loveckých pušek
Marie Zavadilová, Přestavlky čp. 6	14/6	15/6	odcizení hodinek
Kristína Míková, Přestavlky čp. 57		15/6	neznámí pachatelé násilím vpadli do domu, vypálili 5 výstřelů do dveří a uprchli
František Čuta, František Jirota, oba Borka		15/6	stejná skupina zaútočila násilím na chatu prvně jmenovaného a druhému zničila 3 včelí úly

Seznam použitých zkratk:

CPO: Civilní protiletecká ochrana
ČSR: Československá republika
DNB: Deutsches Nachrichtenbüro
KSČ: Komunistická strana Československa
MŠANO: Ministerstvo školství a národní osvěty
MŠkR: Místní školní rada
NS: Národní souručenství
NSP: Národní strana práce
OHJ: Okresní hasičská jednota
OKW: Oberkommando der Wehrmacht
ONV: Okresní národní výbor
OŠ: Obecná škola
OŠÚ: Okresní školský úřad
OÚ: Okresní úřad
PVVZ: Petiční výbor věrni zůstaneme
SDH: Sbor/spolek dobrovolných hasičů
SOkA: Státní okresní archiv
SNB: Sbor národní bezpečnosti
SNJ: Strana národní jednoty
SD: Sicherheitsdienst
SS: Schutzstaffel
SSH: Středočeský sborník historický
SSK: Staniční služební kniha
SVPP: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka
TGM: Tomáš Garrigue Masaryk
ÚLO: Úřad lidové osvěty
ÚŘP: Úřad říšského protektora
ZDŠ: Základní devítiletá škola